

FA 1989

Nytt om

UNIVERSITETET I OSLO
AMEL. KANNSK. INSTITUTT

Kvinner FORSKNING

5/88 Teknologi:
Flere kvinner –
– en annerledes vitenskap?

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVTs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 12, 1988

Redaksjonen:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag: Harald Gulli
Opplegg for layout: Josef Leupi
Sats: Jet-Z
Produksjon: Forlagsproduksjon AS, Oslo
ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 25,-
Abonnement: kr 125,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4
Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz
Forskningsleder Berit Heløe
Fagkonsulent Inga Stener Olsen
Førstesekretær Evy Haneborg
Førstesekretær Toril Enger (1/2 stilling)
Førstesekretær Siri Tønseth (1/2 stilling)

SEKRETARIATETS STYRE:

Professor Liv Storstein, leder.
(repr. for NAVFs styre)
Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)
Museumsdirektør Magne Velure
(repr. for humaniora)
Førsteamanuensis Brit E. Dale
(repr. for samfunnsvitenskap)
Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)
Rektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)
Førstekonsulent Bente Jansen
(repr. for FAD)

VARAMEDLEMMER:

Professor Gunnar Skirbekk

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Inger Nordal

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg
(repr. for KD)

Kjære leser

Ved midtsommer i 1988 var vel 200 kvinner og en håndfull menn samlet til «hekseseminar» på NTH i Trondheim. To hele dager fantaserte og diskuterte de, og de ga hverandre motivasjon og inspirasjon til å ta fatt på nye og spennende oppgaver.

Arrangørene skal ha all ære for et svært vellykket arrangement.

Til dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* har tre av innleiderne på «hekseseminar» bearbeidet sine foredrag til artikler. Birgit Cold tar utgangspunkt i sitt eget fag – arkitekturen. Hun fokuserer på de feminine og maskuline prinsipper og deres sammenheng med den teknologi som prioriteres i dagens samfunn. Guri Verne henter begreper fra kvinneforskningen for å sette ord på sin kritikk av informatikkfaget. Hun foreslår endringer som kan gjøre faget mer tilpasset kvinners erfaringsbakgrunn og behov. Tone Bratteteig viser hvordan tradisjonell kvinnelig erfaring kan gi verdifulle bidrag til forskning og undervisning i informasjonsteknologi.

Videre i dette nummeret ser Tamar Bermann nærmere på amerikansk litteratur om *kvinner og teknologi*. Hun knytter egne kommentarer til temaet som for tyve år siden så å si ikke fantes. Marianne Gullestad tar, som sosialantropolog, utgangs-

punkt i teknologien som tradisjon og mener at teknologisk forskning bør omfatte hele skalaen av problemstillinger fra tradisjon til innovasjon og teknologioverføring. Aslaug Andreassen har sett nærmere på to teknologibedrifters interne opplæring – hva styrer og motiverer slik opplæring?

Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo startet høsten 1988 seminarrekken *Kvinnepolitiske nøkkelttekster*. En del sentrale kvinneforskere ble invitert til å presentere en bok som har hatt stor betydning for egen erkjennelse og utvikling. Senteret ønsker på denne måten å gi studenter og yngre forskere et innblikk i noen av de tekster som har dannet basis for norsk og internasjonal kvinneforskning. Først ut i seminarrekken var Karin Widerberg som tok for seg Kate Millets bok *Sexual Politics*. Hennes foredrag presenteres her.

Til slutt: NAVF ved De humanistiske og samfunnsvitenskapelige fagområdene, starter et program i grunnleggende kvinneforskning fra høsten 1989. Det begynner beskjedent med kr 300 000 og kr 600 000 til henholdsvis humanister og samfunnsvitere. Summene skal økes fra 1990. Det medisinske fagrådet utreder om det er behov for å starte et liknende program. Programnotater kan fås fra fagrådene.

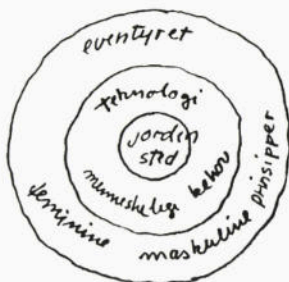
Innhold

<i>Birgit Cold</i> : –Og så fikk kvinnene halve teknologiriket?	3
<i>Tamar Bermann</i> : Feministisk teknologidebatt på amerikansk	14
<i>Guri Verne</i> : Hokus Pokus – fra kritikk til alternativ?	22
<i>Tone Bratteteig</i> : Informatikk og damer: om strikking og datamaskiner	27
<i>Marianne Gullestad</i> : Teknologi, hverdagsliv og kulturanalyse. En sosialantropologs refleksjoner	36
<i>Aslaug Andreassen</i> : Bedriftsopplæring: Taktisk markedsorientering eller menneskelig utvikling	44
<i>Karin Widerberg</i> : Kvinnopolitiska nyckeltexter – Kate Millets <i>Sexual Politics</i> revisited	50
BOKOMTALER	
Om å vise vei i vellinga eller male fanden på veggen. Omtale av to bøker om fremtiden. Om bøkene <i>Kan vi planlegge oss til likestilling i år 2010?</i> og <i>Scenarier 2000</i>	56
Orientens kvinner: Sterke intensjoner – svakere gjennomføring. Om boka <i>Kvinnens kulturhistorie, bd. III</i>	60
FORSKNINGSLEDER I MEDISINSK KVINNEFORSKNING	64
LITTERATURKOMMENTARER	65
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER	
«Gender and the Humanities»	71
«Seksualitet, infeksjon og teknologi»	78
«Medisinsk kvinneforskning – nye perspektiver?»	83
«Language, sex and society»	85
MØTER SOM KOMMER	87
LITT AV HVERT	88
NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	90
ÅPEN LINJE	
<i>Kitty Strand</i> : Den gravide arbeider – en «syk» arbeider?	92
PUBLIKASJONER	96
EGNE PUBLIKASJONER	99

– Og så fikk kvinnene halve teknologiriket?

Professor Birgit Cold var en av de mange foredragsholderne ved teknologikonferansen i juni 1988 ved NTH i Trondheim. Med få dagers varsel erstattet hun en annen innleder, allikevel ble det et av konferansens mest inspirerende foredrag – som hun her har bearbeidet til en artikkel.

Med utgangspunkt i sitt eget fag – arkitekturen – fokuserer hun på de feminine og maskuline prinsipper og deres sammenheng med den teknologi som prioriteres i dagens samfunn. Hun viser dessuten hvordan teknologien kan hjelpe oss til å skape muligheter for et pluralistisk og mangetydig liv, i omgivelser som er i pakt med naturen.

Arrangørene – kvinner ved NTH – hadde laget et inspirerende opplegg – fantasifullt, eggende, humoristisk og likevel med et dypt alvor. Jeg kastet meg over emnet, og det som inspirerte meg mest var:

- eventyret om Askeladden
- de feminine og maskuline prinsipper
- teknologien og de menneskelige behovene
- vårt syn på jorden og jorden som et sted å være.

Tanker om disse emnene og relasjoner mellom dem, vil jeg presentere, så fragmentarisk som det må bli.

Eventyret om Askeladden

Folkeeventyret er fri diktning, frigjort fra tid og sted. Folkeeventyrene har sin egen logikk som gjør livet konsekvent og rettferdig. Det gode får sin lønn, det onde straffes. Kanskje et bilde på en svunnen tid liksom mange myter er det, kanskje en drøm om en bedre tid. Samtidig er eventyrene underholdning med humor og spenning og med en god slutt.

Eventyret om Per, Pål og Espen Askeladd er et særlig spennende eventyr. Hvor Per og Pål i fremadstormende egosentrisk begeistring over en fremtidig erobring, glemmer alt som kommer i deres vei – ikke yter de hjelp hvor det trengs, ikke deler de med de som ingenting har. De har det alt for travelt til å bry seg om noe annet enn tanken om å bli vellykkete og rike. De får også god hjelp hjemmefra til den lange reise, fordi man tror de vil lykkes.

Askeladden derimot, som ingen regner med, må selv sørge for sitt utstyr. Han begir seg i vei, stopper opp når gamlemor trenger hjelp, deler sin skarve matpakke og tar seg god tid til å hjelpe og trøste med humor. Han har omsorg og innlevelse, han representerer sider og dyder som tradisjonelt hører til de kvinnelige prinsipper, mens Per og Pål og kongen står for de tradisjonelt mannlige.

Per og Pål straffes for sin handlemåte, mens Askeladden belønnes.

Forteller dette noe om fordums idealer?
Og hva vinner Askeladden?

Prinsessen og det halve KONGERIKE som hun får som forskudd på sin arv. Den annen halvdel arver hun når kongen dør.

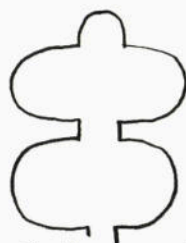
Dette forteller på en naturlig og uproblematisk måte om den kvinnelige arvefølgen som var enerådende langt inn i historisk tid.

Som Elisabeth Gould Davis skriver i sin bok *I begynnelsen var kvinnen*:

«Den mannlige arvefølge er en helt ny

oppfinnelse, som først riktig kom frem i middelalderen...

Det er ikke mer enn 1500 år siden at det gamle verdensomspennende kvinnestyret fikk det siste dødsstøt. Og ikke mer enn 3000 år siden at den siste store matriarkalske bysivilisasjon, den minoisk-mykenske, ble ødelagt».

Audinnetempel - Malta

I anmeldelsen av boken står det at:

«Boken gjør opp med den patriarkalske historieskriving og dem propaganda som gjennom 2000 år har fått kvinner til å tro at de til alle tider har vært undertrykt».

Analogiene i eventyrene som vi ofte ikke reflekterer over, bærer minner om menneskelige holdninger og normer som engang var, men som ble undertrykt av de patriarkalske verdssystemer.

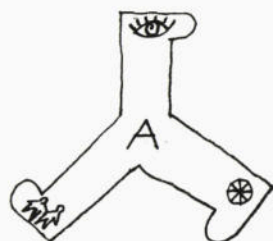
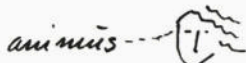
Vi skal ikke her fokusere på kvinnen og matriarkatet eller på mannen og patriarkatet, men på de feminine og maskuline prinsipper og se hvilken sammenheng de kan ha med den teknologien som prioriteres.

De feminine og maskuline prinsipper

Tradisjonelt er:

kvinnens domene

– den *private sfære* som forventer egenskaper som følelser og forståelse, omsorg og hjelpsomhet, hensyn og en viss tilbakeholdenhet og beskjedenhet.

Arkitekturens 3 ben

mannens domene

- den *offentlige sfære* som krever egenskaper som rasjonalitet, pågåenhet og mot, utdanning og erfaring.

Ethvert menneske, mann eller kvinne, har så vel maskuline som feminine trekk i sin psyke.

C.G. Jung taler om den underbevisste maskuline type - animus - hos enhver kvinne og om den underbevisste feminine arketype - anima - hos enhver mann, og arketyperne som en del av det kollektive ubevisste.

Det kollektive ubevisste uttrykt i symbolske former finner vi i folkeeventyrene og i mytene. - Tråden tilbake til prinsessen og det halve kongeriket og her til teknologien.

I oss arbeider både den bevisste delen knyttet til vår personlighet som mann eller kvinne og den ubevisste delen anima og animus.

Har vi hatt gode betingelser, en god barndom og gode utviklingsmuligheter, arbeider de to sider harmonisk sammen og utfyller hverandre.

Slipper vi ikke til begge sidene og undertrykker den ene til fordel for den som i øyeblikket ser ut til å gi størst fordeler, gjør vi vold mot oss selv.

Det samme gjelder for samfunnet. Et samfunn dominert av de offentlige, i tradisjonell forstand maskuline prinsipper, er et samfunn med vekt på ytre verdier, prestisje, makt og monumentalitet og med mindre vekt på følelser, omsorg og inderlighet.

Et samfunn som gjør vold på det ene av prinsippene, enten det er det kvinnelige eller mannlige, kan aldri være i harmonisk likeverdig bevegelse.

Når det gjelder mitt eget fag *arkitektur* som har det ene ben i teknologien, det annet i samfunnsfagene, og det «tredje» i de sanssemessige estetiske fagene, er også de kvinnelige og mannlige prinsipper interessante.

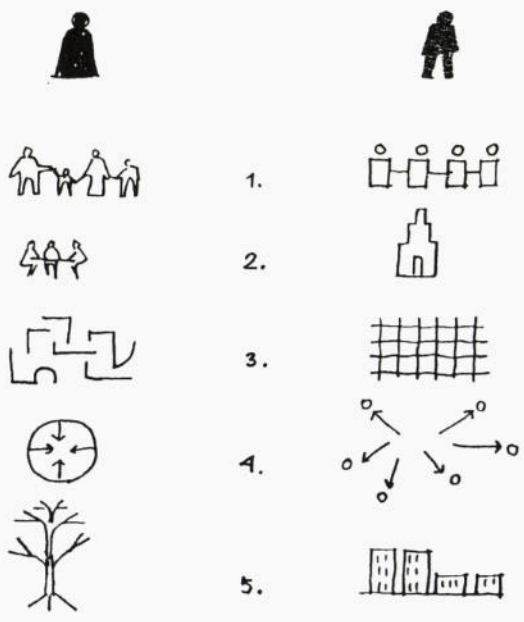
Margrit Kennedy, arkitekt fra Berlin, sier at disse prinsippene ikke gjensidig utelukker hverandre, men snarere må ses på som ytterpunkter for arkitekturuttrykkene.

Og at ingen av ytterpunktene er ønskelige.

De kvinnelige prinsipper og de mannlige prinsipper tenderer mot å være

- Kvinnelige*
1. mer bruker-orienterte
mer ergonomiske
 2. mer funksjonelle
mer fleksible
 3. mer organisk ordnede
 4. mer helhetsorienterte
mer komplekse
mer sosialt orienterte
 5. mer langsomt voksende

- Mannlige*
- enn design-orienterte
 - enn monumentale
 - enn formelle
 - enn fikserte
 - enn abstrakt systematisert
 - enn spesialiserte
 - enn en-dimensjonale
 - enn profittorienterte
 - enn hurtig oppførte

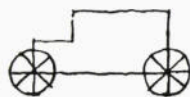
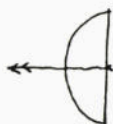
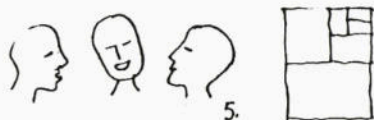
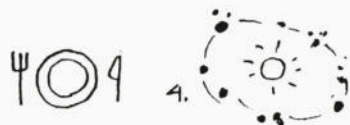
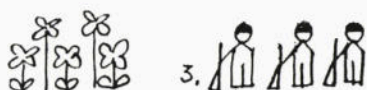
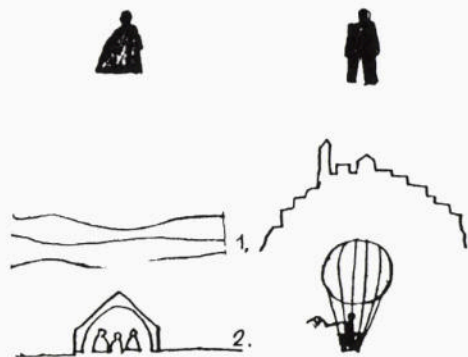

I dag er de mannlige prinsipper dominerende, uansett om arkitekturen er tegnet av kvinner eller menn.

Margrit Kennedy etterlyser en mer inkluderende design-prosess som kombinerer maskuline og feminine verdier, som integrerer natur og kultur, funksjon og

kunstnerisk form, funksjonelle og estetiske behov, og som forkaster stereotype løsninger basert utelukkende på det maskuline verdisystem.

Liksom Margrit Kennedy, har den franske arkitekturprofessor Pierre Le Fèvre forsket i de feminine og maskuline prinsip-

teknologi

per i arkitekturen og han har utarbeidet 3 hypotetiske serier på grunnlag av sine erfaringer som arkitekt og lærer:

De feminine prinsipper

TOMHET:

LANDSKAP

søke le, stige ned i hule, opphoping av små rom.

PASSIVITET:

BO OG LEVE I INDRE ROM

- praktiske aspekter
- beboelighet
- labyrint (det umålelige)
- gartner - kultiverer

LIVSTID

- interesse for hverdagslivet
- hensyn til det særlige tilfelle
- det flyktiges omskiftelighet
- pedagogikk

Maskuline prinsipper

FYLLE: BYGGEDE

OBJEKTER

prosjektering av søyle, tårn, en by, forenkling av rom til store enheter.

AKTIVITET:

EROBRING AV YTRE ROM

- rasjonell organisering
 - sjakkbrett (det målelige)
 - soldat - strukturerer
- HISTORIENS EVIGHET**
- interesse for det spesielle og særegne
 - streben etter det universelle
 - det stivnede
 - standardisering

La oss finne ut av om vi ubevisst dyrker den ene eller andre siden, og bevisst gå inn for å fremme en teknologi preget av både kvinnelige og mannlige prinsipper.

Teknologien og de menneskelige behovene

Teknologien er (leksikalt):

«Totaliteten av viten og midler som anvendes til å fremskaffe gjenstander for livets opprettholdelse og komfort».

Menneskelivets *oppretholdelse* kan bety både overlevelse, forlengelse og fornyelse av livet.

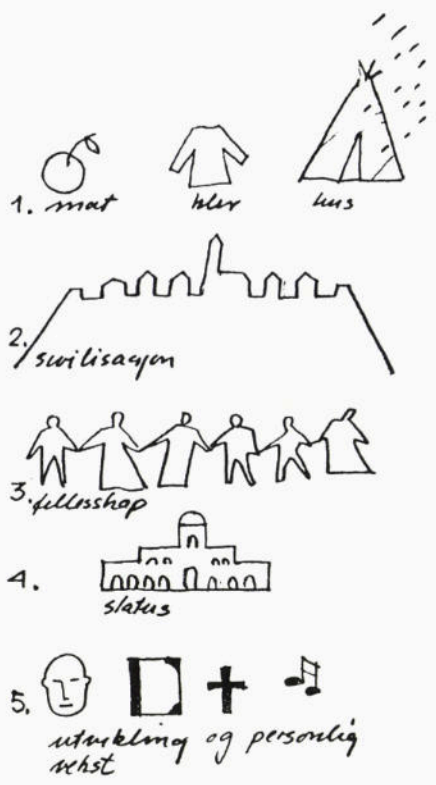
Og menneskelig *komfort*, psykisk og fysisk kan bety velbefinnende og glede uten stress og svære påkjenninger.

Teknologien med rot i naturvitenskapen beskjeftiger seg med alle tekniske og praktiske problemer vi har, dagligdagse og i samfunnet.

Teknologien og dens produkter skal i en kompleks verden hjelpe oss til å dekke våre behov.

Vi skal derfor se på Abraham Maslows motivasjonsteori med hans behovsbegreper i en grov klassifisering:

1. De fysiologiske og organiske behovene – behov for føde, væske, sex og beskyttelse mot kulde, varme, smerte og ubehag.
2. Sikkerhetsbehovene – behov for stabilitet, beskyttelse samt for struktur, orden, regelmessighet.
3. Kontakt og tilhørighetsbehovene – behov for vennskap, kjærlighet, til en eller flere grupper.
4. Selvhvevdelsesbehovene – behov for prestasjon, prestisje, status, ros og anerkjennelse.
5. Selvaktualiseringsbehovene – behov for vekst, utvikling, utnyttelse av ens evner, virkeliggjøring av ens muligheter. Herunder også behov for viten og forståelse, samt de estetiske behovene.

Man kan formulere det slik at de intellektuelle behovene (viten og forståelse) og de estetiske behovene er ledd i menneskets virkeliggjøring av dets muligheter.

Men disse behovene vil ha forskjellig styrke hos forskjellige individer. De er ifølge Maslow de mest betydningsfulle menneskelige behovene, fordi de er drivkraften i hvert enkelt individs vekst og utvikling av dets personlighet.

Maslow kaller dette femte behovet for «vekstbehovet», og de fire andre for «mangelbehovene», fordi disse oppstår som motiverende prosesser når organismen/individet mangler noe.

Den motiverende prosessen opphører når likevekten er gjenopprettet.

I motsetning hertil er det femte vekstbehovet «umettelig». Det kan aldri tilfredsstilles, og det virker som motiverende prosess så snart de andre behovene – mangelbehovene – ikke dominerer individet.

Maslows tre motivasjonshypoteser er:

1. Hos alle mennesker finnes det et system av medfødte behov som er organisert i et hierarki etter innbyrdes styrkeforhold (1 til 5 behovene).

2. Menneskets atferd er oftest motivert av flere behov som tilfredsstilles samtidig gjennom samme instrumentelle atferd.

F.eks.:

- du gjør et godt stykke arbeid
- du utvikler deg
- du tjener penger til å dekke organiske behov

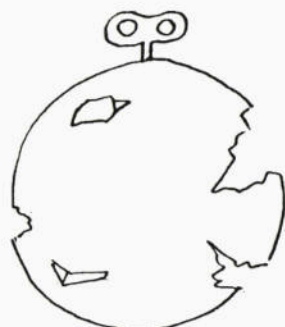
3. Et høyere behov kan erverve funksjonell uavhengighet i forhold til et lavere behov og således motvirke dets dominans og derved oppheve hierarki-systemet.

F.eks.: En kunstner eller en forsker «bestemmer» seg for å sette et behov av høyere karakter foran et mer basalt.

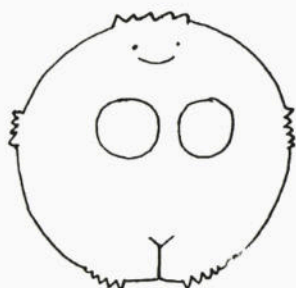
Skal alle mennesker på jorden ha mulighet for ikke bare å få tilfredsstilt de mest livsnødvendige fysiologiske og organiske behovene, må vårt syn på jorden og våre

fra apemann til rommann

Jorden som mekanisme

Jorden som organisme
GAIA

Syke Gaia

forestillinger om jorden som *sted* for alt liv endres.

Vårt syn på jorden og jorden som et sted å være

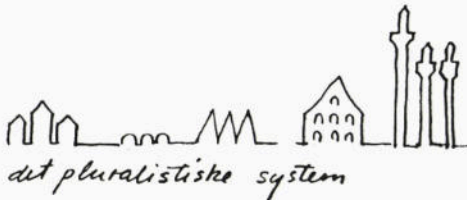
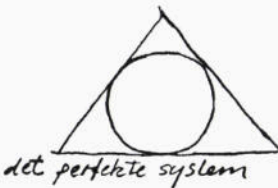
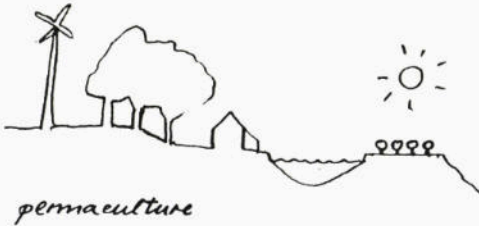
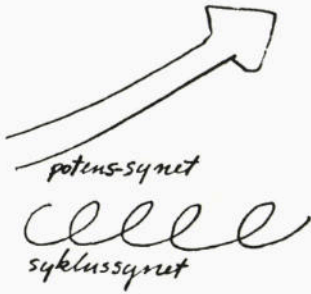
Forskjellige *syn på jorden* finner vi beskrevet i «The Schumacher Lectures». Ett er at jorden har utviklet seg og utvikler seg fra kaos til et mer og mer avansert system som i overskuelig fremtid vil gjøre oss i stand til å forlate denne jorden og kolonisere det ytre rommet. En slags «fra apemann til rommann-teori» som understøttes av Darwins teori «Survival of the fittest», som overført til samfunnsforhold kan tolkes slik at den som er mest «fit» har rett til, med sin teknologisk avanserte utvikling, å dominere og gjøre seg til herre både materielt og ideologisk.

Krapotkin, en russisk anarkist og adelsmann, forsvarte og forklarte i sin bok «Mutual aid» et annet syn på naturen enn Darwins. Et syn som gikk ut på at naturen ordnet seg i et slags *gjensidig hjelpe-system* av en mer samarbeidende og symbiotisk art enn det konkurrerende og aggressive systemet som Darwin lanserte. Bak synet på gjensidighet er ideen om et mer «stå på stedet»-univers med prosesser som går i ring snarere enn et univers i en stadig akselererende utvikling mot en perfekt struktur.

Vi kan betrakte jorden på to måter. Som en *mekanisme* eller en samling materialer som vi kan ordne med og utnytte i sine enkelte deler uten tanke på sammenhenger og helhet.

Eller vi kan betrakte jorden som *et organisk vesen* – *Moder Jord* – *Gaia* – hvor alle livsprosesser er i samspill.

Vi stiller annerledes med et levende vesen enn vi gjør med en mekanisk ting. Denne *store forestilling* om at vi beveger oss mot en på alle plan mer utviklet struktur og kultur, strider mot den innsikt vi etter

hvert har fått, bl.a. i de gamle kulturer og deres sport. (F.eks. megalitt-strukturene som finnes forskjellige steder på jorden.)

Også anelser om en gullalder før såkalt historisk tid, finner vi igjen i nesten alle folkeslags myter som er erindringene om svundne tider. Det vil si at vi må tenke annerledes om oss selv og vårt opphav enn at vi er toppen på en oppadgående pil. Dette «potente» synet burde endres til et bølgende «syklus-syn».

La oss starte med å se på virkeligheten ut fra ideen om konstante, men dog vekslende, bølgeformede bevegelser i stedet for å se på den ut fra en stadig økende utvikling av mer avanserte systemer.

Et eksempel på å se på jorden som et stort samspill av resirkulerende prosesser er bl.a. fremmet av *Bill Morisson*. Han levde sammen med de australske aboriginerne og lærte av dem hvordan man kan leve med naturen og ikke mot den. Han kalte sin lærdom for *Permanent Agriculture* eller *Permaculture*, som nettopp er basert på å bygge opp et «mutual aid»-system for dyrking av naturen til mat og livsopphold.

Vi kan si at det er to betraktningmåter på «Livet på jorden»:

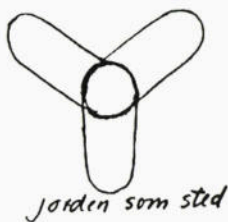
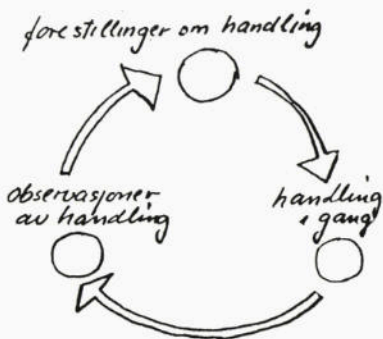
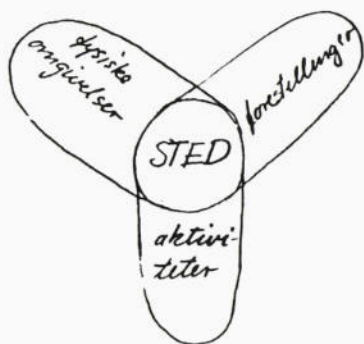
- Den ene stadig mot større enhet, et system i tilsynelatende vekst, og med utryddelse av det som ikke passer inn i en vekstmodell mot større perfektjon.

- Den andre pluralistisk, med vedvarende eksistens, bestående av mange slags samfunn og ideer med oppgang og nedgang for de forskjellige kulturer og systemer.

Og disse to betraktningmåter kan medføre forskjellige inngrep med forskjellig teknologi:

- Bruk av engangsressurser som vi taper ut av jordens kropp som kull, olje og gass.

- Fremfor utnyttelse av vedvarende energikilder som vannkraft, solstråling, vind og bølgekraft.

Det annet jeg skal komme inn på, er våre forestillinger om *jorden som et sted* å være, etter stedsteorier til den engelske psykolog David Canter, som beskriver et steds identitet som samspillet mellom de fysiske omgivelser, aktiviteter som finner sted og våre forestillinger og forventninger.

Forestiller vi oss jorden som et *sted* hvor aktivitetene og de fysiske omgivelser, både de naturlige og menneskeskapte, støtter hverandre, da vil forestillingene om stedet – jorden – påvirke våre aktiviteter og vi vil søke å forstå og skape omgivelser som gir rom for disse aktiviteter.

Omvendt vil aktiviteter som ødelegger de fysiske omgivelser være med til å skape dårlige forestillinger om jorden som *sted*. Gode forestillinger skapes gjennom positive handlinger i samspill med omgivelsene.

Kan vi gjennom forsøk, gjennom studier av naturfolk, historien og de gamle kulturene bli kjent med hvordan aktiviteter og omgivelser støtter hverandre, da vil våre forestillinger og forventninger til hva som skal foregå igjen kunne påvirke det som skal foregå, og vi kan være med å skape *en selvoppfyllende profeti*.

Skal det skapes *gode forestillinger* om jorden og fremtiden mener jeg at alle teknologer må utvikle teknologien med den hensikt:

1. å utvikle viten og midler og fremskaffe gjenstander til livets opprettholdelse og glede (ikke nødvendigvis komfort) ut fra den grunnholdning at jorden er et levende vesen hvor alle prosesser har betydning og står i et gjensidig forhold til hverandre, fremfor at jorden er en ressurs som vi utnytter etter behov.
2. å bevare jorden som et sted å være og ikke bruke energi og krefter til å kolonisere det ytre rom.
3. i første omgang å konsentrere kreftene om å utvikle en ny tenkemåte for den teknologien som skal gjenopprette de

skader som bruken av den ekspansive profittorienterte teknologien har forvoldt.

Og det kan gå mange teknologiår før «oppvasken er tatt» og de «naturlige» prosessene er brakt tilbake i en rytme som ikke forårsaker forgiftning eller ødeleggelser.

4. i neste omgang må krefter og kreativitet settes inn på å utvikle teknologi med tanke på resirkulering og fremme av gjensidig fruktbare prosesser med bl.a. etterligning av naturens symbiotiske systemer.

Det kan høres ut som en «tilbakevending til naturen» eller en naiv ide om gjenopprettelse av «paradisets have» med menneskene som de uskyldige barn som lever i og med naturen!!!

Og det er det også – bare i et meget mer komplekst system.

Teknologien skal her hjelpe oss til – *å skape muligheter for et pluralistisk og mangetydig liv i omgivelser som er i pakt med naturen.*

Når jeg spesielt fremhever det pluralistiske og mangetydige, er det bl.a. fordi vi mennesker drives av en enorm nysgjerrighet og lyst til å bli kjent med og oppleve «noe annet». Maslows femte selvaktualiseringsbehov driver oss stadig fremover mot nye mål, som vi bruker våre evner og talenter på for å nå. Og helst mål som har nyhetens interesse.

Kvaliteten i det som skapes er i de fleste tilfeller ny erkjennelse og nye opplevelser.

Det er ikke slik etter min mening, at produktene nødvendigvis er så meget bedre i dag, de er bare bedre tilpasset den livsstil vi har tillagt oss.

Og livsstilen i dag er heller ikke nødvendigvis av høyere kvalitet sett i et kikkertperspektiv.

Men teknologien har skaffet menigmann de goder som før var de privilegertes i form

resirkulerende prosesser

komplementær harmoni

av hjelpende hender, komfort, tid og penger til utfoldelse.

Teknologien har

- lettet arbeidet
- økt fritiden
- forlenget livet
- gitt oss utfoldelsesmuligheter

Men samtidig har både den industrialiserte produksjonen og selve bruken av teknologiens produkter uanede konsekvenser for hele vårt livsmiljø i generasjoner fremover.

En endimensjonal, spesialisert, profittorientert tankegang ligger bak mange av teknologiens produkter.

Men dette kan vi gjøre noe med:

- For 75 år siden fikk den norske kvinne stemmerett.
- De overordnede beslutninger også når det gjelder teknologien er politiske.
- Politikken blir valgt av oss og vi selv kan bli politikere.
- Politikken influeres av våre forestillinger, tanker og ideer i det lange løp – mindre i det korte.

- Vi kan gjennom engasjement, synliggjøring av våre holdninger, gjennom vektlegging av emner i studiene, i forskningen og i arbeidet – *prioritere en helhetstankegang.*

Birgit Cold
professor
arkitektavdelingen
NTH

Litteraturliste

1. Birch, Kirsten. Artikkel om «Maskulint og feminint i arkitekturen» fra *Fantasi eller virkelighet*, 1987. «Male and female Approaches to the Design Process» fra EAAE Workshop-rapport 13: *Learning and Teaching*, Trondheim 1986.
2. Canter, David. *The Psychology of Place*, 1976.
3. Davies Gould, Elisabeth. *I begyndelsen var kvinden*, 1979. (The First Sex, 1971).
4. Kennedy, Margrit. «Gyn/ecology: On the Relationship between woman – nature and space.» Artikkel på dansk i *Blød By*, nr. 24, 1983.
5. Kumar Satisch (red.) The Schumacher Lectures: «The Ideal World View» av John Mitchell.
6. Rentmeister, Cillie. Artikkel «Cirkelns kvadrater» i *Blød By*, nr. 24, 1983.

Feministisk teknologidebatt på amerikansk

Kvinner og teknologi var nærmest et ikke-emne for bare tyve år siden, mens det nå stadig kommer nye boktitler, særnumre av tidsskrifter og et hav av artikler i mange land. Som på mange andre fagfelt er engelsk blitt lingua franca for denne faglige diskurs. Særlig amerikanske publikasjoner er referansepunkter for teknologiforskere og kvinneforskere fra mange land. Forsker Tamar Bermann tar fatt i en del av denne litteraturen – og diskuterer den ut fra sitt ståsted som sosiolog med mange års samarbeidserfaring med teknologer.

I USA begynte interessen for å motivere flere kvinner til å bli naturvitere med «sputnik-sjokket». Kvinner ble sett på som en uutnyttet ressurs for industri og vitenskap. Fra 60-tallet og tidlig på 70-tallet finnes det mange publikasjoner som belyser kvinners sosialiseringsmangler og foreslår spesielle tiltak for å avhjelpe disse. Optimisme preget hvite naturvitenskapskvinner fra mellomlagene som oppfordret flere til å følge i sine fotspor, bidra til vitenskapelig framskritt og samtidig være i stand til å ta seg av mann og barn. Et godt eksempel på denne optimismen er boken redigert av Ruth Kundsinn.¹ Her beretter kvinner om sterkt faglig engasjement, men også om problemer med dobbeltarbeid, skjult og åpen diskriminering – og om hvordan de har mestret problemene. Forklaringer på

suksessen er hovedsakelig hentet fra psykologien. I denne sammenhengen ble det reist lite kritikk av vitenskapenes organisering, innhold og sosiale forankring.

Sammenfallende interesser?

Initiativene til å øke antall kvinner blant ingeniører og naturvitere ble også sett som ledd i en demokratiseringsprosess. I kjølvannet av borgerrettsbevegelser kom «Women and minorities» på dagsorden ved universiteter og høyskoler, i vitenskapelige foreninger og industrien. Konflikter og motsigelser som var innebygget i disse tilsynelatende sammenfallende interesser ble ikke åpenbare med det samme. Mye av

debatten om rekrutteringen av kvinner og minoriteter til «science» ble ført sideløpende med og også løst fra den kritiske (selv-)granskningen av natur- og samfunnsvitenskap som opptok mange intellektuelle på samme tid. «Mainstream» vitenskaps- og teknologikritikk var i vid utstrekning formulert som kjønnsnøytral.

Glede, makt og teknologi

Av de amerikanske feministene som nevnte teknologi i visjonene sine, så enkelte på teknologisk utvikling som forutsetning for kvinnefrigjøring. Slik skrev Shulamith Firestone at atomteknologi, reproduksjonsteknologi, kybernetikk og andre teknologier er frigjørende, med mindre de blir misbrukt. Kritikere skulle konsentrere seg om å bidra til samfunnsmessig kontroll av teknologier i hele befolkningens interesse.²

Men få akademisk orienterte feminister interesserte seg for teknologi. Det gjorde derimot feminister som arbeidet sammen med fagforeninger og grasrotbevegelser. En av dem var Sally Hacker, sosiolog og organisator, som nylig døde av kreft, nærmere 52 år gammel. Hennes bok *Pleasure, Power and Technology* kommer våren 1989 på et engelsk forlag.³ Mange av hennes artikler som det har vært vanskelig å få tak i, blir utgitt i bokform noe senere. Gang på gang viser hun hvordan spesielle teknologier (f.eks. telekommunikasjon, landbruksteknologier), blir vevd sammen med og inn i andre sosiale og kulturelle former slik at teknologiene får forskjellige virkninger for kvinner og menn, også innenfor samme klasse eller yrkesgruppe. Men hun er også interessert i hvordan tekniske yrkeskulturer vokser fram og hvordan de forandrer seg, ikke alltid i takt med økonomiske krav. For tiden pågår det (igjen) intense debatter innen amerikanske ingeniørmil-

jøer om innholdet i ingeniørutdannelsene, særlig om (mis-)forholdet mellom ulike former for teori og praksis. Enkelte av Sally Hackers skrifter, bl.a. hennes bidrag i *Machina ex dea* (MeD) kan med utbytte leses som tidlige bidrag til også denne debatt.

Mange ulike tilnærminger

Filosofier og historikere som har beskjeftiget seg med teknologi har inntatt posisjoner som spenner fra teknologifientlighet til optimisme, med eller uten innslag av teknologisk determinisme. Deres definisjoner av teknologi varierer også betydelig, fra commonsense-identifikasjon av teknologi med enkelte objekter så som verktøy, maskiner osv. til teknologi som kultur.⁴ Også i feminismen finnes det mange ulike standpunkter av analytisk eller politisk art, noen få av dem med biologiske innslag. Når feminister da begynner å tenke feminisme og teknologianalyser sammen, blir resultatet et mangfold av tilnærminger. Det er et spennende og brokete felt som vekker ikke bare intellektuelt, men også sterkt følelsesmessig engasjement, kritikk og selv-kritikk.

To samlebind gir en god innføring i amerikansk akademisk feministisk teknologikritikk. (For sikkerhets skyld bør jeg anføre at jeg bruker ordet «akademisk» for å betegne en institusjonell tilknytning og ikke ensbetydende med praksisfjern o.l.) Den ene er *Machina ex dea. Feminist Perspectives on Technology*, redigert av Joan Rothschild. Boken er blitt oversatt til italiensk og japansk. Flere av artiklene er gjenoptrykt i lett endrede versjoner eller utvidet til bøker som fortsatt preger amerikansk og internasjonal debatt. Redaktøren har satt seg som mål å presentere ulike feministiske stemmer: reformorienterte, radikale, sosialistiske og anarkistiske feminister, teknologioptimister og -pessimister,

og nyanser midt imellom. Også tematisk og metodisk spenner boken vidt, fra empiriske og historiske arbeider til analyser av skjønnlitteratur. Noe under halvparten av bidragsyterne har en bakgrunn i naturvitenskap eller teknologi, alle er kvinner. Boken er organisert i tre deler: «Women, Technology and Production»; «Technology and Values: Dea and Deus Reconsidered» og «Feminist Perspectives for a Technological Age».

Den andre boken, *Women, Work and Technology*, er tenkt som en utdyping og videreføring av problemstillinger som reises i *Machinas* første del. Materialet er hentet fra en omhyggelig forberedt konferanse i 1984 om kvinner, arbeid og teknologi. De fleste medlemmene i den tverrfaglige planleggingskomiteen inngikk også i redaksjonskomiteen, med Barbara Drygulski Wright som hovedredaktør. Blant de 24 forfatterne finnes det fire menn, herunder den eneste teknologen i gruppen.

Machinas redaktør har ambisjoner om globale perspektiver, men disse finnes bare i bisetninger og fotnoter. Den andre boken er bevisst avgrenset til USA og Vesteuropa, men inneholder iallfall noen avsnitt om «utviklingsland». Begge siterer nesten utelukkende publikasjoner på engelsk (hos Rothschild er 2 av 618 referanser på andre språk) og så godt som ingen oversatt litteratur.

Machina ex dea

Rothschilds erklærte målgrupper er akademiske feminister som ikke tidligere har beskjeftiget seg særlig med teknologi og akademiske teknologihistorikere som ikke har brydd seg med eller om feministiske perspektiver. Redaktørens innledning er da også hovedsakelig en kvantitativ og kvalitativ dokumentasjon av at amerikanske teknologihistorikere har unngått å ta opp

temaer som ser kvinner og teknologi i sammenheng. Delvis henger denne unngåelsen sammen med etnosentrisk historieskriving og med barrierer mellom fagene. Eksempelvis er antropologisk eller filosofisk litteratur lite brukt i teknologihistorikernes tidsskrift *Technology and Culture*.

Tittelen *Machina ex dea* kan vekke forventninger om dramatiske redningsaksjoner. I gresk, romersk og renessansens drama ble guder transportert på scenen ved hjelp av en maskin (deus ex machina), ikke så sjelden for å redde et umåtelig innviklet stykke. Skal vår tekniske kultur reddes av kvinner? Eller, mer beskjedent, skaper gudinnen en ny og annerledes maskin? Henger kvinnefrigjøring og teknologiutvikling sammen? Rothschild har valgt tittelen fordi hun ble inspirert av Lynn Whites essaysamling *Machina ex deo* (1968; i 1971 gjenutgitt som «Dynamo and the Virgin Reconsidered»). For å forstå innholdet og ikke minst begrensningene i Rothschilds bok må vi se litt nærmere på hva slags standpunkter forfatterne velger å forholde seg til, supplerende eller i opposisjon.

Enkjønnet menneskehet

Lynn Whites bok er en kritisk undersøkelse av vestlig kultur og særlig av vestlige dualismer som han mener ligger til grunn for uheldige retninger moderne kultur- og teknologiutvikling har tatt. Ett av hans poeng er at språklige konvensjoner gjen-skaper og støtter ulikhet mellom kjønnene, f.eks. når grammatikalsk hankjønn kan og skal omfatte hunkjønn, men ikke omvendt. Symbolsk blir kvinnene dermed en underordnet gruppe, «sub-species» under Arten, som er mannlig. White opplever konvensjonen som svært problematisk (1968, s.19), men klarer ikke å frigjøre seg fra den i sin bok. «He» og «man» (eng.) står fortsatt for menneskeheten. Når han så dis-

kuterer hvordan dualistisk tenkning («ancient Platonic-Cartesian dualism») har polarisert erfaringer i f.eks. «mind and body», «man and nature», nevner han ikke enda eldre og mer utbredte dualistiske forståelser av «mann og kvinne», «mannlig og kvinnelig».

Rothschild påpeker paradokser i bruken av maskuline (språk-)former. Ved å inn- og underordne feminina under masculina og dermed gjøre dem usynlig, blir assosiasjoner til kvinner borte, guden ekskluderer gudinnen. For teknologihistorien betyr denne usynliggjøring at kvinners vitenskapelige og teknologiske bidrag stort sett er forbigått og utelatt. Dessuten blir forholdet mellom kvinners produktive og reproduktive arbeid og teknologisk utvikling så godt som ikke belyst. Bevisst og ubevisst utelatelse av kvinner påvirker i sin tur hvordan mennesker ser på teknologi, hva de antar, forventer, frykter eller håper på – og igjen, hvordan de rekonstruerer historie, natur og kultur.

Etter å ha dokumentert at kvinner (og kjønn) så godt som ikke er representert som *temaer* i nyere amerikansk teknologihistorie, viser Rothschild at kjønnstenkning kommer til syne i bruken av *metaforer, analogier og eksempler*. Mest ekstremt er dette hos forfattere som Wertheim, Hart og Burke som bokstavelig identifiserer menneskeheten som mannlig. For Theodore Wertheim (1968) er «man» fremmedgjort fra «moder jord», fra naturen, og penis er primatenes første begrepsdannende verktøy.

Dualismer eller dikotomier?

Et unntak fra teknologihistorikere som rekonstruerer menneskehetens utvikling nesten utelukkende ut fra mannlige perspektiver er Lewis Mumford. Flere av hans

teser kommer i nærheten av synspunkter til feministiske maksimalister (mer om disse senere). Han skriver ikke bare om «kvinnelige prinsipper», men tilskriver kvinner historisk – og innimellom mer generelt – egenskaper som f.eks. «kontinuitetsskape», «bevarende», eller «subjektivitet», «irrasjonalitet», osv. Rothschild kritiserer ikke disse synspunktene direkte, men kaller dem kontroversielle og nevner at feminister har advart mot ukritisk tilskrivning av attributter til det ene eller det andre kjønn. Samtidig er flere av bokens bidrag nettopp båret av et håp om at «en vitenskap og teknologi som anerkjenner og verdsetter såkalte kvinnelige egenskaper ville skape en sunnere og bedre verden å leve i». At Rothschild deler dette håpet, er det ikke tvil om. Hun mener også at framveksten av et helhetlig perspektiv, opphevelse av dualismer, må gå veien om å erkjenne kulturelle dualismer mellom mannlig og kvinnelig.

I grove trekk er de fleste av bidragsyterne også enige i dette siste syn, men hva de legger i «dualismen», i «mannlig vs. kvinnelig» og i visjoner om helheten, varierer betydelig. Felles har forfatterne en interesse i å påvise og rette på mannlige slagsider (male bias) i analyser og utvikling av teknologi. Noen gjør det ved å beskjefte seg empirisk med arbeidsdelingen etter kjønn, og det er også de analytisk klareste bidragene. Siden artiklene tematisk henger sammen med *Women, Work, and Technology* vil jeg komme tilbake til dem senere.

Her har jeg lyst til å trekke fram de av bidragene i *Machina ex dea* som jeg opplever som mest problematisk. Problemene stammer fra den vitenskapsfilosofi som redaktøren og flere av bidragsyterne forholder seg til. I denne er menneskets («man's») relasjon til naturen ofte definert som motsetning eller kontrast, samtidig som den tradisjonelle og inngrodde identifikasjon av «kvinnen» med «naturen» ikke

er problematisert. Tradisjonen virker som en innviklet knute. For å løse den, hadde det vært ønskelig å få skilt mellom symbolsk og sosialt kjønn, mellom kjønnsstereotyper og individuell kjønnsidentitet. Forfatterne velger, på ulike vis, å kutte knuten tvers over.

Bilder av naturen og studier av naturen

Merchants artikkel, «Mining the Earth's Womb», er et konsentrat av hennes mye siterte bok, *The Death of Nature*.⁵ I allfall en av bokens slagsider kommer tydeligere fram i artikkelen: for kontrastens skyld konstruerer hun en gylden tidsalder før 1500-1600-tallet. Slik får hun det til at en «organisk orientert mentalitet» fra antikken til renessansen tilviste det «kvinnelige prinsipp» en positiv rolle. Hun interesserer seg ikke for forholdet mellom kvinnebilder og *kvinnens* stilling, men utelukkende for «normative» metaforer for *naturen*. Så lenge bilder som «moder jord» var framherskende, mener hun, satte de i seg selv begrensninger for utbytting og rovdrift. Romersk teknologi blir så vidt nevnt i en bisetning, mer enn oppveiet av at romerske diktere fordømte misbruk av moder jord. Slike «kontrollerende bilder» (controlling imagery) ble på 1500-tallet erstattet av mekanistiske verdensbilder som f.eks. Francis Bacons, med naturen som (kvinnelig) slave, hore, o.l. som må underkastes, penetreres, beherskes. Middelalderens teknologi og cisterciensernes utstrakte gruve drift forekommer ikke hos Merchant. Det er som om bare moderne teknologi hadde ødeleggende virkninger på naturen og innimellom som om bare teknologi basert på moderne vitenskap skal regnes som teknologi. Boken avslutter hun med at «naturens død» kan føre til at menneskene kommer til besinnelse og utvikler en annen

teknologi, i mindre skala, mer i overensstemmelse med naturen.

Dermed er hun mer optimistisk enn Sally M. Gearhart som mener at «vestlig vitenskap» ikke kan snus. Hun fordømmer verk-tøysbruken som sådan (any tool). Det er ikke lett å se om hun mener det alvorlig når hun sier at det beste som kan skje for dyrene og jorden er at mennesker ikke føder flere barn. Kanskje er hennes besvergelse av menneskehetens undergang en paradoksal intervensjon: ut fra en bevissthet om å være de siste menneskene, kunne vi verne om livets verdighet, barna og naturen. Verken pessimisten Gearhart eller optimisten Firestone før henne, antar at det finnes forskjeller av betydning mellom mannlige og kvinnelige verdier.

Det er Maggie McFadden som har foreslått skillet mellom feministiske «maximizers» og «minimizers».⁶ «Minimerende» feminist mener at kjønnsforskjeller er små og bunner i historiske og sosiale forhold som (lett) kan forandres. Ynestra King må regnes som feministisk maksimalist i og med at hun understreker fundamentale forskjeller mellom kvinner og menn som bærere av henholdsvis kvinnelige og mannlige prinsipper, samtidig som hun ser økofeminismen som løsningen på verdens problemer.

King legger fram en økofeministisk teori. Hun tar identifikasjonen av kvinner med naturen bokstavelig, samtidig som hun ikke betrakter den som naturgitt. Kvinner skal ikke strebe etter likhet med menn og dermed bli adskilt fra naturen. På veien til en opphevelse av dualismen mellom kvinnelig og mannlig kan og skal kvinner bevisst velge en kvinnekultur som er i samsvar med naturen, ikke-hierarkisk og fredselkende. Kvinner kan fremme en ikke-sexistisk kultur som også tar vare på mangfoldet i økosystemet.

Mer komplisert er verden for Evelyn Fox Keller fordi hun ikke ser vitenskap som en

monolitisk struktur, selv om den nå har en «maskulinistisk slagside». Det er ikke hun, men mange vitenskapsmenn og psykologer før henne, som har identifisert vitenskapen som mannlig. Hun etterlyser utformingen av en objektivitet som ikke bygger på en «objektivistisk illusjon» om at ekte vitenskap er upåvirket av subjektive, økonomiske og politiske forhold. Fox Keller gjør seg ikke til talskvinne for en kvinnekultur i vitenskapen, men for en vitenskap uten «gender» (sosialt-kulturelt kjønn). I Barbara McClintocks forskningsstil, i innlevelse snarere enn separasjon, ser hun kimer til en ikke-maskulinistisk naturvitenskap. Men i hvilket omfang kan vi slutte fra naturvitenskap til teknologi?

Overlappende, men ikke identisk

I sin introduksjon til *Women, Work and Technology* analyserer Wright uheldige virkninger av den språklige og muligvis teoretiske vanen med å omtale naturvitenskap og teknologi under ett. Hun minner om at de to feltene er delvis overlappende, men også forskjellige: i erkjennelsesinteresser (abstrakt vs. instrumentell rasjonalitet), kriterier for objektivitet, intern og ekstern kontroll og åpenheten for økonomisk motivert påvirkning. I vestlig kultur blir både naturvitenskap og teknologi identifisert med maskuline stereotyper, men bildene av maskulinitet og avgrensningene mot femininitet er forskjellige. Både vitenskap og teknologi handler om makt, og i stereotypene er femininitet uforenlig med såvel åndens (vitenskapens) som en «rough and tough» økonomisk-teknisk makt. Wright betegner Sandra Hardings,⁷ Rothschilds og andre feministers analyser av dualismer som overforenkling. Kvinner som vil gå inn i og forandre vitenskapelig eller teknisk virksomhet må være forberedt på å møte

ikke bare en, men flere ulike konstruksjoner av maskulinitet og femininitet.

Det Wright ikke tar opp i sin skisse er hvordan konstruksjoner av mannlighet og kvinnelighet, nettopp i sammenheng med teknologi, varierer over tid, fra kultur til kultur, og ikke minst fra klasse til klasse innenfor samme kultur på samme tid. Cynthia Cockburns undersøkelse av kjønnskulturer i engelske bedrifter er ett sentralt supplement til Wrights skisse.⁸

Synliggjøringsprosjekter

I begge bøkene finnes det synliggjøringsprosjekter av Autumn Stanley. Ett handler om kvinners aktive bidrag til teknologisk og medisinsk utvikling fra prehistorisk til nyere tid (MeD). I likhet med etnologer m.fl. tar hun mytologier til hjelp for å belyse forhistorien. Hennes teser er forfriskende i forhold til den store mengden med ensidig mannlige skapelsesmyter når det gjelder teknologi, men innimellom like så søkt. Det andre prosjektet er en historisk dokumentasjon av underregistreringen av kvinners oppfinnelser: the Vanishing Lady Trick (WWT). Stereotyper av kvinner som hjemmевærende spiller en rolle her, men også det faktum av kvinners likeverdige bidrag til teamarbeid ofte tilskrives mennene eller (ekte-)mannen i teamet. Martha More Trescotts biografiske omtale av Lillian Moller Gilbreth, sammen med ektemannen som var ingeniør i F.W. Taylors «scientific management»-skole, gir også eksempler på dette (MeD). Artikkelen hører til dem som viser at kvinner (noen kvinner?) gjør noe annet (også) når de gjør «det samme» som menn. I Lillian Gilbreths tilfelle er det en viss humanisering av Taylors tradisjon. En fin kontrast til denne er Helen Marots arbeid for industriell demokrati, beskrevet av Janet Polansky (WWT).

Teknologi og arbeid

Teoretisk og metodisk spennende undersøkelser av teknologibruk i lønnet og ulønnet arbeid og økonomisk kontroll av kvinner utgjør storparten av *Women, Work and Technology*. Historiske beskrivelser illustrerer at utestenging av kvinner eller plassering av kvinner i bestemte deler av arbeidsprosessen, verken er teknologisk eller biologisk «betinget», uavhengig av om teknologi eller kvinners biologi blir trukket fram som begrunnelse. Eksempler er innskrenkingen av kvinners økonomiske kontroll under overgangen fra landbruk til industri, nå gjentatt i såkalte utviklingsland (Carol J. Haddad), «deskilling» som mannlig identitetskrise i den grafiske industri mellom 1850 og 1920 (Ava Baron) og innføringen av skrivemaskinen hånd i hånd med feminiseringen av kontorarbeidet på samme tid (Carole Strole). Ofte er kvinner blitt (og blir) utestengt fra arbeidsmiljøer, «for the good of the race», istedenfor at helsefarer for både kvinner og menn er blitt fjernet. Jalna Hammers diskusjon av nyere reproduksjonsteknologier (MeD) får tilført en viktig dimensjon gjennom Patricia Vawter Kleins historiske analyse av hvor selektivt det er blitt argumentert med farer forbundet med bly (WWT).

Mange vestlige feminister tar oppvarming og vannteknologi såpass for gitt at disse teknologiene ikke inngår i deres diskusjoner. Verden over er nettopp slike teknologier en faktor som begrenser mulighetene for kvinnefrigjøring. Med amerikanske mellomlagsfamilier i fokus skisserer Rothschild husholdningsteknologiers tvetydige virkninger på kvinner. Nye eller større forventninger til kvinner medfører nye tidsbindinger og avhengigheter. Husholdningsteknologi er ikke frigjørende i seg selv, men den kan brukes til å oppheve noen bindinger (MeD). Rothschild nevner iallfall vanninstallasjon og elektrisitet.

Disse teknologiene spiller en betydelig større rolle i Christine Kleineggers beskrivelse av kvinner i det amerikanske landbruk i første halvparten av dette århundre (WWT). Mens mennene arbeidet med det nyeste maskineriet, måtte kvinnene lenge klare seg med utilstrekkelige hjelpemidler. Gårdene ble i stadig høyere grad integrert i en pengeøkonomi og mindre selvhjulpne. Merarbeid for kvinnene i landbruket ledsaget innføringen av de «arbeidsbesparende» hjelpemidler, samtidig som kvinnene avlærte tradisjonell matproduksjon.

Men (kvinners) arbeid handler ikke bare om produksjon. I det tradisjonelle, lenge avkapslede øysamfunnet på Hebridene som filosofen Timm Triplett har studert, hang arbeid, samvær og kulturelle uttrykk tett sammen (WWT). Arbeidssangene til kvinnene var både økonomisk funksjonelle og sosiale, uttrykk for tradisjon og kreativitet. Triplett glorifiserer ikke fortiden, men understreker at et samfunn som mister andre verdier enn de til enhver tid gjenge av syne, også miser innlevelse og forestillingsevne. Det blir dårligere til å løse sine konflikter og til å sette seg mål.

Analyser på flere nivåer

Verken hans eller de øvrige empiriske studiene i de to bøkene støtter pro- eller anti-teknologiske posisjoner eller standpunkter som enten over- eller underbetoner forskjeller mellom kvinner og menn. Roslyn L. Feldberg og Evelyn Nakano Glenn analyserer effekter av ny teknologi på tre nivåer; yrkesstruktur, organisasjon og arbeidsprosess (MeD). Inntil da hadde (ikke-feministisk) litteratur om teknologiers effekter stort sett bare bygget på ett eller to av disse nivåene og generalisert ut fra data om hvite menn. I *Women, Work and Technology* eksemplifiserer samfunnsvitere nødvendigheten og fruktbarheten av

flermetodiske tilnærminger. Etter geografiske områder eller bransjespesifikt fanger de inn motsigelser, problemer og muligheter for kvinner forbundet med ny teknologi. Økonomen Eileen Applebaum tar opp forsikringsbransjens flytting fra bysentrene, Valerie J. Carter kontororganisasjonens betydning for sekretærenes egenkontroll, og Frieda S. Rozen flyenes størrelse og utforming som medvirkende til at flyvertinnene organiserer seg faglig. Lønnsforskjeller og andre former for stratifisering i datafagene er tema for to kvantitativt dokumenterte artikler.

Alternative framtider?

Med utopiene (eller dystopiene) i den skjønnlitteratur Patrocino Schweickart omtaler (MeD), har de utdannings- og teknologipolitiske bidragene i de to bøkene lite felles. Mest beskjeden – eller mest i tråd med synspunktene om kvinner som begavelsesreserve med sosialiseringsmangler – er Linda H. Lewis i sine forslag til hvordan kvinner kan tilføres edb-kompetanse (WWT). Professoren i computer-teknologi, Sandy Weinberg, stiller spørsmålsteget ved tradisjonelle, «macho-aggressive» kompetanser, og han anbefaler en radikal omorganisering av edb-utdanningene (WWT). I sin artikkel om teknologivurdering skisserer Corlan Gee Bush strategier for en forandring av sosiale relasjoner og ikke bare teknikker (MeD). Også Maria-Luz Daza Samper mener at utdanning alene ikke løser problemene, og peker på hvor langt USA ligger etter Vesteuropa, herunder Norge, f.eks. når det gjelder medbestemmelse (WWT). Imens blir, som Wright beskriver i sin avsluttende artikkel i WWT, forskjeller mellom vitenskapelig og teknologisk arbeid utvisket i mange av de forskningsparkene som blir bygget i tilknytning til amerikanske universiteter. Hun

øyner en rekke problemer, ikke minst for minoriteter og kvinner, som hittil ikke har vært diskutert. Enkelte av dem kan også gjøre seg gjeldende i Norge. Men her som ellers legger hun vekt på at det ikke er tale om en teknologisk determinisme, men om politiske prioriteringer – som kvinner bør delta i.

Tamar Bermann
sosiolog

Arbeidsforskningsinstituttet i Oslo

Noter:

1. Kundsinn, Ruth B., red.: «Successful Women in the Sciences: An Analysis of Determinants», *Annals of the New York Academy of Sciences*, bd. 208, New York 1973.
2. Firestone, Shulamith: *The Dialectic of Sex*, Bantam, New York 1970.
3. Hacker, Sally: *Pleasure, Power and Technology*, Unwin Publ., London, under trykking.
4. Mitcham, Carl: «Philosophy of Technology», i: Paul T. Durbin, red.: *A Guide to the Culture of Science, Technology and Medicine*, Free Press, New York 1984, s. 282-363.
5. Merchant, Carolyn: *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution*, Harper & Row, San Fransisco 1980.
6. McFadden, Maggie: «Anatomy of a Difference: Toward a Classification of Feminist Theory», i: *Women's Studies International Forum*, bd. 7, nr. 6, s. 495-504.
7. Harding, Sandra: *The Science Question in Feminism*, Open University Press, Milton Keynes 1986, s. 142.
8. Cockburn, Cyntia: *Machinery of Dominance*, Pluto Press, London 1985.

(MeD): Rothschild, Joan, red.: *Machina ex dea. Feminist Perspectives on Technology*, Pergamon Press, New York 1983.

(WWT): Wright, Barbara Drygulski, m.fl.: *Women, Work and Technology. Transformations*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1987.

Hokus Pokus – fra kritikk til alternativ?

Andre synspunkter på informatikkfaget*

Faget informatikk er mannsdominert. Forsker og informatiker Guri Verne spør om hvilke konsekvenser dette får for fagets innhold og for brukerne av EDB-systemer. Ved å benytte begreper fra bl.a. samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, setter hun ord på kritikken og fremmer alternativer til endring og forbedring – til et mer helhetlig og kvinnevennlig fag.

Jeg skal nedenfor oppsummere noe av kritikken av informatikkfaget ut fra egne og andres erfaringer. Til å sette ord på kritikken har jeg fått mye hjelp av begreper hentet fra andre fagfelt enn mitt eget, spesielt samfunnsvitenskap og humaniora, og kvinneforskning innen disse områdene. Kritikkk blir imidlertid lite fruktbart om den ikke brukes konstruktivt, og slik kan vise alternativer til dagens edb-fag og arbeidsmåter i det.

Det er få kvinner og mange menn i faget informatikk. Men hvorfor er kjønnsfordelingen så skjev? Skyldes det en kritikkverdigg egenskap ved kvinnene, ved mennene, eller ved utdanningssystemet som sådan? Vi kan i hvert fall konstatere at den skjeve

kjønnsfordelingen fører til følgende egenskaper ved miljøet:

- «Mannfolkprat» dominerer i sosiale sammenhenger, f.eks. fotballprat i lunsjen, teknisk prat, bilprat, kanskje også *dameprat*?
- Utrivelig subkultur. Mange har *hacker-tendenser* med lange timer i strekk foran skjermen, helst på natta, med skitne kaffekopper i stabler over alt.
- Fokusering på hovedsakelig tekniske egenskaper ved utvikling av datasystemer og -utstyr.
- Omgangsformer preget av en bråkjekk tone, og tøff stil. Mulige innslag av «kvinnehets»: pin-ups, morsomheter, uønsket flørt?

- Vanskeligere karrieremuligheter for kvinner. Spilleregler en er nødt til å følge, men ikke kjenner: Menn organiserer seg som en blanding av militærvesen og fotballspill (Harragan, 1978).
- Manneklubber holder kvinnene utenfor kontaktnettene. Dette virker inn på kvinners muligheter til å bli tilbudt nye jobber, skaffe prosjekter og kontrakter o.l.

Dette hevdes å være mulige følger av at det er flest menn:

- Temaer for forskning og utvikling. F.eks. boreplattformer, bilkarosserier, porno-programmer. (Hvis menn er opptatt av å prate om andre temaer i lunsjen, kanskje de også tenker på andre temaer å anvende informatikkfaget på.)
- En kvinnes innsats og resultater tillegges mindre betydning, eller legges ikke like godt merke til som en manns.
- Arbeidsformer. Ego-kjør eller reelt samarbeid? Som i andre karrieremiljøer preget av unge dynamiske menn, forventes det at man ikke skal stikke sitt lys under en skjepp. Samarbeid kan ses på som diskvalifiserende.
- Prioritering av midler og arbeidsoppgaver, jfr. det første punktet om temaer for forskning og utvikling.
- Mange edb-systemer er for dårlige, de virker ikke eller blir ikke tatt i bruk etter hensikten. Ofte begrunnes dette med dårlig brukermedvirkning under utviklingen. Hvordan fungerer brukerdeltakelse hvis brukerne er kvinner som er usikre på teknikk, og edb-folkene er menn som handler ut fra at teknisk kunnskap gir status?

Dette er kritikk av informatikkfaget i forhold til hele samfunnet:

- Edb-systemer fører til at folk mister jobben.
- Edb-systemer fører til økende andel rutinearbeid for folk flest.

- Satsing på informasjonsteknologi tar midler og oppmerksomhet bort fra andre områder det også bør satses på.

Satsingen på informasjonsteknologi er uttrykk for en kortsiktig tankegang hvor kroner er eneste målestokk, og hvor internasjonalisering, konkurransevne og ny teknologi er det eneste som kan redde Norge. Dette fører til rovdrift på mennesker og ressurser.

Kritikken begrepsfestes

Min egen erfaring er at jeg har opplevd vanskeligheter innen de fleste av disse områdene. Jeg har også funnet litteratur som dokumenterer at andre har lignende erfaringer. For å få en bedre forståelse av slike opplevelser, har jeg hatt nytte av kvinneforskningen. Begreper hentet fra andre fag gir en ramme for forståelsen av det som skjer, og setter det inn i en sammenheng. Jeg skal presentere noen av disse begrepene, og prøve å knytte an til kritikkpunktene ovenfor.

Hersketeknikker

Berit Ås har introdusert «De fem hersketeknikkene» (Ås, 1981):

Usynliggjøring, latterliggjøring, påføring av skyld og skam, tilbakeholdelse av informasjon, krysspress – samme hva du gjør så blir det galt.

Når vi føler oss forbigått, urettferdig behandlet, ikke tatt alvorlig, ikke flinke nok, ikke..., så kan vi være utsatt for en av disse.

Rollekonflikt

Har dere noen gang følt at det kreves andre egenskaper av dere på jobben, i møte med gutta, i kontakt med kunder eller (mannlige) beslutningstakere, enn blant venninnene om kvelden? I så fall kan dere befinne

dere i en rollekonflikt. En rolle defineres ut fra andres forventninger til en (Holter, 87). Kvinnerollen i vårt samfunn (altså hva man forventer av en kvinne) kan stå i motsetning til hva som forventes av en dynamisk, ledende, seriøs, ambisiøs informatiker (Verne, 1986). Dette kan forøvrig være et eksempel på hersketeknikk nr. 5: krysspress.

Teknisk rasjonalitet vs. ansvarsrasjonalitet
Rasjonalitetsbegrepet er hentet fra samfunnsvitenskapen (Sørensen, 1982). Rasjonalitet har med fornuft å gjøre, altså hva lar vi styre våre valg, hvilke verdier prioriterer vi o.l. For en bærer av begrenset teknisk rasjonalitet er det tekniske kriterier som styrer valg i f.eks. utvikling eller anskaffelse av et edb-system. Et godt arbeid kjennetegnes ved teknisk briljans, og trenger ikke vurderes i forhold til behov hos dem som skal bruke det. I motsetning til dette står ansvarsrasjonaliteten: Som informatiker føler jeg et ansvar overfor dem som skal bruke edb-systemet, og prøver å ta hensyn til deres behov og kompetanse. Tekniske valg underordnes dette, og får forbli tekniske detaljer.

I vårt samfunn kan satsingen på teknologi som økonomisk redningsplanke for Norge, ses på som uttrykk for teknisk rasjonalitet.

Maskinsynet

er begrenset teknisk rasjonalitet satt ut i livet når et edb-system skal utvikles. Hvis utviklingen skjer med utgangspunkt i maskinen og dens kapasitet, kan brukeren lett reduseres til en operatør. Et alternativ til dette gir *verktøyperspektivet*, hvor edb-systemet ses som et verktøy som brukeren benytter seg av når denne finner det mest egnet ut fra sin egen vurdering (Thoresen, 1985). En sydame har f.eks. tilgjengelig flere typer sakser og nåler (brodersaks, stoffsaks, synål, stoppenål...) som hun selv

vurderer bruken av, mye avhengig av kompetanse og erfaring.

Holistisk tankegang

Det hevdes at kvinner tenker mer holistisk (helhetlig) enn menn. Dette gjøres det ofte narr av, men kanskje kan begrepet forklare noe jeg og andre kvinner har opplevd, f.eks. at vi ikke er interessert i tekniske detaljer før vi har forstått hvilken overordnet sammenheng de inngår i. I Elin Kvandes undersøkelse fra NTH og Svein Sjøberg og Svein Lies av skolejenter, vises det klart at jentene i større grad enn guttene ønsker undervisning om sammenhengen mellom faget og samfunnet forøvrig (Kvande, 1984, Sjøberg & Lie, 1984).

Kollektive strategier

Hanne Haavind har pekt på tre strategier som kvinner kan arbeide med for å bygge bro mellom teknisk rasjonalitet og ansvarsrasjonalitet: – faglig dyktiggjøring av seg selv og andre kvinner, – kvinner inn i maktposisjoner i den akademiske verden, – utfordre rådende paradigmer innen naturvitenskap og teknologi (Haavind, 1985).

Én kvine rekker over lite av dette, med manges innsats kan vi komme langt!

Kvinneperspektiv

Etter å ha lest Berit Ås i *Nytt om kvinneforskning* (4/87), har jeg funnet en grei forklaring på hva et kvinneperspektiv kan innebære: Det finnes to kjønn i verden som ikke nødvendigvis er like, og som ikke nødvendigvis blir likere, eller mer likestilt av å bli behandlet likt. Anvendt på informatikkfag: Som ikke nødvendigvis tenker likt eller arbeider likt, og som ikke vil oppleve et edb-system likt. For meg som informatiker blir det noe slikt: Hvem er jeg, hvordan arbeider jeg, og hvem lager jeg edb-system for?

Vi kan tentativt oppsummere kritikken ved hjelp av disse begrepene:

–Kvinner kan oppleve seg som utsatt for hersketeknikker. Dette kan gjelde i arbeidssituasjonen og i sosiale sammenhenger på jobben.

–I rollekonflikten kan vi oppleve at vi som kvinnelig informatiker utsettes for hersketeknikken «krysspress».

–Informatikkfaget er i for stor grad preget av begrenset teknisk rasjonalitet og for lite av ansvarsrasjonalitet.

–For lite ansvarsrasjonalitet og manglende helhetssyn kan være årsak til dårlige systemer for dem som skal bruke systemene.

–Arbeidsformene er for lite preget av reelt samarbeid.

–At det er få kvinner i faget vanskeliggjør kollektive strategier for å endre forholdene innenfra.

Det er derfor grunn til å hevde følgende påstander:

–Manglende kvinneperspektiv kan bidra til at kvinnelige informatikere ikke følger seg «hjemme» i faget.

–Edb-systemer kan bli spesielt dårlige for kvinnelige brukere.

Alternativ informatikk

Hva hvis vi nå snur på flisa? I stedet for bare å kritisere, prøver vi å bruke kritikken som rettesnor for å spesifisere hvordan det kunne være:

Vi begynner med å forestille oss et informatikkfag med mer ansvarsrasjonalitet, uten hersketeknikker, mer helhetssyn, mer kvinnerelevans...

Mer ansvarsrasjonalitet krever at informatikere unngår å lage edb-systemer ut fra hovedsakelig tekniske kriterier. Da trengs en endret utdanning. Selv har jeg åtte år på Universitetet i Oslo uten noen form for systemutviklingskurs, kun ett kurs i edb og samfunn. Jeg har ikke lært noe om hvordan jeg skal te meg for å lage noe mer enn programmer. Systemutvikling må inn i faget

helt fra starten av, slik at framtidige informatikere kan lære å vurdere og konstruere edb-systemer ut fra den bruken og de brukerne systemet er tiltenkt. Det er viktig å lære systemutviklingsmetoder som gir adgang til reell brukermedvirkning ut fra brukernes forutsetninger. Systemer utviklet i et verktøyperspektiv kan gi bedre systemer i vid forstand, også for menneskene som skal betjene dem. Dette er fyndord som brukes i markedsføringsøyemed i dag, men det er ikke det som egentlig skjer.

Arbeidsmetoder kan være mer preget av reelt samarbeid. Jeg har vært med på prosjekter hvor vi «samarbeider» om et felles produkt, men hvor hver lager sin del og har lite å gjøre med de andres arbeid, etter at grensesnittet mellom delene er definert. I stedet går det an å beholde fellesansvar for oppgavene inntil et langt senere tidspunkt, og først splitte opp ved et mer detaljert nivå. Dette gjelder også i forhold til samarbeid med brukere. På denne måten kan alle bidra under en større del av arbeidsoppgaven, og alle har mulighet til å lære mer.

Samarbeid med brukere kan f.eks. bestå av en fase med gjensidig læring om hverandres arbeid, for å få et felles utgangspunkt til å lage edb-system.

Her kommer de fine begrepene inn. Systemutvikling må ta hensyn til den helheten et ferdig system skal inngå i – dette må overordnes hensynet til teknisk briljans. Hvordan kan brukerens eksisterende kompetanse og kunnskap om eget arbeid best komme til nytte i samspill med det nye edb-systemet? På denne måten blir ikke menneskets arbeidsoperasjoner styrt av hva maskinen kan gjøre (jfr. maskinsynet), men mennesket styrer maskinen og bruker den der den gjør mest nytte. Til dette mangler det i dag metoder, og vi har dermed pekt ut et område for mer forskning.

For å muliggjøre en alternativ informatikk, kan vi rette oppfordringer til politikere og forskningsråd om å ta andre verdier

i betraktning enn de begrenset teknisk/økonomiske.

Dette henger lett i lufta som andre ønskedrømmer og luftslott, hvis vi ikke endrer rammene for utvikling av edb-systemer. Vi kan begynne i det små, og selv arbeide for å lage bedre systemer. Ved å bruke våre beste egenskaper som informatikere og kvinner kan vi ha håp om å bidra til dette!

Denne artikkelen er en sped begynnelse, men vi kan la tankene fly og konstruere flere alternativer. Når vi blir sikrere på dem, kan vi i større grad praktisere dem i eget arbeide, til beste for oss selv og faget.

Guri Verne
dr.scient.-student
Matematisk institutt
Universitetet i Oslo

Litteratur

Haavind, Hanne: «Banebryter eller gratispassasjer?» foredrag ved konferansen *Kvinner i naturviten-*

skapelig forskning, arbeidsnotat 6/85, NAVFs Sekretariat for Kvinneforskning, 1985.

Harragan, B.L.: *Games Mother Never Taught You*. Warner Books, New York, 1978.

Holder, Harriet: Ord – bilder – kvinneforskning. *Nytt om kvinneforskning*, nr. 4, 1987.

Kvande, Elin: *Kvinner og høgere teknisk utdanning II, Integrert eller utdefinert?* IFIM/NTH Rapport, 1984.

Sørensen, Bjørg Aase: «Ansvarsrasjonalitet: Om mål – middel tenkning hos kvinner», i Harriet Holter (red.): *Kvinner i fellesskap, Kvinners levekår og livsløp*. Universitetsforlaget, 1982.

Sjøberg, Svein og Svein Lie: «Myke» jenter i «harde» fag? Universitetsforlaget, 1984.

Thoresen, Kari: «Datateknologi – forskjellige perspektiver på datasystemer», foredrag ved konferansen *Kvinner i naturvitenskapelig forskning*, arbeidsnotat 6/85, NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Verne, Guri: «Women's challenge to computer science and technology». Fra konferansen «Women challenge technology», Danmark, 1986.

Ås, Berit: *Kvinner i alle land...*, håndbok i frigjøring. Aschehoug, 1981.

Ås, Berit: «Hvis en ikke er forut for sin tid kommer ens tid aldri». *Nytt om kvinneforskning*, nr. 4, 1987.

Informatikk og damer: om strikking og datamaskiner¹

Informatikk er et mannsdominert fagområde. Både undervisning og fagtradisjoner preges av menns tenkemåte og erfaringsgrunnlag. I denne artikkelen prøver informatikeren Tone Bratteteig å legge et kvinneperspektiv på informatikk – ved å vise hvordan tradisjonelt kvinnelig erfaringsbakgrunn kan gi verdifulle bidrag til fag og yrke. Som eksempel på noe «typisk kvinnelig» velger hun strikking.

Uttrykket «kvinneperspektiv på informatikk» er problematisk og interessant for informatikere, og jeg skal gi mitt bidrag til diskusjonen.² Med «kvinneperspektiv» mener jeg et sett med holdninger og verdier som vil ha betydning for hvordan informatikk-faget og -yrket oppfattes av en person. De verdier en person har, er basert på kunnskaper og erfaringsbakgrunn. Hvis vi godtar at kvinner og menn har forskjellig erfaringsbakgrunn i vårt samfunn, er det ikke overraskende om de ser på teknologien med forskjellige øyne også. For meg er det naturlig at kvinner og menn oppfatter informatikk på forskjellig måte.

Når jeg vil undersøke hva kvinneperspektiv på informatikk kan være, vil jeg starte med kvinners erfaringsbakgrunn i vårt samfunn – og ikke ta utgangspunkt i informatikken. Kvinner i dagens norske samfunn får, gjennom oppdragelse og sosialisering, et sett av verdier som er for-

skjellig fra menns verdisett. Som kvinner blir vi oppdratt til å vise omsorg for andre, til å lytte og å sette oss inn i andres behov, til å respektere andre og deres særtrekk, til å samarbeide osv. Vi lærer å handle i forhold til disse verdiene. Dersom vi velger utdanning og yrke, ønsker vi selvsagt å få brukt disse sidene av oss selv: det er jo slike ting vi er gode til!

En av årsakene til at det er så få kvinner i informatikk, er nok at kvinner ikke tror at de får bruk for tradisjonelt kvinnelige egenskaper og ferdigheter i faget og yrket.³ Det er også korrekt at informatikk (som fag) ikke oppmuntrer til arbeidsformer som passer til slike verdier: faget handler om å lage datamaskiner. Men, i praksis skal maskinene brukes av noen, til bestemte formål: det kommer folk inn i bildet. Det blir nødvendig med flere typer erfaringer og egenskaper i arbeidet, og variasjonsbredde i synet på systemutvikling og i de

arbeidsformer og teknikker som benyttes, må øke. Jeg vil nå vise hvordan tradisjonelt kvinnelige verdier og arbeidsformer kan få plass i informatikerens teknikk-repertoar.⁴

Om strikking

Jeg vil ta utgangspunkt i en teknologi de fleste kvinner er kjent med, strikking, og vil vise hvordan erfaringene fra denne teknologien kan overføres til arbeid som har med edb-teknologi å gjøre. Men bare i begrenset grad er det interessant å snakke om strikkingen i seg selv, altså isolert som teknikk. Strikketeknikken sier noe om typen håndverk – som det i programmering er interessant å vite om en har programmert i språket LISP eller Simula. Strikking er ikke veldig fascinerende i seg selv (i alle fall ikke etter en stund): det er å skape det plagget som skal strikkes, ved hjelp av strikkepinnene og strikketeknikken, som gjør strikking til en utbredt aktivitet.

Tenk deg at du skal strikke et plagg til noen du kjenner, som ikke selv kan strikke. La oss si at du har erfaringer for at vedkommende har bestemte meninger om klærne sine, og at det har vist seg at dere har forskjellig smak når det gjelder klær. Det betyr at vedkommende ikke nødvendigvis vil bruke plagget dersom det ikke faller i smak. Det gjelder derfor å komme fram til en produktbeskrivelse som vedkommende «genser-bruker» kan godkjenne.

Min erfaring med slike situasjoner er at det er lurt å starte med å dra til en stor garnbutikk. Der kan vi sammen se på garn, kjenne på det, snakke om det, se på utstilte prøveplagg osv. Vi kan se på farger og mønstre. Jeg kan bruke min erfaring til å stille spørsmål og gi råd til brukeren, og jeg vet godt hvor grensene for min kompetanse går, dvs. når jeg skal spørre en av butikkbetjeningen til råds.

I undersøkelsene om hva slags produkt

som egentlig er ønsket, stiller jeg spørsmål som f.eks.: «er det jakke eller genser du vil ha», «skal det være en genser til skiturer eller til å gå med ute om vinteren», «skal det være en «heilmorsk» genser eller skal den være mer moderne i mønsteret», «skal genseren være lys eller mørk», «skal den være rød eller blå i tonen». Jeg finner fram mønstre som jeg liker – fordi jeg ikke ønsker å skulle strikke et plagg jeg ikke liker. Vi må derfor finne et forslag til en genser som vi begge liker. Sannsynligvis ender vi til slutt opp med et mønster som ikke passer helt, men som er nesten det brukeren vil ha, bortsett fra fargene og halsen.

Så følger det en lengre utviklingsperiode av strikkeplagget. Vi kan se det vokser, men det er bare jeg som vet hvordan det endelige produktet vil ta seg ut. Underveis ønsker jeg at brukeren skal prøve noen av delene, særlig hvis jeg er usikker på hvilke justeringer jeg skal gjøre i forhold til mønsteret. Jeg ønsker å unngå for mange iterasjoner, dvs. å ta opp igjen og strikke om igjen deler av genseren.

Før genseren er ferdig, har brukeren vondt for å se hvordan den blir: genseren blir først et produkt når den er ferdig strikket og montert. Først da er det mulig å si om den passer eller ikke.

Men spenningen er ikke slutt med dette: Nå kommer utprøvsperioden, f.eks. den første skituren med den nye skigenseren. Er den for varm eller for kald, eller er bolen for stor eller har den for lange ermer, og passer egentlig denne halsen? Det er mange usikkerhetsmomenter. I tillegg kommer usikkerhetene knyttet til vedlikeholdet av genseren: hvordan tåler genseren maskinvask? Og er brukeren i praksis villig til å håndvaske genseren dersom det er nødvendig?

Usikkerheten mht. produktet jeg har laget gir seg egentlig ikke før jeg etter en tid ser hvordan genseren brukes. Tar jeg brukeren på fersken med disco-genseren på når

hun/han maler huset, vet jeg at den ikke passet til formålet – men at den likevel brukes, på en annen måte. Den gangen vi kjøpte garn og valgte mønster, var det egentlig ikke helt mulig å forutse bruksmåten. Dersom gensen føles som en riktig vintergenser, så blir den brukt som det.

Om systemutvikling

Parallellene mellom strikking og systemutvikling er slående. Mange av problemstillingene og vurderingene er like i de to designprosessene: Det dreier seg om å lage noe til noen andre. Det som lages, skal være nyttig for et eller annet formål. Jeg skal ta opp to punkter som er felles for de to designprosessene, men som vanligvis takles forskjellig av hhv. strikkere og informatikere. I Florence-prosjektet⁵ brøt vi med informatikk-tradisjonen på disse punktene, og vi holdt oss mer til strikketradisjonen. Punktene er interessante fordi de gir konkrete eksempler på hvordan vi kan utvide repertoaret av arbeidsformer i informatikk. Punktene kan uttrykkes slik:

- A) samarbeid i systemutviklingsprosessen må baseres på likeverdighet
- B) evaluering av edb-systemet må skje i forhold til dets bruksegenskaper.

A) Samarbeid i systemutviklingsprosessen må baseres på likeverdighet. Likeverdighet betyr å dele på ansvaret for prosess og produkt.

Når det gjelder å strikke et plagget til noen, er det naturlig at brukeren bestemmer garn, mønster, mønsteravvik, farger osv. med bistand og råd fra meg. Beslutningen om hva som skal strikkes tas i samarbeid. Brukeren må delta fordi det er hun/han som skal bruke det ferdige plagget, og utvikleren må delta fordi det er hun/han som skal lage det. Plagget må være noe utvikleren kan (vil) lage og som brukeren med all

sannsynlighet vil komme til å bruke (etter hensikten).

I Florence-prosjektet, som dreide seg om edb og sykepleie, designet vi en liknende beslutningsprosess da vi skulle finne ut hva slags edb-system vi skulle lage.⁶ Det siste halvannet året av prosjektet var vi to kvinnelige databehandlere som samarbeidet med en gruppe av (med ett unntak) kvinnelige sykepleiere på Sentralsykehuset i Akershus (SiA). Vi brukte litt over ½ år på gjensidig læring av hhv. edb og sykepleie, noe som tilsvarer besøket i garnbutikken ovenfor. Databehandlerne observerte og intervjuet sykepleierne på jobb. Vi måtte lære om sykepleie for å bli i stand til å forstå hva de kunne bruke edb til. Vi måtte supplere kunnskapen vi hadde fått fra Rikshospitalet (RH), og finne ut hva som var generelt av det vi kunne. I tillegg hadde vi undervisning om edb for sykepleierne. Undervisningen besto dels av ekskursjoner, dels av opplæring i tekstbehandling, dels av utprøving av noen prototyper av systemer for sykepleier-orientert skjema-behandling, og dels av at vi fortalte om edb. Sykepleierne fikk altså et spesialtilpasset undervisningsopplegg siktet mot å gi dem forståelse for bruk av edb, mer enn av hva edb «egentlig er». Det var viktig at sykepleierne kunne relatere teknologien til sykepleie – fordi det var sykepleien som måtte være basis for deres teknologiske fantasi.

Beslutningen om edb-systemet fulgte etter denne perioden med gjensidig læring. Beslutningsprosessen var en forhandlingsprosess mellom to grupper, med to sett med interesser, og likner på forhandlingene i garnbutikken før garnet og mønsteret kjøpes. Våre interesser var knyttet til at Florence var et forskningprosjekt i informatikk, dvs. at vi ønsket å komme fram til en ny type anvendelser som kunne brukes i sykepleieres daglige arbeid (altså ikke rettet mot administrasjon eller medisin).

Sykepleierne ville ha et nyttig system, dvs. at de ønsket å spare tid. Systemet måtte gjelde et lite og avgrenset område for at effektene skulle merkes raskt, og de ønsket ikke å bruke masse krefter på innføring og innkjøring.⁷ I fellesskap diskuterte vi oss fram til en lang liste av edb-forslag, som vi gruppevis (sykepleierne for seg og informatikerne for seg) diskuterte og prioriterte. Etter fjorten dager møttes vi til de avsluttende forhandlinger, og ble enige om et edb-system som både vi og sykepleierne var godt nok fornøyd med. Systemet var egentlig sykepleiernes idé, fundert på sykepleie og sykepleieres oppfatning av jobben sin, og den eneste edb-anvendelsen sykepleierne trodde de kunne vinne på å bruke (og det er jo et sterkt argument). Teknisk sett var systemet svært enkelt, men det var rettet mot sykepleiernes daglige arbeid: det som gjorde systemet spennende å lage var altså ikke det å skulle lage en ny fancy dings, men heller å bruke eksisterende teknologi på en ny måte. Vi ville selv aldri kunne ha kommet med dette forslaget.

Dette virker vel greit: Som brukeren definerer hva slags genser hun/han trenger, så finner sykepleierne ut hva de kan bruke et edb-system til. Men for informatikere er ikke dette så greit som det høres ut til, hvordan kan vi vite at sykepleierne foreslår et godt system? Hvordan vet vi at de vet nok om edb til å foreslå noe fornuftig? Er ikke nettopp vår kompetanse som informatikere at vi kan foreslå edb-systemer som kan være nyttige for folk – fordi vi kjenner teknologien og vet hva den kan? Jo, men nettopp derfor burde vi vite at vi ikke kan sykepleie, og heller bruke kompetansen vår til å gi sykepleierne ideer til edb-anvendelser som de kan prøve i forhold til sykepleie. Det handler altså om å stole på at de som skal bruke det vi lager vet sitt eget beste, og har innsikt nok i hva edb brukes til til at de kan vurdere konsekvensene på forhånd. Vi taklet vanskelighetene med å gi fra

oss ansvar, ved å lære oss nok om sykepleie til å se at de hadde sykepleiemessige begrunnelser for systemet, og at det i systemforslaget lå spennende muligheter mht. organisasjonsmessige forandringer. Etter tre års samarbeid hadde vi tilstrekkelig tillit til sykepleierne til at vi kunne bryte med informatikk-tradisjonen om å vite best selv.

Ved å stole på at sykepleierne også har viktige ting å komme med når det gjelder edb og sykepleie, ga vi sykepleierne en større del av ansvaret for systemet og systemutviklingen, enn det som er vanlig. Vi tok på alvor dette med å samarbeide og at brukerne skal delta i systemutviklingen, og fulgte det opp i praksis. Det var en vanskelig avgjørelse for oss å la sykepleiernes fantasi være så viktig i forskningsprosjektet Florence, men det viste seg altså at sykepleiernes sykepleiebaserte teknologiske fantasi ga forskningsmessig nye innspill til vårt fag. Systemet de foreslo var veldig enkelt, og det så ikke ut til å være vanskelig å implementere det. Men det var overraskende vanskelig og tidkrevende å realisere systemet, og det skyldtes først og fremst at sykepleierne kunne for lite om edb til å ta hensyn til implementasjonen når de foreslo systemet! Gjennom disse vanskelighetene lærte vi en hel del om informatikk og data-maskinens iboende verdensmodeller.

Likeverdig samarbeid i systemutvikling betyr at alle deltakerne deltar i systemutviklingen. Det betyr ikke at alle skal gjøre alt, at vi skal være helt makne. Det skal minst to slags typer kompetanse til for å finne en god edb-løsning til noens arbeid. Vi må vise respekt for andres arbeid: når det gjelder vårt eget arbeid ser vi at andre ikke er i stand til å forstå det på 1-2-3, og vi må kunne kreve den samme holdningen hos oss selv overfor andre. I Florence-prosjektet hadde vi som utgangspunkt at det ville bli et bedre edb-system for sykepleiere dersom sykepleiernes oppfatning av helheten

som edb-systemet skulle bli en del av, var utgangspunktet for design.

B) Evaluering av edb-systemet må skje i forhold til dets bruksegenskaper. Evalueringen gjelder derfor både tekniske og oppgave-relaterte egenskaper hos systemet.

Dette andre punktet er en fortsettelse av det første, mer knyttet til edb-systemet (produktet av systemutviklingen). Vi må se teknologien i forhold til det den skal brukes til. På den ene siden spiller det ingen rolle om systemet er teknisk avansert hvis det ikke kan brukes, på den andre er det sjelden at teknisk dårlige systemer er gode i bruk. Vi tar ikke på oss discogenseren når vi skal male huset eller gå skitur i påskefjellet.

Bilen er et mer illustrerende eksempel enn strikkeplagget i dette tilfellet. Vi kjøper og vurderer en bil etter dens bruksegenskaper i forhold til vårt behov; vi kjøper f.eks. ikke en sportsbil hvis vi har tre barn og hund. Samtidig er bilens tekniske egenskaper viktige: dersom teknikken svikter (f.eks. bremsene), er jo ikke bilen brukbar i det hele tatt. Vi vurderer altså bilen i forhold til vår deltakelse i trafikksystemet der vi bor og jobber, og stiller krav til både tekniske og oppgave-relaterte egenskaper. Dersom vi fokuserer på teknologien (i seg selv) og teknologien ikke vurderes i forhold til formålet, trekkes oppmerksomheten vekk fra hensikten med handlingen som teknologien brukes i og til teknologien som symbol. Sportsbiler kan f.eks. mer være et symbol enn et framkomstmiddel.

For informatikere blir spørsmålet om hvordan systemet evalueres også et spørsmål om design. Hva setter vi i sentrum når vi lager systemet, er det maskinen eller det arbeidet den skal brukes i? La meg illustrere forskjellen: Florence-prosjektets edb-system tok utgangspunkt i det arbeidet det skulle brukes i, nemlig sykepleie. Vi lot

dem som skulle bruke systemet, og deres tanker om arbeidet sitt, være utgangspunktet for design. Den motsatte ytterligheten kan vi finne i den type edb-systemer som brukes for å produsere arbeidslister på store laboratorier på større sykehus. Et slikt system lager en arbeidsliste for fysiokjemikerne ut fra hva slags prøver som er kommet til det sentrale prøvemottaket. Dersom edb-systemet ikke fungerer, blir det ikke produsert noen arbeidslister og fysiokjemikerne vet ikke hva de skal gjøre: de må vente til edb-systemet virker igjen. Laben er med andre ord et edb-basert system, der fysiokjemikerne er en del av et edb-styrt system. Motsetningen til Florence-prosjektets system går først og fremst på hvem som har kontrollen over arbeidet: er det fysiokjemikerne eller edb-systemet som legger premisser for hvordan arbeidet skal utføres? Når fysiokjemikerne organiserer og utfører sitt arbeid etter lister fra edb-systemet, er det labens edb-system som styrer fysiokjemikernes arbeid. Det er et viktig poeng at Florence-prosjektets edb-system styres av sykepleiernes arbeid⁸.

Ofte opplever vi at datamaskiner ses som et gode i seg selv, og at bare de tekniske egenskapene blir viktige, siden vi ikke har noen bakgrunn å evaluere bruksegenskapene mot. Bruksegenskapene er svært kontekststahengige: de kan ofte ikke simuleres i et laboratorium, de må prøves ut og oppleves i praksis. I strikke-eksemplet foran snakket jeg om strikkingen som noe som foregikk i tett samarbeid med brukeren. Årsaken til det tette samarbeidet var at det var knyttet mye usikkerhet til «spesifikasjonen» av genseren, og jeg måtte velge en arbeidsform som gjorde at jeg skrittvis kunne redusere denne usikkerheten. Usikkerheten er knyttet til hvem som skal bruke genseren og hva slags genser det skal være, og dette er igjen med på å bestemme arbeidsform. Skal jeg strikke en babygenser er det ikke barnet selv, men barnets

foreldre jeg vil henvende meg til for å eliminere usikkerheter med hensyn til fargevalg og størrelse.

Velger vi å fokusere på helheten i det arbeidet som datamaskinen skal brukes i, må bruksverdien og brukernes kontroll over systemet være vel så viktige egenskaper som de tekniske sidene ved systemet. Det har igjen føringer på hvilke prioriteringer vi gjør i systemutviklingen. Fokuserer vi på de tekniske mulighetene, på teknisk briljans, kan vi lett komme til å nedprioritere egenskaper som er viktige for bruksverdien av systemet. Det er ikke alltid slik at en teknisk fancy løsning har høyest bruksverdi for alle (jfr. den før nevnte sportsbilen). Jeg synes at det å kunne gi avkall på teknisk briljering, dersom det ikke gir den beste bruksmessige løsningen, er å oppvise virkelig teknologisk ekspertise.

Lager kvinnelige informatikere kvinnelig informatikk?

Jeg har prøvd å vise hvordan tradisjonelt kvinnelig erfarings-bakgrunn kan gi verdifulle bidrag til informatikk som fag og yrke. Vi kan snakke om et kvinneperspektiv på informatikk, som en merkelapp på en type fagkritikk og faglige alternativer. Florence-prosjektet er et eksempel på en alternativ systemutvikling. Prosjektet ble ikke laget for å lage et «kvinnelig alternativ», men bare det faktum at samarbeidet var mellom kvinnelige utviklere og kvinnelige brukere, gjorde utviklingsprosessen annerledes. En viktig årsak til at det vanligvis ikke benyttes «kvinnelige arbeidsformer» i systemutvikling, er at det er så få kvinnelige utviklere. Men siden faget er så nytt, er det fremdeles muligheter for den

enkelte informatiker å være med på å skape tradisjoner og arbeidsformer!

Jeg har gitt et eksempel på mulige alternative arbeidsformer som har resultert i en systemløsning som er evaluert på en alternativ måte (selv om jeg altså vil være forsiktig med å hevde at selve edb-løsningen, sett isolert, er alternativ). Kjønnssrolle-/kvinneperspektiv er et godt utgangspunkt for kritikk av systemutvikling og informatikk, fordi dette perspektivet også gir muligheter for å komme med alternative handlingsmåter.

I Florence hadde sykepleierne ideen til edb-system, og tok følgelig en del av ansvaret for både utviklingsprosessen og for det systemet vi lagde. Vi ga fra oss en del av ansvaret for systemet, noe som medførte at vi legitimerte at de bruks- relaterte kravene til systemet var like viktige som de tekniske. Vi opplevde at for oss – og kanskje for informatikere generelt – er det vanskeligere å gi enn å ta ansvar for systemutviklingen og systemet. Til vår overraskelse var det teknisk utfordrende å lage det enkle systemet sykepleierne foreslo, av den enkle grunn at når informatikere foreslår edb-løsninger, så foreslår de noe de vet de kan lage. Jeg synes dette viser at vi kan gjøre nyvinninger i informatikken ved å la andre foreslå edb-løsninger.

Men det er altså en viss motstand mot denne tenkemåten i fagmiljøet vårt. Informatikk-miljøene vurderer tradisjonelt edb-systemer ut fra tekniske, håndverksmessige egenskaper. At Florence-prosjektets edb-system er en enkel teknisk løsning betyr derfor at informatikere flest ikke synes systemet er interessant. At systemet faktisk er et stykke implementert sykepleie, at det brukes av sykepleiere til sykepleie, er uvesentlig for mange i faget. (Derimot blir virus-programmet som ødela for 6000 amerikanske datamaskiner berømt, og vedkommende informatiker kalles geni.) Å la brukerne ha en viktig rolle i evalueringen av

systemet bryter med tradisjonen i vårt fagmiljø. Sett utenfra og i ettertid, virker det nokså naturlig at sykepleiere og databehandlere har forskjellig oppfatning av informasjon og hvordan den behandles i organisasjonen. Men til tross for dette er det altså uvanlig å la ikke-informatikers oppfatning ligge til grunn for designet i et informasjonssystem.

Et likeverdig samarbeid forutsetter at alle parter har respekt for at de andre kan noe viktig som ikke de selv kan. Vi kan stille spørsmål om det å føle respekt for andres kunnskaper, eller å ta hensyn til slike følelser i sin atferd, har noe med kjønn og kjønnsroller å gjøre. I Florence var det opplagt at sykepleierne kunne noe databehandlere ikke kunne, og omvendt, og at begge deler var viktige og nødvendige for å komme fram til et godt edb-system. At det var kvinnelige deltakere på begge sider var sikkert en fordel i samarbeidet: det er lettere å lage et godt samarbeid når en kjenner bakgrunnen og kulturen til de andre. Når det gjelder kultur er kjønn en opplagt variabel, og det er sannsynligvis en fordel å være en kvinnelig databehandler hvis edb-systemet skal brukes innenfor et kvinnedominert arbeidsområde.⁹ Kunnskap om likheter gjør også at det å oppdage forskjeller kanskje ikke blir truende for samarbeidet.

Kjønnsnøytral informatikk finnes ikke

Systemutviklings-litteraturen forteller om mislykte og ubrukte edb-systemer.¹⁰ Mye av forklaringen på dette finner vi sannsynligvis i hvordan utviklingsprosessen har foregått, hvilke usikkerheter som dukket opp, og hvordan de ble taklet. Det er også viktig å huske på at måten utviklingen foregår på gir et klima i bruksomgivelsene som

fortsetter etter at den egentlige utviklingen er slutt. I en rekke situasjoner vil det være lønnsomt å bruke forholdsvis mye tid på samarbeid og kommunikasjon, og se det som en viktig del av design-aktivitetene i systemutviklingen.¹¹

Også tradisjonelt kvinnelige verdier og ferdigheter har sin plass i informatikken, f.eks. evnen til å sette seg inn i andres (brukernes) situasjon, evnen til å lytte, til å respektere andres egenart osv. At Florence-prosjektet gir et eksempel på dette skyldes at det var kvinner som utførte prosjektet, og at vi valgte arbeidsformer som passet oss. Det er derfor interessant å se at annerledesheten i arbeidsformer resulterte i et annerledes edb-system. Teknologien er ikke nøytral – bl.a. fordi det er ikke-nøytrale mennesker som utvikler den til bestemte formål.¹² Kjønn og kjønnsroller har sin plass i informatikk-miljøene, og preger derfor informatikken, både sett som vitenskap og tradisjon og sett gjennom den teknologien som blir utviklet. Forskning og utvikling blir ubalansert mht. perspektiver, egenskaper, verdier som har med kulturelle forskjeller i samfunnet å gjøre – bl.a. kjønnsrolle. Ingen miljøer er «kjønnsnøytrale»,¹³ databehandlere er jo også mennesker som tolker verden og skaper retninger for videreutvikling. Kjønnsmessig ubalanse kan f.eks. komme til uttrykk gjennom valg av anvendelsesområde (for både utvikling og forskning) og valg og gjennomføring av metode/teknikk. Og – ikke minst – kjønn er en variabel når resultatet skal evalueres, for hvilke erfaringer og kunnskaper om verden skal brukes under evaluering.

Det er grunn til å stille spørsmålstegn ved skillet mellom informatikk-faget og hvordan faget brukes: fører annerledes systemutvikling til annerledes systemer? I så fall er det enda større grunn til å diskutere hvordan informatikere jobber og bør jobbe! Et oppmuntrende faktum i denne sammenhengen er at mange av de områdene hvor

edb hittil ikke er tatt i bruk, er kvinne-dominerte.¹⁴ Det går an å argumentere for at det ikke passer å bruke samme modell for «automatisering» av kvinnedominert arbeid som av mannsdominert arbeid,¹⁵ og at andre arbeidsmåter må anvendes i system-utviklingen. Videre vil kvinnelige infor-matikere sannsynligvis ha fortrinn framfor mannlige informatikere i samarbeidet med kvinnelige brukere – som mennene har hatt fortrinn hittil.

Avsluttende bemerkninger

Jeg har forsøkt å gi en konkret, konstruktiv kritikk av informatikk ut fra mitt ståsted som kvinne. Av flere grunner ønsker jeg at det skal bli rom for faglige arbeidsformer som er tilpasset de verdier jeg står for: For det første mener jeg at kvinner skal kunne finne det lettere å velge informatikk, ikke minst fordi informatikere har mye makt gjennom å designe arbeidsbetingelser for andre grupper i samfunnet. Jeg ønsker at kvinner skal kunne få bruke sine kulturelt bestemte ferdigheter og egenskaper også i dette faget. For det andre mener jeg at kvin-ner, og «kvinnelige» egenskaper og ferdig-heter, vil gi viktige, positive bidrag til informatikken. Etter hvert som bredden av anvendelsesområder øker, trenger informatikk-faget metoder og teknikker som gjør bruk av flere typer erfaringer og egenskaper, slik at variasjonsbredden i synet på systemutvikling og i de arbeidsfor-mer og teknikker som benyttes øker. Endringer i arbeidsformene i systemutvik-lingen vil kunne føre til at annerledes edb-systemer blir utviklet.

Men blir det bedre edb-systemer av at det er kvinnelige informatikere som lager dem? Til det kan jeg svare tja:

– Nei. Utviklerens kjønn syns ikke i den ferdige datamaskinen (men er kanskje syn-

lig likevel, hvis vi analyserer modellen i et kjønnsrolleperspektiv?)

– Ja. Det at begge kjønn kan bruke sine beste egenskaper i utviklingen gir løfter om bedre utviklingsprosesser. En god utvik-lingsprosess har mulighet for å resultere i et godt edb-system.

Det er mao. som med strikking: det syns ikke riktig på gensenen hvem som har strik-ket den. Men dersom samarbeidet mellom genserbrukeren og strikkeren har vært godt, er det store sjanser for at begge synes gensenen ble fin og brukes til det formål den var tenkt. Og det er vel hensikten med strik-kingen?

*Tone Bratteteig
vitenskapelig assistent
Institutt for informatikk
Universitetet i Oslo*

Noter

1. Artikkelen er basert på et foredrag presentert på konferansen «Teknologi – en heksekunst?», Trondheim 15-17/6 1988, med tittelen «Keiserens nye klær kan strikkes».
2. ref. Tone Bratteteig & Guri Verne (1985)
3. ref. Svein Sjøberg (1988)
4. Mer detaljerte beskrivelser finnes i Gro Bjer-nes & Tone Bratteteig (1986) og (1988)
5. Florence-prosjektet var et 4 års forskningsprosjekt om bruk av edb i sykepleie, avsluttet julen -87. Prosjektet foregikk som et samarbeid mel-lom Institutt for Informatikk (IfI), Universitetet i Oslo, og to sykehus: med Rikshospitalet (RH) i ca. 1 år (1985) og med Sentralsykehuset i Akershus (SiA) i 1 ½ år (1986-1987). Fra IfI del-tok tre databehandlere og en sosialantropolog, det siste året bare to databehandlere. Fra sykehu-sene deltok hver gang en gruppe på fire til seks sykepleiere, og noe annet personell. Prosjektet ble finansiert av NTNf og fikk i tillegg midler fra Overordnet Styringsgruppe for edb i helseve-senet (Sosialdep.), Akershus fylkeskommune og Anders Jahres fond for medisinsk forskning. Prosjektet er dokumentert i flere rapporter: Flo-rence (1985), (1987A) og (1987B).

6. Her snakker jeg om samarbeidet med SiA i det siste 1 1/2 året i prosjektet. På dette sykehuset utviklet vi et prøvesystem for å utforske en systemidé, vi lagde altså ikke et ferdig edb-system. Vi brukte utstyr fra Norsk Data, som til gjengjeld fikk overta ideen for å videreutvikle prøvesystemet til et produkt (dersom de ønsket det).
Argumentasjonen omkring krav til edb-systemet er beskrevet i rapportene fra Florence-prosjektet. Det finnes både informatikk-faglige og sykepleie-faglige begrunnelser for valgene – som jeg ikke skal komme inn på her.
8. Det er viktige forskjeller på bruks-egenskapene hos edb-systemer som er laget med utgangspunkt i hva datamaskiner kan gjøre eller hva mennesker kan bruke edb-systemer til, ref. f.eks. Kari Thoresen (1988). I utviklingsprosessen designes muligheter og begrensninger for kontroll over eget arbeid.
9. Bare det enkle faktum at kvinner vanligvis ikke møter edb gjennom lek kan gjøre at kvinnelige databehandlere kan lage et bedre tilpasset undervisningsopplegg som i større grad går inn for å demonstrere nytten av å lære seg å bruke systemet enn å leke seg gjennom isolerte øvelser (ref. Microsyster (1988)).
10. ref. Peter G.W. Keen (1981)
11. ref. f.eks. Christiane Floyd (1987)
12. ref. Sandra Harding (1986)
13. ref. Randi Markussen (1988)
14. ref. Cynthia Cockburn (1983) og (1985): tradisjonelt dyrere mannlige arbeidskraft er hittil blitt erstattet av maskiner (jfr. prosessindustrien).
15. ref. Eleanor Wynn (1979), Brigitte Jordan & Lucy Suchman (1988)

Litteratur

Bjerknes, Gro og Tone Bratteteig: «Female Technologists Working with a Female Dominated Occupation – Opportunities and Alternatives», presentert på IFIP WG9.1 konferanse om «Women, Work and Computerization – Opportunities», Dublin 1986

Bjerknes, Gro og Tone Bratteteig: «Computers – Utensils or Epaulets? The Application Perspective Revisited» i *AI and Society*, Vol. 2 No. 3, 1988.

Bratteteig, Tone & Guri Verne: «Kvinneperspektiv på informatikk – teori vs. praksis?» i *Nytt om kvinneforskning*, 5/85.

Cockburn, Cynthia: *Brothers. Male Dominance and Technological Change*, Pluto Press, London 1983.

Machinery of Dominance, Pluto Press, London 1985.

Florence-prosjektet: «Gjensidig læring», Rapport fra fase 1, Institutt for Informatikk, Universitetet i Oslo, 1985.

«Læring som forutsetning for design», Rapport nr. 2 fra Florence-prosjektet, Institutt for Informatikk, Universitetet i Oslo, 1987(A).

«Å implementere en idé – samarbeid og konstruksjon i Florence-prosjektet», Rapport nr. 3 fra Florence-prosjektet, Institutt for Informatikk, Universitetet i Oslo, 1987(B).

Floyd, Christiane: «Outline of a Paradigm Change in Software Engineering», i Gro Bjerknes et al (red.): *Computers and Democracy: A Scandinavian Challenge*, Averbury, Aldershot, 1987.

Harding, Sandra: *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca & London, 1986.

Jordan, Brigitte & Lucy Suchman: «Computerization and women's knowledge» i Proceedings for IFIP WG9.1 Conference on «Women, Work and Computerization – Strategies», Amsterdam, 1988.

Keen, Peter G.W.: «Information Systems and Organizational Change» i *Communications of the ACM*, Vol. 28, No. 1, 1981.

Markussen, Randi: «The Head and the Heart», foredrag ved konferansen «Teknologi – en heksekunst?», Trondheim, 1988.

Microsyster: «Not over our Heads – women and computers in the office» i Proceedings for IFIP, WG9.1 Conference on «Women, Work and Computerization – Strategies», Amsterdam, 1988.

Sjøberg, Svein: «Kunne Einstein vært kvinne?» foredrag ved konferansen «Teknologi – en heksekunst?», Trondheim, 1988.

Thoresen, Kari: «Computer System Development. Alternative Design Strategies», foredrag ved «Women, Work and Computerization – Strategies», Amsterdam, april 1988.

Wynn, Eleanor: *Office Conversation as an Information Medium*, PhD thesis, University of California, Berkeley 1979.

Teknologi, hverdagsliv og kulturanalyse

*En sosialantropologs refleksjoner**

Mange er idag opptatt av nye teknologier. Det er ikke mulig å forstå og analysere det nye uten å ha en klar forståelse av det som var der fra før, hevder forsker Marianne Gullestad. Teknologi er med andre ord også *tradisjon*, noe som ofte glemmes. Teknologisk forskning bør derfor omfatte hele skalaen av problemstillinger fra tradisjon til innovasjon og til teknologioverføring.

Sosialantropologer har befattet seg med teknologi som de redskaper mennesker bruker for å skaffe seg livsopphold innenfor vidt forskjellige produksjonsmåter: jakt og sanking, primitivt hakkejordbruk, plogbruk, husdyrholdende nomadisme osv. I faget har en sett på redskapene, deres rolle i produksjonen og de sosiale bruksmåter og trosforestillinger som er knyttet til dem. I forlengelsen av dette er mange antropologer opptatt av teknologioverføring og konsekvenser av teknologisk endring i samfunn med andre organisasjonsmønstre og trosforestillinger enn i Vesten. Ett stikkord her er begrepet mellomstor teknologi (intermediate technology).

I de senere årene har stadig flere sosialantropologer tatt med seg fagets metoder og

perspektiver til problemstillinger innenfor ens eget samfunn.

Fra steinøkser til ståløkser

Fokus for denne artikkelen er teknologi og kultur i moderne hverdagsliv. Som innledning til dette vil jeg gjerne bekrefte alle de forestillinger leseren måtte ha om eksotiske sosialantropologer ved veldig kort å fortelle om arbeidet til antropologen Lauriston Sharp blant Yir Yoront-stammen i det nordlige Australia. Dette arbeidet er blant annet rapportert i en artikkel (1964) som enhver grunnfagsstudent i sosialantropologi kjenner til. Artikkelen forteller om hva som skjedde da noen velmenende misjonærer

* Artikkelen er en bearbejdet versjon av et foredrag holdt på konferansen «Ny teknologi – en utfordring for samfunnsforskning. Røros, april 1988. Senter for teknologi og samfunn, Universitetet i

holdt på konferansen «Ny teknologi – en utfordring. Forfatteren takker forsker Knut H. Sørensen ved Trondheim for faglig inspirasjon.

brakte ståløkser til de innfødte. Misjonærene var meget bevisste på at de ikke innførte negative sider ved den vestlige sivilisasjon og valgte derfor ut ståløkser som en positiv forbedring av de innfødtes liv.

Rent fysisk-teknisk var det veldig liten forskjell på de nye ståløkserne og de steinøkserne som var denne stammens viktigste redskap fra før. Ståløksen gjorde noen arbeidsoppgaver bedre enn steinøksen, og den kunne også brukes lenger uten å knekke. Den kunne imidlertid ikke brukes til flere arbeidsoppgaver enn steinøksen. Likevel betød ståløkserne en dramatisk forandring av de innfødtes liv, fordi de gamle steinøkserne inngikk som en sentral del av dette folkets sosiale, politiske og religiøse liv.

Skaftet og bindingsmaterialene skaffet de selv lokalt. Men øksehodet byttet de til seg gjennom rituelle handelspartnere langveisfra. Dette handelsbyttet foregikk ved initiasjonsritene i tørketiden som var stammelivets store årlige høydepunkt. Øksene var eid av menn. Kvinner og barn måtte alltid låne økser av eldre menn. Øksene var et maskulinitetssymbol, og spilte en sentral rolle for å vedlikeholde autoritetsforholdene internt i stammen. Stammen hadde ikke noe allment lederskap, men var strukturert ved hjelp av over- og underordningsforhold mellom enkeltpersoner, hvor eldre menn hadde mest autoritet.

Øksene var også knyttet til stammens inndeling i totemistiske klaner. Steinøksen var knyttet til en av klanene på en spesiell måte. I den totemistiske ideologien var hver klan knyttet til et sett av symboler, og begrunnelsen for dette fantes i myter om hvordan det var i en fjern urtid. Yir Yoront-folkene så på nåtiden som en gjentakelse av fortiden. Hvis de skulle akseptere nye ting, måtte disse tingene først innarbeides i mytene om fortiden.

Alt dette ble forandret da misjonærene innførte ståløkser. De eldre mennene holdt

seg borte fra misjonærene. Det var derfor mest kvinner, yngre menn og barn som fikk tildelt økser, noe som skapte forvirring i autoritetsforholdene. De store initiasjonsritene i tørketiden ble mindre viktige enn før. Handelsforbindelsene brøt sammen. Det oppstod tvil om mytene fordi det var uklart hvilken klan den nye øksen var knyttet til.

Den nye ståløksen var selvfølgelig ikke den eneste grunnen til det som skjedde, men den anskueliggjør på en spesielt tydelig måte den prosessen som førte til denne stammens mentale og moralske forfall og senere totale utryddelse.

Teknologiens mange dimensjoner

Hva er så moralen i dette nedslående eksemplet fra Australia? Moralene er *ikke* at enhver ny teknologi er av det onde. Moralene er heller ikke at hvis kvinner får hånd om den nye informasjonsteknologien, så bryter samfunnet sammen. Den viktigste lærdommen som kan trekkes er at teknologi, sett som redskaper, inngår i meget komplekse sosiale og symbolske sammenhenger, eller *kontekster*, som det heter på fagspråket. Det er umulig å forstå hva steinøksen betydde for de innfødte uten å brette ut disse ulike kontekstene.

Som alle vet er det vesentlige forskjeller mellom førmoderne og moderne samfunn. Moderne samfunn er teknologiske i en helt annen forstand enn førindustrielle samfunn. Vi lever i en teknologisk kulturform. Likevel inngår også i vår moderne verden redskaper og maskiner i komplekse sosio-kulturelle sammenhenger. Vi ser ikke disse sammenhengene selv fordi de oppleves som naturlige. Vi opplever for eksempel kanskje at det å kjøpe ny kjøkkeninnredning er en ren og skjær praktisk (i betydning fysisk-teknisk) endring i hverdagslivet.

I virkeligheten inngår dette kjøkkenet i en kompleks vev av kjærlighet, skapende virksomhet, fremvisning av «den gode smak», ønske om kontroll og mestring osv. osv.

Jeg vil derfor argumentere sterkt for at vitenskapen må gi teknologien tilbake dens *mangedimensjonalitet* og dens *mangetydighet*. Teknologier har faktisk mange dimensjoner og betydninger, men disse reduseres både i vitenskapen og i folkelig forståelse til én eller noen få. Dette gir grunnlag for ureflektert teknologideterminisme som tenkemåte: Ureflektert teknologideterminisme betyr at teknologiens sosiale og kulturelle dimensjoner abstraheres bort, og teknologien fremstår som om den er en uavvendelig kraft utenfor samfunnet som virker på samfunnet. Det reduksjonistiske og endimensjonale synet på teknologi er derfor en forutsetning for at teknologisk endring kan brukes som overbevisende argument i strategier for å omforme samfunnet. For å få til *styring* av teknologiske innovasjons- og ibruktakingsprosesser er det derfor påkrevet å utvikle mer dynamiske og nyanserte perspektiver på forholdet mellom teknologi, samfunn og kultur. Kultur og samfunn materialiseres i teknologien, samtidig som ny teknologi bidrar til å sette rammene for vedlikehold og endring av samfunn og kultur.

Hvilke dimensjoner og betydninger er det så tale om? Det følgende er en liste over noen sentrale dimensjoner. Hver dimensjon innebærer teoretisk sett en systemsammenheng som teknologi kan analyseres med referanse til.

teknikk	(fysiske, kjemiske eller biologiske prosesser, naturvitenskap)
økonomi	(ressursallokering)
organisasjon	(sosiale relasjoner, aktivitetssystemer)
politikk	(makt, styring, kontroll)
kunnskap	(ferdigheter, tematisert og ikke tematisert viten)

verdisystem	(dypere verdier og mer skiftende preferanser)
normsystem	(moral, rettsregler)
kommunikasjon	(tegn, symboler, retorikk)
kosmologi	(typiske tankemønstre, verdensbilde, filosofi, religion)
estetikk	(skjønnhet, skapende virksomhet).

Sosialantropologien er kjennetegnet ved en holistisk bestrebelse: faget favner over *alle* disse dimensjonene. Den enkelte analyse tar ikke vare på hele rekken av dimensjoner, men faget har teknikker, metoder og analytiske perspektiver som gjør det mulig å foreta nye og uventede *koblinger* mellom ulike dimensjoner.

Det som fremfor alt gjør slike koblinger mulig, er *feltarbeidet* som metode. Feltarbeid betyr å gå direkte ut i livet selv, slik det utfolder seg og slik mennesker forteller om det. Det betyr at en kan se mennesker og redskaper i deres sosiale og kulturelle kontekster. Å gjøre feltarbeid innebærer å gjøre *oppgaver* i en fundamental forstand. Feltarbeideren er villig til å reformulere både problemstillinger og analysekategorier i lys av de erfaringer hun eller han gjør. I stedet for å fylle inn data i kategorier som er formulert på forhånd, bygges både kategorier og hypoteser opp i felten. Dette betyr at det er mulig å oppdage sammenhenger og koblinger mellom ulike livsområder eller fenomener som vanligvis analyseres hver for seg. Til et bestemt sett med redskaper er det for eksempel knyttet spesielle oppgaver og mennesker med klart definerte relasjoner til hverandre, som inngår i arbeidslag for å løse nettopp denne oppgaven. De aktivitetssystemene som da utskilles, kan gjerne gå på tvers av andre mer konvensjonelle inndelinger, som for eksempel familie, bedrift eller lokalsamfunn. En ektemann bygger kanskje hytte sammen med utvalgte svogre, fetre og arbeidskamerater. Hustruen gjør kanskje

rent og lager mat for svigermor for at hun skal kunne fortsette å «greie seg selv» i sin egen leilighet.

Av hele rekken med dimensjoner er sosial organisering den mest sentrale i faget. Sosialantropologien eger seg derfor godt til å gjøre rede for de sosiale og institusjonelle forhold rundt teknologisk bruk og endring på mikronivå. Teknologisk fornyelse kan være koblet sammen med sosiale eksperimenter og *institusjonell fornyelse*, både i produksjonslivet og i hjemmene. Dette har en hittil vært altfor lite oppmerksom på.

I forhold til de andre *samfunnsvitenskapelige* fagene er det likevel fremfor alt de kulturelle dimensjoner som karakteriserer sosialantropologien: kunnskap, verdisystem, moral, kommunikasjon, kosmologi/tankemønstre og estetikk. Kultur er med andre ord noe langt *mer* enn bare verdier og preferanser. Til hver av disse dimensjonene hører det analytiske begreper og perspektiver. Kunnskapsdimensjonen kan for eksempel dreie seg om teknologi som materialisert kunnskap. Noe av denne kunnskapen er tematisert og satt på begrep. Mye er underforstått og utematisert. Den underforståtte kunnskapen kan være lært tidligere, men oftest har den bare sevet inn via praksis. Den stumme underforståtte kunnskapen er en del av vår tradisjon og av den livsverden som taes for gitt.

Ettersom både teknisk, sosial og kulturell kunnskap er lagret i teknologiske løsninger, bygger dette perspektivet bro mellom tradisjonsforskning og teknologisk forskning.

Hverdagslivet

I det følgende skal jeg eksemplifisere de kulturelle og sosiale dimensjoners betydning med utgangspunkt i hverdagslivet. Jeg vil forsvare det syn at hverdagslivet ikke bare påvirkes av, men også virker inn på

teknologisk endring. Hverdagslivet må med andre ord sees som både premissgiver og konsekvensmottaker når det gjelder teknologisk endring. Sammen med teknologideterminisme hører det nemlig uløselig og logisk en trivialisering og usynliggjøring av hverdagslivet. For å overkomme ureflektert teknologideterminisme, må derfor hverdagslivet fremheves og synliggjøres i vitenskapen. Hensikten er imidlertid ikke å snu de tilvante roller på hodet ved så å si å demonisere hverdagslivet slik som teknologien har vært demonisert i samfunnsvitenskapen, men å skissere et mer dynamisk og gjensidig påvirkningsforhold.

Aller først noen ord om hvordan jeg definerer moderne hverdagsliv: Hverdagslivet er både et sett med sammenkjedede aktivitetssystemer og, med utgangspunkt i det enkelte menneske, en *livsverden* av fortolket virkelighet. Motsatsen til hverdagslivet er samfunnssystem eller samfunnsstruktur. (Se også Gullestad, 1989.)

Mange aktiviteter danner systemer av gjensidige avhengigheter hvor små tannhjul kan være like kritiske som store for at større system skal kunne fungere. Det er derfor en viss kontinuitet mellom hverdagslivet, sett som aktivitetssystemer, og det større samfunn.

Mellom hverdagslivet som fortolket virkelighet og det større samfunnssystem er det derimot et brudd eller et gap. Moderne hverdagsliv dreier seg om de nære ting og aktiviteter der mennesker opplever at de har kontroll, og at de kan skape integrasjon og mening ut av livets mangfoldighet. I disse bestrebelsene står hjemmet sentralt. Hverdagslivet går altså *på tvers* av ulike institusjoner samtidig som det har en spesiell forankring i hjemmet. I idéhistorien har vi en romantisk strømning, antitetisk til naturvitenskap, teknologi, byråkrati og pengevesen. I det enkelte menneskes liv manifesterer dette seg som et ønske om å skape en figurlig talt grønn plett, som

moderniseringsprosessens mer prosaiske virkninger ennå ikke har nådd.

Ettersom nye teknologiske produkter for hverdagslivet er avhengig av sosial godkjennelse, må de kunne fungere innenfor de sammenhengene jeg her har skissert. Den som driver teknologisk innovasjon og utviklingsarbeid må ikke bare finne opp løsninger som fungerer teknisk, løsningene må også fungere sosialt og kulturelt. Det betyr at teknologen må ha intuisjon, finger-spissfølelse, teft. Hva vi enn velger å kalle disse kompetansene, er dette en form for *kunnskap*. I tillegg må teknologen ha en *visjon* om hvordan den nye teknikken vil fungere sosialt og kulturelt.

Allerede i den teknologiske innovasjonsprosessen virker altså hverdagslivet inn på teknologisk utvikling – via den ikke-tematiserte kunnskap som teknologer innehar i form av intuisjon. På denne måten materialiseres samfunnets sosiale og kulturelle strukturer i dets teknologi. Denne kunnskapen begrepsfestes sjelden, noe som skyldes det reduksjonistiske synet vi vanligvis har på teknologi. Hvis teknologien skal få tilbake sine mange dimensjoner og betydninger, må denne usynlige kunnskapen identifiseres og analyseres.

Neste steg i utviklingen av ny teknologi er at produktene selges på markedet. Uten etterspørsel er den teknologiske innovasjon en fiasko. Her er det viktig at ikke reklamen og reklamepress blir gjort til «svart boks» som forklarer alt. Reklamepress er for eksempel ingen fullstendig forklaring på hvorfor mange mannfolk assosierer bilen med frihet. Reklamen må ha noe å virke på, og igjen er kunnskap om hverdagslivets organisering og lengsler vesentlig. For mange «vanlige» lønnsarbeidende mannfolk er bilen blitt et sted å være og et sted å gjøre noe, mens leiligheten langt på vei er blitt et feminint univers. Dette bidrar til å forklare hvorfor bilen kan assosieres med frihet.

Betingelsene for at befolkningen skal godta nye teknologiske produkter, er at disse produktene (teknisk, sosialt og kulturelt) kan inngå i det de prøver å få til i hjemmene og i hverdagslivet. Reklamefolk er kanskje blant de grupper i samfunnet som mest systematisk har tematisert kunnskap om hverdagslivet, selv om de også stort sett arbeider ut fra intuisjon. Som forsker ser jeg ingen grunn til at reklamebransjen skal ha monopol på denne typen kunnskap. Som samfunnsborger ser jeg heller ingen grunn til at reklamebransjen skal ha monopol på den innflytelse på samfunnet som denne kunnskapen gir mulighet for.

Når et teknologisk produkt er akseptert og tatt i bruk av mange mennesker i deres hverdagsliv, følger en rad konsekvenser. Mange av disse konsekvensene er forutsatt. Det var nettopp derfor de nye produktene ble tatt i bruk. I løpet av de siste generasjoner har hverdagslivet i Norge blitt dramatisk endret på grunn av innlagt elektrisitet, rennende vann, husholdningsmaskiner, radio, T.V., papirbleier, prevensjonsmidler, bil, telefon og nå etter hvert informasjonsteknologi. Disse teknologiene har imidlertid også konsekvenser (både heldige og uheldige) som ikke var forutsatt. På denne måten endrer nye teknologier hverdagslivet i både planlagte og ikke planlagte retninger.

Gershuny og Sabels teorier

Hva slags kunnskap om hverdagslivet er det teknologiske innovasjonsprosesser og reklame bygger på? For å anskueliggjøre dette skal jeg knytte an til to hypoteser hentet fra andre fag enn sosialantropologi. Jeg tar ikke stilling til hypotesene som sådan, men stiller spørsmål om hva slags fenomener i hverdagslivet de tar for gitt, hvis de

skulle vise seg å være treffende og fruktbare. Den ene hypotesen er økonomen Jonathan Gershunys (1986) påstand om at vi ikke har fått en tjenesteøkonomi, men en gjør-det-selv-økonomi. Husholdningene, sier han, kjøper ikke stadig flere tjenester, men stadig flere teknologiske produkter for selv å sette panel på veggene, fliser på badet, få unna oppvasken osv.

Denne hypotesen hviler på noe annet enn bare økonomisk lønnsomhet. Fra *produksjonslivets* side har det selvfølgelig betydd en enorm utvidelse av markedet at hver familie skaffer seg sitt eget sett av husholdningsmaskiner. Sett fra *husholdningens* side ville det imidlertid være langt mer økonomisk lønnsomt at flere i lag delte husholdningsmaskiner. Hvorfor deler ikke familier oftere vaskemaskin, plenklipper og elektrisk hånddrill? Svaret er antakelig hverken reklamens makt eller egoisme, men at dette har med verdier i befolkningen å gjøre. Det legges stor vekt på selvstendighet, selvhjulpenhet og å slippe å ta hensyn til andre. Dessuten er jo hjemmet en base for integrasjon og mening. Folk investerer i sine hjem for å skape et midtpunkt i tilværelsen. At dette betyr mindre tid og penger til andre ting, er en utilsiktet konsekvens og ikke nødvendigvis en hensikt. Gershunys tall og analyser er fra England, men disse prosessene og forutsetningene er i hvert fall ikke mindre uttalt i Norge. Tvert imot er antakelig Norge et enda mer tydelig eksempel på gjør-det-selv-økonomien enn England.

Det er med andre ord flere dimensjoner enn de rent tekniske, eller de rent økonomiske, som er utslagsgivende for husholdningens respons på produksjonen av husholdningsmaskineri. Det kan teoretisk tenkes andre organisasjonsmønstre i hverdagslivet. Eksempler finnes delvis innenfor det enkelte samfunn, i og med at ikke alle grupper er like aktive innenfor gjør-det-selv-økonomien: Karrieremennesker på høyt

nivå driver for eksempel ikke like mye gjør-det-selv-virksomhet som lønnsarbeidere i mer rutinepregete jobber.

Den andre hypotesen jeg vil knytte an til er Charles Sabels (1986) teori om fleksibel spesialisering. Ifølge denne teorien er tendensen i industrien nå på vei bort fra masseproduksjon med spesialisert maskineri og på vei til spesialisert produksjon med maskiner som er lite spesialiserte. Produktene konkurrerer da ikke når det gjelder pris (masseproduksjon er billigst), men når det gjelder å være skreddersydde til kundens behov.

Hva slags underforståtte forutsetninger om hverdagslivet finnes innebygget i denne teorien? I den grad produktene går til befolkningens forbruk (og ikke til annen industri), hviler teorien på den forutsetning at store deler av markedet vil ha litt dyrere og mer spesielle produkter heller enn rimelige masseproduserte produkter. Hva betyr det? Det betyr for det første at disse delene av befolkningen har et økonomisk overskudd til å bruke på dyrere produkter. Dessuten, og viktigere i vår sammenheng, så betyr det at store grupper er interessert i å bruke dette overskuddet på å kjøpe noe spesielt. De er med andre ord interessert i form og stil.

Dette har sitt grunnlag i en tendens i dagens vestlige samfunn som går ut på at *uttrykkverdien* ved de gjenstander vi omgir oss med har øket noe i forhold til den instrumentelle bruksverdien. Det kan skilles mellom levesett og livsstil, og hypotesen min er at livsstilsaspektet ved levesettet er kommet mer i forgrunnen. Levesett definerer jeg mer omfattende som både økonomiske, organisatoriske og kulturelle aspekter ved en måte å leve på. Livsstil defineres som de kommunikative aspekter ved levesettet. (Se også Gullestad, 1989.) Mennesker skaper seg identitet og tilhørighet til noen sosiale miljøer og avstand til andre sosiale miljøer blant annet gjennom de gjenstander de omgir seg med. Mange av

disse gjenstandene er redskaper og teknologiske produkter.

Disse prosessene i samfunnet er en forutsetning for at fleksibel spesialisering i industrien skal være en suksess. De virker «naturlige», men er «kulturelle» og burde analyseres som det.

Teknologi som symbol

Gjennom sosiale prosesser velges enkelte gjenstander ut og gis et bestemt symbolsk innhold. Mens et sort/hvitt TV eller en sykkel i noen miljøer er nesten rene bruksgjenstander – kanskje med negativt ladet symbolverdi – kan de i andre og mer velstående miljøer være sterke positive symboler på utdanning og naturvennlige holdninger. En videomaskin er i noen miljøer prestisjegjenstand og i andre miljøer negativt symbol på manglende utdanning («symbolsk kapital») eller til og med umoral. Ofte oversettes sosial klasse på denne måten til et spørsmål om moral.

Gjenstander settes sammen i helheter og komposisjoner. En gjenstand får ny mening i en ny kontekst. Slik er det med rokken og andre redskaper fra det førindustrielle samfunnet. De er nå rene pynteobjekter i mange stuer og hedersobjekter i mange museer. I det hele tatt vitner museene om en økende interesse blant folk flest for teknologier og livsformer fra «gamle dager». Museene fungerer på mange måter både som identitetslagre, kirker og mausoleer.

Det burde være interessant å studere de ulike former for både kontinuitet og brudd med fortiden. Noen ganger virker fortiden som et reservoar en kan øse av for å finne symbolske uttrykk for forhold i nåtiden. Andre ganger virker fortiden og dens livsformer også begrensende på nåtiden.

Et utvidet nyttebegrep: Samfunnsfag og humaniora hånd i hånd

Steinøkseksempelen som jeg innledet med, demonstrerer at antropologien er en sammenlignende vitenskap. Ethvert samfunn er i prinsippet like interessant som det moderne Norge akkurat nå. Dette sammenlignende perspektivet er ikke noe de forskere som arbeider i sitt eget samfunn straks bør legge til side som irrelevant. Tvert imot er det sammenlignende tverrkulturelle perspektivet en helt sentral forutsetning for hva antropologer måtte ha å si av spennende ting om Norge idag. Selv de som aldri har gjort feltarbeid i en annen kultur, er influert av andre kulturer via fagets begreper som er utviklet i dialog med mange svært forskjellige samfunn.

Det generelle poenget jeg vil frem til er at langt *mer* enn det som umiddelbart virker nyttig for å kunne forstå nye teknologier faktisk kan være meget nyttig. Vi må sloss mot en stadig tendens til å definere forskningsoppgavene og forskningsprogrammene for snevert. Det er en tendens til å bli forblindet av kompleksiteten i det nye på en slik måte at vi mister oversikten. Kortsiktig nyttetenkning tjener hverken grunnforskningen eller den anvendte forskningen. Derfor må vi ikke tro at vi ikke kan lære noe av fremmede kulturer eller av historien. Både historiens lange linjer og tverrkulturelle sammenligninger er nødvendige for å gi oss redskaper til å det hele tatt å kunne *se* hva som er karakteristisk ved vårt eget samfunn idag.

Jeg har her lagt vekt på teknologiens kulturelle dimensjoner. Det følger av dette at jeg gjerne ser at fortolkningsvitenskap og samfunnsvitenskap integreres bedre enn tilfellet er idag. Teknologi er ikke bare et felt hvor samfunnsvitere har felles interesser med naturvitere. Det er også et felt hvor

fortolkningsvitenskapene har et bidrag å yte. Det er en forutsetning for styring av teknologi at det gjøres rede for alle teknologiens dimensjoner, også de som i utgangspunktet synes å være minst instrumentelle. Dette innebærer å kunne gjøre rede for hvordan vilkårlige kategorier, tankemønstre og verdiformer kommer til å fremstå som naturlige for oss.

Målet må være å utvikle den sosiologiske fantasi som lovprises av C. Wright Mills (1959). Den sosiologiske fantasi er *liden-skapelig*, den lar seg ikke stoppe av noe når hensikten er å finne ut av og få svar på viktige samfunnsspørsmål.

Marianne Gullestad
Forsker

Senter for Samfunnsforskning
Universitetet i Trondheim
p.t. 5639 Drexel Avenue
Chicago, Illinois 60637
USA

Litteratur

Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*.

Cambridge: Cambridge University Press. (Publisert første gang på fransk 1972.)

Gershuny, J. 1986. Ny vekst gjennom endringer i livsstil og økt fritid? Foredrag i seminarserien «Langsiktige samfunnsendringer og forskningspolitiske prioriteringer» arrangert av Forskningspolitisk Råd og Gruppen for Ressursstudier.

Gullestad, M. 1989. *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.

Høibraathen, H. 1988. Hva kan filosofien lære oss om teknologien? Innlegg på Vitenskapsteoretisk forum, Universitetet i Trondheim 22. mars.

Mills, C.W. 1959. *The Sociological Imagination*. Oxford: Oxford University Press.

Sabel, Charles F. 1986. Mulige framtidsutsikter for industrisamfunnene. Foredrag i seminarserien «Langsiktige samfunnsendringer og forskningspolitiske prioriteringer», arrangert av Forskningspolitisk Råd og Gruppen for Ressursstudier.

Sharp, L. 1964. *Technological Innovation and Culture Change: An Australian Case*. I: Peter B. Hammond ed. *Cultural and Social Anthropology*. New York: The MacMillan Company.

Sørensen, K.H. 1988. Teknologiske visjoner og sosiologisk snusfornuft: En dekonstruksjon av informasjonssamfunnet. Innlegg på Norsk sosiologforenings vinterseminar, Beito 7.-10. januar.

Sørensen, K.H. 1988. Hva kan sosiologien lære oss om teknologien? Innlegg på Vitenskapsteoretisk forum, Univ. i Trondheim.

Bedriftsopplæring: Taktisk markedsorientering eller menneskelig utvikling?

I denne artikkelen spør cand. paed. Aslaug Andreassen etter motiver for bedriftsopplæring. Hvor stor innflytelse har markedet og konkurransesituasjonen for hvilke tiltak bedrifter setter i gang? Hun lar bl.a. informanter fra to store databedrifter svare på spørsmålet mens likestillingstiltak brukes som eksempel på taktisk satsing.¹

Opplæring av personalet i private og offentlige virksomheter er et populært og omsegripende fenomen. Tallmessige anslag fra privat bedriftsopplæring i Tyskland og USA viser at det dreier seg om enorme summer.² Her hjemme har vi også de siste 5-10 årene kunnet registrere en økende interesse for privat opplæring.³ Imidlertid fins det lite tallmateriale på omfang og kostnader, nasjonalt og internasjonalt.

Taktisk eller strategisk opplæringsvirksomhet?

Min påstand er at opplæring i private bedrifter hovedsakelig har en taktisk funksjon i forhold til markeds- og teknologiutvikling. Dette betyr at hovedmålet for opplæringsvirksomheten er å hjelpe bedriften til å forbedre produktiviteten i sterk konkurranse med andre bedrifter. Representanter for bedriftene sier selv at opplæring

er nødvendig *for å overleve* i markedet. Dette innebærer også at utvikling av medarbeidere kun skjer på bedriftens premisser. De menneskelige ressursene skal tilpasses maksimalt de behov bedriften til enhver tid har. Ansatte i moderne databedrifter må derfor stadig «utvikles» og oppdateres i forhold til den teknologiske utviklingen på området.

Raske omstillinger er nødvendig og opplæring er et middel i denne prosessen. Omstillinger innebærer også at det ofte må foretas endringer i bedriftsorganisasjonen. Ansatte blir flyttet til andre avdelinger, noen blir flyttet «opp» i hierarkiet, andre «ned». Nye ledere må skoles til å mestre personalmessige oppgaver. *Erfarne* ledere skal utvikle personligheten sin slik at den blir sterk og smidig. De må både kunne tåle tøffe situasjoner og være samarbeidsorientert.

Det er ikke menneskelig hensyn til f.eks. at det er «riktig», «humant», «rettferdig»

e.l. som ligger bak bedriftenes satsing på opplæring. Av bedriftene selv blir en slik tro karakterisert som naiv. I en av de bedriftene jeg har undersøkt, sies det at absolutt alle kurs, foredrag, o.l. skal ha en bevisst funksjon, og hovedmålet er størst mulig økonomisk lønnsomhet.

Likevel er det en utbredt oppfatning at næringslivsforetak er opptatt av personalets velbefinnende og arbeidstilfredsstillelse per se. Noe av årsaken til dette tror jeg ligger i holdninger og ideologi som har røtter i en humanistisk rettet arbeidspsykologi og organisasjonsteori. Denne kom som en reaksjon på industrialismens første eksperimenter og teoriutvikling, ofte kalt «Scientific Management». Stikkord her var sterk kontroll av arbeiderne, tidsstudier av arbeidsprosessene og påfølgende forenkling av disse.

En forsøksserie i 20-årene ved General Electric's Hawthorne-fabrikker i Chicago, konkluderte med at forbedrede arbeidsbetingelser *ikke* gav økt produktivitet, men at *mellommenneskelige* forbindelser i arbeidsgruppen, samt den oppmerksomhet forsøksgruppen ble gjenstand for, hadde stor betydning. Dette gav støtet til videre forsøksvirksomhet og teoriutvikling der mennesket ses som et sosialt motivert vesen. Det er de ansattes holdninger og følelser som er viktigst å påvirke når produksjonen skal økes.⁴

Organisasjonsteori og produktivitet

«Human Relations»-tradisjonen kan for oversiktens skyld deles i to hovedretninger:

- en trivselsorientert retning
- en ressursorientert retning.

En annen organisasjonsteori som har røtter i bl.a. «Human Relation» er sosioteknikken. Denne har vært relativt domine-

rende i norsk og nordisk sammenheng. Jeg vil ta for meg det essensielle ved disse tre retninger.

Trivsel som produktiv faktor

Forskerne var her opptatt av forholdet mellom lederstil og produktivitet. Ulike forskere utarbeidet ulike systemer for ledelse. Resultatene bygget opp under betydningen av *demokratisk lederstil, medarbeidersentrering* og *gruppe-metoder*. Den riktige lederstil fører til høy arbeidsmoral som igjen fører til høy produktivitet.⁵

Kritikere av denne retningen hevder at resultatene fra undersøkelsene er svært usikre vitenskapelig sett. Man har ikke kunnet bekrefte at det er noen klar sammenheng mellom lederatferd og produktivitet.⁶ Den medarbeidersentrerte lederstil hevdes således å ha en beskjeden betydning.

Menneskets ressurser som produktiv faktor

Tilhengere av ressurs-retningen hevder at når medarbeidernes iboende ressurser frigjøres og anvendes, så øker produktiviteten. Retningen antar at mennesker er motivert for arbeid i kraft av deres natur. Det motivasjonsteoretiske grunnlaget for retningen er utarbeidet av Abraham Maslov.⁷ I korthet går dette ut på at menneskets behov er hierarkisk ordnet fra primære fysiske behov, via behov for trygghet, sosiale behov, behov for status og selvrealiseringsbehovet som er det høyeste i pyramiden. Behovene rangordnes nedenfra og opp, med en viss grad av overlapping.

Ressursretningen er bl.a. blitt videreutviklet av Douglas McGregor⁸ og Chris Argyris⁹. De har et optimistisk syn på menneskene og deres potensialer. Det er

opp til ledelsen for organisasjonen å tilrettelegge for tilfredsstillende av medarbeiderens selvrealiseringsbehov. Derved vil organisasjonen oppnå høyere produktivitet. Argyris ser arbeidslivet som den viktigste del av menneskets liv. Det er først og fremst her man realiserer seg selv. Dessuten er det bedriftens samfunnsmessige ansvar å utvikle medarbeidernes modenhet.

«Human Relation»-tradisjonens konkrete svar til den klassiske læres kontroll- og arbeidsdelingsprinsipper, var å utvide antall arbeidsoppgaver (horisontalt) i jobben (=jobbutvidelse). Seinere ble også betydningen av utvidelse av jobben vertikalt framhevet. Dette ville gi større ansvar til den enkelte, bl. a. for planlegging og kontroll, noe som ofte ville kreve en eller annen form for trening eller opplæring av den ansatte.

Sosioteknikk

I tillegg til menneskelig «ressurs»-tankegang, mener jeg at sosiotekniske synspunkter også kan ha medvirket til en slags tilsløring av bedriftens egentlige mål med sin virksomhet. Sosioteknikken vektlegger både de psykologiske/sosiale og de teknologiske betingelser i produksjonen. Norske industrieksperimenter har vært en kilde for denne retningens utvikling.¹⁰ Mellommenneskelig samspill vektlegges, men den tekniske utforming av arbeidsprosessen vil være avgjørende for sosialt samspill og utvikling av arbeidernes bevissthet.

Prinsippet om *selvstyrende grupper* er kanskje det viktigste og mest kjente «barn» av sosioteknikken.

Kritikerne av denne organisasjonstenkingen hevder at arbeidsgivernes interesser av størst mulig profitt blir delegert til og ivaretatt av arbeidsgruppene. Dette faktum tilsløres ved at arbeiderne tilsynelatende får større frihet og mer ansvar. Ansvarlig-

gjøringen skal til og med virke bevisstgjørende og frigjørende på arbeiderne, men arbeiderne får likevel ikke større utbytte av de verdiene de har skapt gjennom produksjonen.

Opplæring i dag

Opplæring vil ofte kunne være et verktøy i forbindelse med selvrealisering. «Opplæringsfolk» i de bedriftene vi besøkte, vektla betydningen av opplæring og kursvirksomhet for utvikling av menneskene. Mange av de ansatte som deltok i opplæringsvirksomheten var positive, og mente de fikk mye igjen for den. Andre syntes det var slitsomt med stadig kursvirksomhet, særlig når det var forbundet med reising/overnatting. Disse hadde en klarere oppfatning av at det var av hensyn til jobben og bedriften de måtte delta i stadig kvalifikasjonsutvikling.

Representanter for ledelsene var mer direkte i å tilkjenne årsakene til den omfattende utdanningsvirksomheten. Det var ikke snakk om «belønning» for den enkelte. Det var først og fremst akselererende teknologiutvikling og konkurranse i markedet som lå til grunn for satsingen.

IBMs grunnlegger Th. J. Watsons' ord kan være illustrerende:

«The only reason we are in the education business is to help sell products.»

Intervjuene i begge databedriftene bekrefter at dette både er den underliggende og eksplisitte årsak til satsing på utvikling av medarbeiderne. Den ene bedriften har utarbeidet kontroll- og målsettingsverktøy for å sikre at kvalifikasjonene tilpasses maksimalt til bedriftens behov. Denne «harde» policy står noe i motsetning til «vifilosofien», som begge bedriftene innpren-

ter sine ansatte. At de ansatte skal identifisere seg med bedriften; «vi i NUP» (konstruert navn), «jeg er en NUP'er», er et mål for sosialiseringen av de ansatte. Denne påvirkningen skjer bl.a. gjennom kurs og annen opplæring.

De fleste ansatte vi snakket med hadde en sterk lojalitet til bedriften «sin». Få var kritiske, og ingen gav uttrykk for at de opplevde noen motsetning mellom bedriftskultur/ideologi og den faktiske beinharde motivasjonen som ligger til grunn for opplæringen. Begge bedriftene hadde imidlertid «seilt i medvind» i en 10-års periode. Oppsigelser eller innskrenkninger hadde ikke vært aktuelt. Informantene var ikke særlig opptatt av dette.

Noe som viser de ansattes lojalitet, er i hvilken grad folk lar seg «kjøpe opp» av konkurrerende bedrifter. Bedrifter som selv ikke investerer i grundig opplæring har bedre mulighet for å gi høyere lønn og andre goder. Ledelsene gav uttrykk for bekymring over at ansatte ville la seg friste. Ut fra en slik trussel er det også viktig å styrke den ansattes bånd til bedriften med andre midler enn lønn.

Flere informanter gav uttrykk for negativ holdning til det å la seg «kjøpe» av konkurrenter. De ville i tilfelle arbeide så lenge i bedriften at de hadde «betalt tilbake» den investeringen bedriften hadde gjort ved å gi dem opplæring.

De ansatte er altså på den ene siden klar over den økonomiske realitet som gjør at bedriften *må* gi dem spesielle kvalifikasjoner. Samtidig føler de at bedriften er «snill» som satser på å utvikle deres kvalifikasjoner.

De er muligens *ikke bevisst* at det ligger en motsetning i det å føle takknemlighet over en «*påtvunget*» (fra bedriften og markedet) kompetanseutvikling. Dersom de er *bevisst* denne motsetningen godtar de kanskje både den og de økonomiske lovmessigheter som ligger til grunn for den.

Likestillingstiltak – illustrerende eksempel på taktisk satsing

Likestillingstiltak inneholder ofte opplæring/kursvirksomhet for de ansatte – særlig for kvinnene. Den ene bedriften hadde et omfattende likestillingsprogram som skulle gi kvinner bedre muligheter i bedriften. Programmet inneholdt bl.a.:

- et avansert kvinnekurs
- praktisering av moderat kjønnskvoltering ved ansettelser, dvs. når kvalifikasjonene ellers var *helt like* (når forekommer det?)
- annen spesiell satsing på særlig dyktige kvinner

Bedriftsledelsen og den ansvarlige avdeling var stolte av dette omfattende programmet, som få bedrifter har maken til. Kvinner som ble plukket ut til «kvinnekurset», følte det som en anerkjennelse. Andre kvinner som ikke var blitt direkte berørt av programmet visste knapt hva det dreide seg om. Stort sett var omtalen av programmet positiv, selv om enkelte problematiserte prinsippet om kjønnskvoltering. Menn kunne føle regelen som urettferdig overfor dem, kvinner kunne føle at det var negativt for dem at de tilsynelatende trengte slike tiltak for å oppnå samme muligheter som menn. Det var også usikkert hvor stor virkning regelen hadde for å fremme kvinner. Det viste seg også at det var relativt færre kvinnelige ledere i denne bedriften, enn i den andre som ikke hadde et slikt tiltak.

Representanter for ledelsen var også her åpne i sine vurderinger av årsakene til satsing på likestillingsprogram. For bedriften er anerkjennelse viktig, «å være ønsket», – både i samfunnet og av de ansatte internt. Dette er nødvendig for å overleve. Bedriften trenger kvinners arbeidskraft og kompetanse. Den positive ideologi som er knyttet til likestilling i dagens samfunn gir et

ekstra positivt inntrykk av organisasjonen. Dette kan ha betydning for markedsføring og økning av markedsandeler.

Opplæring har en taktisk årsak, men hva så?

For mange er det en selvfølge at lønnsomhetskriterier og overlevelse i et stadig tøffere marked er bedriftenes absolutte hovedperspektiv. Det er slik det skal være skal man følge de økonomiske spilleregler som gjelder i vårt samfunn. Dette innebærer nødvendigvis at menneskelige hensyn, f.eks. selvrealisering via opplæring og kompetanseutvikling, kommer i annen rekke. Ikke alle har like klare oppfatninger om at prioriteringene er slik, og særlig i oppgangstider får tiltak som sikter mot utvikling av mennesket et tilslørende skinn av humanistisk ideologi. Dette sløret synes også å legge seg over de ansatte i bedriftene. Folk som lever av opplæring i og utenfor bedriftene, ønsker gjerne å legitimere virksomheten med en god porsjon «menneskevennlighet». Men ulike grupper mennesker med et oppriktig og positivt syn på læring og utviklingspotensiale hos mennesker, kan lett komme til å overse de grunnleggende økonomiske drivkrefter i sin iver etter å utvikle næringslivets medarbeidere. Dette er for så vidt ikke så farlig så lenge bedriftene går godt og de ansatte er fornøyd med sin «nødvendige» kvalifikasjonsutvikling. Men den dagen konkurransen har blitt for sterk og bedriften ikke lenger er på offensiven, kan mange få en ubehagelig overraskelse over at det verken er bruk for dem eller kvalifikasjonene deres.

Aslaug Andreassen
Cand.paed.
Frysjav. 59A
0883 Oslo 8

Noter

1. Artikkelen er basert på intervjumateriale fra to høyteknologiske bedrifter. Intervjumaterialet gav grunnlag for min avhandling til pedagogisk embetseksamen: «Kvinner i bedriftsopplæring – barrierer og muligheter i databransjen». Intervjuene er del av prosjektet: «Kvinner i bedriftsopplæring», som ledes av Ellen Brandt ved NAVF's Utredningsinstitutt. Prosjektet har kartlagt opplæring i 12 private bedrifter med hensyn på kjønn. Prosjektet ble påbegynt våren 1986.
2. Eurich, N.P.: *Corporate Classrooms – The Learning Business*. The Carnegie Foundation, Princeton, New Jersey, 1985.
Brandt, E. og Eeg-Henriksen, F.: *Det skjulte Universitet*. NAVF's Utredningsinstitutt, Notat 4/1986.
3. Brandt og Eeg-Henriksen, 1986, jfr. note 2.
NAVF's Utredningsinstitutt: *Fra Katedral til Børs*. Notat 7/1986.
Dalin, A.: *Kompetanseutvikling i arbeidslivet*. Cappelen, Oslo, 1986.
Nordhaug, O.: *Effekter av personalopplæring. Individ og Organisasjon*. Norsk Voksenpedagogisk Institutt, Trondheim, 1985.
4. Sabroe, K.E.: «Organisasjonsteori», Petersen, E. og Sabroe, K. E. (red.): *Arbeidspsykologi*. Munksgaard, København, 1984.
5. White og Lippit (1960)
Katz, Maccoby & Morse (1950)
Likert (1961)
Blake og Mouton (1964)
6. Artke, A.: «Lederskab», i Petersen E. og Sabroe K.E.: *Arbeidspsykologi*. Munksgaard, København, 1984.
Stogdill, R.M.: *Handbook of Leadership*. The Free Press, New York, 1974.
7. Maslow, A.: *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York, 1954.
8. McGregor: *The Human Side of Enterprise*. McGraw-Hill, New York, 1961.
9. Argyris C.: *Personality and Organization*. Harper & Row, New York, 1957.

10. Thorsrud E. og Emery F.E.: *Mot en ny bedriftsorganisasjon*. Oslo, Tanum, 1970.

Thorsrud, E., Sørensen, B.A. & Gustavsen, B.: «Sociotechnical approach to industrial democracy in Norway», i Dubin, R. (red.): *Handbook of Work, Organization and Society*.

Chicago, McNally, 1976.

Sabroe, K.E.: Organisasjonsteorier. Jfr. note 4.

Moxnes, P.: *Læring og Ressursutvikling i Arbeidsmiljøet*. Institutt for Sosialvitenskap, Oslo, 1983.

Kvinnopolitiska nyckeltexter

– *Kate Millets «Sexual Politics» revisited*

Hösten 1988 startades en seminariserie kallad *Kvinnopolitiska nyckeltexter* på Senter for Kvinneforskning i Oslo. Kvinneforskare inbjuds här att ta upp en bok som varit viktig för dem, som *tänt* dem. Syftet med serien är att bidra till självreflexion bland kvinneforskarna genom att se på vilka frågor som var viktiga *då* och hur de hanterades *då* och hur vi ser på och hanterar dem nu. Ett lika viktigt syfte med serien är dock också att ge studenter och yngre kvinneforskare en presentation av de feministiska texter som utgjort den bas från vilken kvinneforskningen utvecklats. Texter som de idag kanske knappast annars kommer i kontakt med. Seminarieserien som försiggår en kväll i månaden, planeras löpa under hela Sentret provotid, dvs. ut 1990. Nedan följer ett sammandrag från det första seminariet där forskningsledare Karin Widerberg presenterade Kate Millets *Sexualpolitiken*.

Året var 1971, jag var 21 år och läste sociologi på tredje året vid Lunds universitet i Sverige. Under mina sociologistudier hade vi haft *en* föreläsning om könsroller men det var också allt. Någon kurslitteratur härom hade vi inte och att det förekom någon offentlig debatt i dessa frågor minns jag inte. Det är därför fel att säga att kön- och kvinnoperspektivet *lyste* med sin från-

varo på universitetet. Ljuset hade nämligen ännu inte tänts. Kate Millets bok *Sexualpolitiken* (på engelska; New York, 1969, på svenska; Stockholm 1971) skakade därför om mig i grundvalarna. Chockad och med bultande hjärta sträckklästa jag den. Men vad var det då med denna litteraturvetenskapliga avhandling över några manliga författares sexuella texter som grep mig så?

För det första hade jag läst de böcker av Henry Miller, Norman Mailer, D.H. Lawrence och Jean Genet som Kate Millet här gick igenom. Böcker som ansågs representera sexuell frigörelse men som jag känt diffus oro och obehag av och skam över den upphetsning böckerna ibland resulterade i. Hennes analys satte namn på detta obehag. Ord för ord och rad för rad visat hon hur skräck och förakt för Kvinnan resulterar i kvinnobilder där kvinnor framstår som enkla och dumma och bestämda av sin kropp och lust, att lydigt underordna sig Frälsaren/Härföraren som kan *ge* dem tillfredsställelse. Det förakt för dessa kvinnor som läsaren känner, och som jag själv också känt, är en logisk följd av detta manliga fantasimonster til Kvinna. Och detta var den litterära bild vi tills dess i stort sett haft över kvinnlig sexualitet. Inte konstigt att jag som kvinna känt obehag.

Men det var inte bara det at jag nu såg texterna i nytt ljus och fick satt ord på mina läsarpoplevelser som gjorde boken så viktig. Det var också själva temat, sexualitet (som jag idag skulle benämnt heterosexualitet) och dess behandling som gav mig nya redskap att förstå mig själv, att förstå ungdomsåren i termer av kön.

Vi var två flickor som fick vara med i ett tufft killgäng, för att vi ej var som *andra tjejer*. Vi var deras kompisar, ej madonnor som de blev förälskade i eller *horor* som de hånglade och låg med. När det talades om flickor blev vi tysta, hade vi sagt något hade det blivit tydligt att vi också var kvinnor och följaktligen hörande hemma i någon av de två kategorierna. Deras förakt för kvinnor blev också vårt, och därmed ett hotande självförakt. Skräck för att bli definierad som *hora* och ointresse för *madonnarollen* gjorde att vi strävade att vara *annorlunda* (än andra) kvinnor men tilläts av killarna bara att vara *annorlunda* som kompisar, ej som kvinnor.

Boken fick mig att se det könspolitiska i

mina personliga erfarenheter och upplevelser. De blev satta i ett sammanhang av patriarkat och kvinnoförtryck. Ett sammanhang som både befriade mig från skuld-känslor (att jag föraktat andra kvinnor och mig själv) och gav mig kraft, lust och ilska att slåss mot förtrycket. Och faktum är att det var just denna bok som blev avgörande för att jag valde att börja med forskning. Var det så här man kunde göra när man forskade så verkade det inte särskilt skrämmande utan tvärtom yttert lockande. Och tanken på att få lov att läsa och skriva om detta mysterium som könen utgör och som jag själv personligen är involverad i, var svindlande! Det var för att få göra dette som jag började på forskarbanan utan att känna någon forskare eller ha någon i släkten som forskat eller gjort akademisk karriär.

När en bok var så viktig för mig så infinner sig frågan om vilka böcker som *tänder* kvinnoer idag och som lockar dem till kvinnoforskning. En blick på dagens kurslitteratur när det gäller kvinnoforskning väcker misstanken att en orsak till rekryteringsproblem står att finna just här. Det saknas helhetsframställningar och provocerande och gripande sådana. Kvinnoforskningen har blivit sofistikerad och specialiserad. Den har blivit akademisk och rumsren (och tråkig?) men förmår den fånga och knyta an till unga kvinnors situation idag?

Boken

Med stor nyfikenhet och en viss rädsla läste jag boken på nytt. Jag var spänd på att se om boken fortfarande höll eller om kvinnoforskningen hunnit längre. Och självklart var jag också rädd för att bli besviken. Följaktligen var det med kritiska såväl som välvilliga ögon som jag återbesökte *Sexualpolitiken*.

I förordet till boken säger Kate Millet att hon menar att sex har en ofta helt förbisedd

politisk sida och att det är den hon vill lyfta fram genom att belysa den roll som föreställningar om makt och dominans spelar i en del moderna litterära skildringar av den sexuella aktiviteten såsom sådan. Men hon säger sig också ha ett vidare syfte i det att hon försöker formulera en systematisk översikt över patriarkatet som politisk institution. Det är detta hennes försök på att teoretiskt analysera de samhällsliga förhållandena mellan könen som ger en bakgrund och ett sammanhang till de litterära texterna vilket förvandlar dem till belysande exempel på generella teser om förhållandet mellan könen. Och det är det som hon uttalt anger som det viktigaste med sin bok. Litteraturanals/-kritik är för henne att använda den vidare insikt litteraturen skänker i det liv den skildrar, tolkar eller t.o.m. förvränger. Sin egen bok ser hon som bestående av lika stora delar litteraturanals som kulturkritik och som sådan «något av en anomali, en hybrid kanske rent av en ny mutation» (s.8). En kritik som med andra ord tar upp det vidare kulturella sammanhang som litteraturen föds och skrivs i.

Boken består av tre delar; del 1 som tar upp sexualpolitiska skönlitterära exempel samt sexualpolitikens teori, del 2 som tar upp den historiska bakgrunden benämnd som den sexuella revolutionen 1830-1930 samt kontrarevolutionen 1930-60, del 3 slutligen som behandlar kontrarevolutionens avspiegling i litteraturen (här behandlas D.H. Lawrence, Henry Miller, Norman Mailer samt Jean Genet mer utförligt).

Jag ska här huvudsakligen uppehålla mig vid kapitlet om sexualpolitikens teori, som hon själv menar är bokens viktigaste, även om det utan tvekan är de litterära analyserna som förmår väcka och engagera läsaren mest och följaktligen i det avseendet är de viktigaste. Men det är i kapitlet om sexualpolitikens teori vi klarast kan se hur långt kvinnoforskningen hunnit sen boken skrevs och det var ju ett utav huvudsyftena

med min nyläsning. Först dock ett par ord om innehållet i bokens övriga delar.

Med sexuell revolution avser hon att det göres rent hus med gamla traditionella förbud och tabun på det sexuella området. Pryderiet nådde en verklig kris under perioden 1830-1930, menar hon, varför det bara fanns en utväg ur denna kris - lättnader i förtrycket. 1870-1930 innebar en period av starkt ökad sexuell frihet för båda könen, varför denna benämnes som «Den sexuella revolutionen». Att det förhåller sig så belägger hon genom en ideologianalys där hon går igenom kvinnorörelsen, polemiken mellan Mill og Ruskin rörande ett flertal könsrelevanta frågor, Engels samt skönlitteraturen vid denna tid.

Denna period avslutades snarare med reformer än med revolution och efterföljdes av en «kontrarevolution» (1930-60). Här behandlas utvecklingen i Tyskland under nazismen samt i Sovjetunionen under socialismen. Mest plats ges dock åt det som benämnes «Reaktioner inom ideologin» där Freud och hans tänkande upptar den allra största delen men där också funktionalismen och särskil Parsons tänkande tas med. Idag då Freud återupprättats av feminister kan det väcka förvåning att han rubriceras som kontrarevolutionär. Hennes text får oss här att minnas, att se kopplingen politik-vetenskap, reflektera över den feministiska teoriutvecklingen samt inse at Freud alltid (?) kommer att vara sentral i feministisk politik och teoriutveckling, om än på helt olika sätt.

Denna kontrarevolution avspiegas också inom skönlitteraturen som härigenom bidrar til dess underbyggnad. I bokens avslutande del analyseras Mailer, Miller och Lawrence i detta perspektiv.

Sexualpolitikens teori

Låt oss återvända till bokens teoretiska

huvudkapitel om sexualpolitikens teori. Kapitlet inleds med frågan om det överhuvudtaget går att se politiskt på förhållandet mellan könen. Ja, mener Millet, om politik definieras som betecknande för alla sådana relationer som bygger på en maktstruktur, sådana arrangemang som innebär att en grupp människor behärskas av en annan (s.32). Hennes «anteckningar till en teori för patriarkatet» är, säger hon, ett försök att bevisa att sex är en statuskategori med politisk anknytning. Vi måste arbeta fram en teori för att studera maktförhållanden ifrån mindre konventionella grundvalar än vad vi är vana vid, säger hon. Mot denna bakgrund har hon valt att definiera maktförhållanden med utgångspunkt från «de individuella kontakterna och samspelet mellan medlemmarna ur klart avgränsade, koherenta grupper: raser, kaster, klasser och könen». Ty «orsaken (min uthevning) till att vissa grupper lyckas skaffa sig en såd stabil och säker ställning, till att deras förtryck kan bli så kontinuerligt, är just att dessa grupper saknar all representation – som grupper – i raden av erkända politiska strukturer» (s. 33).

Då, var detta perspektiv revolutionerande nytt och även om vi idag uttrycker det på många fler och specificerade sätt, är det lika centralt. Hennes förståelse av patriarkat bygger på kunskaper förvärvade från rasteori och raspolitik. Och begrepp som «inre kolonialism» visar på fruktbarheten av denna utgångspunkt. Kanske är det idag dags att börja problematisera beröringspunkter, likheter och skillnader mellan olika typer av förtryck.

Vilka är då skälen till att patriarkatet, som hon definierar som ett faktum då alla maktpositioner i samhället ligger i männens händer, uppstått och reproduceras? Dessa två olika frågor behandlas om vart annat även om tyngdpunkten ligger på att visa med vilka medel/på vilka sätt patriarkatet reproduceras. Här behandlas följande

skäl: ideologiska (könsroller), biologiska (styrka och barnafödande), sociologiska (familj), ekonomiska (värdering av kvinnors arbete, försörjning) och utbildningsmässiga, våldsmässiga (våld-makt-sexualitet), etnografiska (myten och religionen) och psykologiska. Under dessa rubriker sammanfattas den kunskap härom som vi hade 1970. Idag vore detta omöjligt att göra, tack vara den enorma kunskapsutveckling som kvinnoforskningen bidragit till. Men så kan man också idag sakna denna typ av «enkla» översikter och helhetsanalyser.

Idag vet vi mer, vilket inte bara ger upphov till en nyansering av Millets bild utan även nya perspektiv. Jag ser t.ex. att hon skriver utifrån ett vitt-, väst-, medelklass- och nutids-perspektiv. I behandlingen av familjen framgår detta särskilt klart. Biologiska och psykologiska skäl betraktas vidare som effekter av samhällsförhållanden och har inget «eget» förklaringsvärde. Överhuvudtaget finns det en tendens till funktionalistiska förklaringar, allt har sociala orsaker och allt syftar till att upprätta och bibehålla patriarkatet. Samtidigt saknas dock ett teoretiskt fundament, «skälen» relateras ej till varandra och deras olika styrka och betydelse diskuteras ej. Uppdelningen i olika skäl framstår därmed som godtycklig.

Blandningen av analysnivåer, orsaker till och reproduktion av patriarkat, framstår idag också som besvärande. Detsamma gäller det ensidiga «objekt-perspektivet», dvs. att Kvinnans roll i patriarkatet enbart blir offrets/objektets. Idag kan vi konstatera att samtliga dessa tillkortakommande beror på att kön som analytisk kategori inte är tillräckligt problematiserat. Men, och det är viktigt att poängtera, det kan vi se mot bakgrund av den kvinnoforskning vi utvecklat. Man kan inte vara efterklok i förtid.

En del av problemen med könsbegreppet i hennes bok ligger också i själva översätt-

ningen. Jag fann då jag läste om boken att «sex» ibland översätts med sex och ibland med kön när sammanhanget antyder att det borde vara omvänt. Huruvida hon använder både «gender» och «sex», och hur hon isåfall gör det, framkommer inte heller i den svenska översättningen. Något som jag borde undersökt i originaltexten men som jag ej gjort. Översättningen i sig själv säger också en hel del om kunskapsnivån.

Till sist

En nyläsning av «Sexualpolitiken» gjorde mig inte besviken. Glöden, engagementet och kvinnopolitiken slog imot mig och fick mig att inse att det var något jag saknat. Något som vi måste komma tillbaks till, tror jag, både för vår egen del men också för rekryteringen till kvinnoforskning och kvinnopolitik. Kanske behövs också de dristiga översikterna och helhetsanalyserna mer än någonsin. Vår kunskap har blivit så omfattande och så specialiserad att kön på något sätt löses upp och försvinner. Jag tror att vi här som i så många andra sammanhang behöver en dubbel strategi: utforska variationer och komplexitet samtidigt med bibehållandet av «enkla» helhetsvyer. Inte minst av politiska skäl är detta viktigt. Idag då postmodernism kan användas för att förklara varför kvinnoforskning är ute och passe och ställningar/kurser/litteratur m.m. med denna inriktning följaktligen är «felaktigt», är det helt avgörande att vi har en politisk hållning. Det är endast mot bakgrund av den kompetens som vi inom kvinnoforskningen utvecklat som vi kan komma vidare i förståelsen av kön. Och denna måste vi hävda, och att det är vi kvinnoforskare som har den.

När det gäller själva temat, sexualitet och politik, så infinner sig den naturliga frågan om hur vi tar upp den idag, inom samhällsvetenskap och humaniora. Inom samhälls-

vetenskap behandlas sexualitet inte som ett generellt eller övergripande tema, dvs. inte som ett tema som i sig eller som en utgångspunkt för att förstå samhällelig strukturering och könsförhållanden. Då det tas upp inom kvinnoforskningen är det i huvudsak som övergrepp (våldtäckt, prostitution, incest och misshandling). Därmed inte sagt att det i denna forskning inte skulle ligga ansatser till en mer generell förståelse av heterosexualitet och politik, tvärtom. Men dessa ansatser stannar på halva vägen, de blir ej mer än just ansatser.

Inom litteraturvetenskap tycks det mig som om Millets typ av analys, både tillvägagångssättet och temat, idag saknas. Det är klart att jag som samhällsvetare skulle önskat att litteraturvetare tog upp de skönlitterära uttrycken för könsförhållanden och könskamp. Hur skrev t.ex. manliga och kvinnliga författare i Norge om sexualitet under dessa perioder? Och hur skriver de om sexualitet idag? Hur skriver de överhuvudtaget om könsförhållandena idag? Om dessa frågor ej kan besvaras inom «god litteraturvetenskaplig tradition», dvs. om denna typ av samhällliga frågor ej är «comme il faut», kanske «omoderna», så kanske samhällsvetarna måste ge sig i kast med dem. För Kate Millet visar verkligen vilken ovärderlig källa skönlitteraturen är när det gäller att se och förstå könsförhållanden.

Könspolitik – ett bibliografiskt exempel

Inför detta föredrag rekvirerade jag bibliografiska uppgifter om Kate Millet. Då det visade sig att Henry Miller togs upp på samma sida, före Kate Millet, fick jag glädjen att läsa även om honom. Och därmed möjligheten att jämföra beskrivningarna av dem (Alan Bullock & R.B. Woodings (ed.):

The Fontan Biographical Companion to Modern Thought, London 1983).

En illa dold beundran lysar fram i texten om Henry Miller. Adjektiven och superlativen haglar. «The Bad Boy of American letters»... «His books were banned as pornography... were taken less seriously than they deserve... Miller contributed mightily to the cult of self-expression... His work, and that of Lawrence, helped roll back the boundaries of censorship in the 1950s... Miller admirably summed up his approach to literature...», osv.

Kate Millet däremot, får en mer nykter och saklig (och därmed något längre) redogörelse. Frånsett att vi får veta att hennes «outspokenness» kostade henne jobbet och

at *Sexual Politics* blev en «cornerstone» i den feministiska rörelsen, finns det inget av beundran i denna text. Och det framstår som minst sagt absurt när de – Miller och Millet – som har allt med varandra att göra, behandlas efter varandra utan att denna relation kommer till uttalat uttryck och där behandlingen av dem så klart illustrerar det som Kate Millet skriver om. Men detta ser *man* kanske inte om *man* inte läst *Sexualpolitik* och de kvinnoforskningsverk som följt därpå...

Karin Widerberg
Fil Dr, forskningsleder
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

BØKER

Om å vise vei i vellinga eller male fanden på veggen

Omtale av to bøker om fremtiden
Ved Hildur Ve

Det må være tusenårsskiftet som utløser samfunnsviteres trang til å se inn i fremtiden. Både i 1986 og 1987 kom det ut en bok som beskriver forholdene i Norge i henholdsvis år 2000 og 2010.

På noen måter er disse bøkene bemerkelsesvis like. I stedet for ett fremtidsbilde, presenterer de leserne for tre ulike varianter som et stykke på vei også ser ut til å være skåret over samme lest: Ett scenario er kalt henholdsvis «Hestekur» og «Forvitring», og er temmelig dystert. Viktige trekk ved begge disse variantene er at det foregår en

uheldig utvikling innenfor privat næringsvirksomhet samtidig med en lav vekst eller nedbygging innenfor den offentlige sektoren. Disse forholdene fører til stor arbeidsledighet som særlig rammer distriktene. Det oppstår en økende kløft mellom de velstående og de som har lite å rutte med. Forklaringen på at det går så dårlig er litt forskjellig i de to bøkene, men i begge går det frem at utviklingen kunne vært styrt på en annen måte dersom myndighetene hadde vært villige til å tenke nytt, og ikke vært så opptatt av å bruke sparekniven.

I motsetning til disse variantene av et dystert fremtidsbilde beskriver de to forfattergruppene også hvert sitt scenario som, utfra en økonomisk synsvinkel, har svært positive sider. De er henholdsvis kalt «Velstandsstrategien» og «Fornyelse». Her beskrives former for omstillingsevne og nytenkning både innenfor næringslivet og i den offentlige sektoren. Kontrollen med offentlige utgifter øker, samtidig som skillet mellom offentlig og privatfinansiert omsorg er blitt mindre klart. Arbeidsledigheten er lav, og deler av Distrikts-Norge klarer seg bra. Men også i disse fremtidsbildene er det økende forskjeller mellom rike og fattige grupper i befolkningen. I samfunnet er det generelt liten forståelse for dem som ikke lykkes, og det legges sterk vekt på personlig initiativ; enhver er sin egen lykkes smed. Også her opererer de to forfattergruppene med litt ulike forklaringer på at alt har gått så bra, men i begge bøker går det frem at myndighetene har lykkes i å skape et godt samspill mellom markedskreftene og den offentlige innsatsen.

Utfra et kvinneperspektiv er det imidlertid den tredje varianten av scenarier som er mest interessant. De er kalt henholdsvis «Solidaritet» og «Omsorgsscenarioet». Drøftingen nedenfor kommer i størst grad til å dreie seg om disse to fremtidsbildene.

Det viktigste trekket i begge disse scenariovariantene er at det legges stor vekt på å øke den offentlige omsorgen for barn og eldre. Som en følge av dette er arbeidsledigheten lav, og sysselsettningsnivået i distriktene er høyt. Kvinnenes plass i den offentlige omsorgssektoren blir svært viktig. Forholdet mellom kjønnene m.h.t. deling av ansvaret for det ulønnede arbeidet blir viet stor oppmerksomhet. Men også i disse fremtidsbildene er det en del forskjeller mellom ulike grupper i befolkningen m.h.t. fordelingen av goder.

På tross av likhetene mellom de to

bøkene er de på flere viktige måter grunnleggende forskjellige. Det kunne være fristende å gå inn på de svært ulike økonomiske forholdene de to forfattergruppene har arbeidet under, som bl.a. gir seg uttrykk i hvordan de to bøkene er utstyrt. Den ene er gitt en svært nøktern utforming, mens den andre er en av de best utstyrte samfunnsvitenskapelige verkene som har kommet ut på markedet i de senere årene. Det er imidlertid andre forskjeller som er viktigere å feste seg ved, særlig hvorvidt forfatterne gir sine egne vurderinger om hva som er et godt samfunn til kjenne eller ikke.

Boka som kom ut første, og er den som har det mest beskjedne utstyret, heter *Kan vi planlegge oss til likestilling i år 2010*. Den er skrevet av en gruppe bestående av sju kvinner og en mann. Forfatterne gir klart uttrykk for et felles verdisyn og en samlet målsetting: De ønsker at boka skal gi innsikt som kan gjøre det mulig å planlegge seg til større likestilling mellom kjønnene, i både det lønnede og det ulønnede arbeidet. Hovedhensikten med utarbeidningen av de tre scenariene er å vise både at det finnes alternative utviklingsmuligheter i fremtidens Norge, og at de som har den politiske makten i samfunnet står overfor reelle valg. Videre vil forfatterne skape et kunnskapsgrunnlag som kvinner kan handle utfra, slik at de kan bli politisk aktive i fellesskap med andre kvinner.

Forfatterne går grundig inn på hvilke konsekvenser de ulike valgene måtte få i forhold til målsettingen om likestilling mellom kjønnene. De diskuterer dessuten hvordan forskjellige måter å prioritere på vil virke inn på sysselsettingen generelt, og på den økonomiske situasjonen i utkantdistriktene spesielt. De viser til at dersom likestillingen mellom kjønnene skal bli en realitet, må både full sysselsetting og opprettholdelse av bosettingen i distriktene være hovedpunkter i den politiske prioriteringen.

Boka er et svært nyttig dokument for alle som ønsker å forstå mer av forholdet mellom nasjonaløkonomi, velferdsstatistiser og likestilling mellom kjønnene. Dette kan høres ut som tung og vanskelig kost, men boka er både klar og lettlest. Scenarieformen virker til å gjøre de ulike problemstillingene og forholdet mellom dem mer tilgjengelige. Et artig trekk ved fremstillingen, som har god pedagogisk virkning, er at forfatterne har skapt en fiktiv kommentator i boka som de kaller «Alfhild». Hun fremstår ikke akkurat som en blendende dyktig sosialøkonom, men gir tvert imot uttrykk for at hun synes at det er vanskelig å trekke de riktige konklusjonene i forhold til alle problemstillingene hun blir stilt overfor. Dette forfattertekniske grepet gjør at leserne får hjelp til å følge tankegangen i boka. De oppdager – akkurat som Alfhild – at det er lett å trekke for raske slutninger: Det kan se fristende ut å satse på å gjøre levekårene bedre for enkelte svakstilte grupper ved å endre på fordelingen av goder, men tiltakene som tas i bruk kan komme til å gå ut over andre grupper som også trenger støtte. Forfatterne får godt frem at det er nødvendig med helhetstenking, og gir god innsikt i at planlegging er en prosess, hvor valg på ett tidspunkt virker inn på senere muligheter til å handle.

Samtidig går det klar frem av epilogen i boka hvordan forfatterne ønsker at utviklingen skal bli: «Å sørge for gode forhold for oppvoksende og kommende generasjoner basert på forståelsen av et felles ansvar – og derfor også et offentlig ansvar – vil for Alfhild være kjennetegnet på et godt samfunn og et godt kvinneliv.»

Den andre boka, «Scenarier 2000», kom ut i 1987, og er skrevet av en gruppe på tre kvinner og ni menn. I motsetning til forfatterne av den første boka, understreker disse at de ikke bygger sin fremstilling på noe bestemt verdisyn. Heller ikke blir det tatt stilling til hvordan rettigheter og plikter bør

være fordelt mellom kvinner og menn. Forfatternes hovedmålsetting er å gjøre det klart for leserne at tiden frem mot år 2000 vil være preget av usikkerhet og omveltning, og at det er viktig både å kunne se sammenhenger og å lære seg å tenke langsiktig. Utover dette vil forfatterne ikke gi direkte anbefalinger, men antyde hvilke mulige konsekvenser forskjellige politiske valg kan komme til å få.

I denne boka brukes også det forfattertekniske grepet med å la fiktive personer kommentere utviklingen. Kommentatorene her likner imidlertid lite på Alfhild i den andre boka. De fremstilles som høyt kvalifiserte personer fra ulike velrenommerte kunnskapssentra i Europa. Mange av deres bemerkninger er både morsomme og underfundige. Det kan kanskje virke litt forvirrende at deres negative og positive uttalelser om hvert sitt scenario bunner i ganske ulike oppfatninger av hva som er det gode samfunn, samtidig som de presenteres som sakkyndige. Denne leser sitter igjen med et inntrykk av at en ville dumme seg ut dersom en tok kommentarene på alvor, samtidig som det jo må ha vært en mening med å gi dem så stor plass...?

Det er sjelden å finne så gode og klare grafiske fremstillinger av utviklingstrender som i denne boka, og den gir svært god innsikt i den alvorlige situasjonen Norge befinner seg i. Samtidig som ulike faktiske forhold drøftes, lar forfatterne «sine» kommentatorer komme med elegant formulerte nålestikk m.h.t. noe én av dem kaller «Den norske tenkemåten». Som nasjon får vi gjennomgå både fordi landet er preget av en slags kollektiv tenkemåte som er passé, for skippertaksmentalitet og for mellommenneskelig smålighet, alt etter hvilket scenario det gjelder.

I «Omsorgsscenariet» gis en fremstilling av hvordan det vil gå dersom kvinnene for alvor får makt innenfor det politiske systemet. Her er det mange gode poenger og

klare formuleringer. Blant annet beskrives den såkalte «Livsfaseklemma» – den problematiske situasjonen til unge mennesker som skal løse mange vanskelige problemer innenfor et kort tidsrom. Forfatterne fremhever hvordan det kan komme til å oppstå store generasjonsmotsetninger fordi omsorgskravene kommer til å bli svært omfattende, bl.a. på grunn av den tallmessige økningen i det de kaller den 5. generasjonen, dvs. de gamle eldre. Fra en annen synsvinkel beskriver forfatterne en del kreative elementer som kvinner kommer til å tilføre det lønnete arbeidet, f.eks. nye lederstiler, mindre klar oppdeling mellom yrkesliv og familieliv, nye varekategorier etc.

Også her kommer kommentatoren inn og gjør bildet mer mangesidig. Det er i og for seg positivt at omsorgsbegrepet drøftes, også i forhold til eventuelle negative utviklingstrekk ved et samfunn som satser sterkt på utbygging av den offentlige omsorgen. Men det kjennes som et stort savn at den grundige drøftingen av *omsorgsrasjonalitet* som har funnet sted innenfor norsk kvinneforskning, ikke trekkes inn i boka. Kommentatoren setter opp mot hverandre sin egen oppfatning av henholdsvis offentlig og privat omsorg, og uttaler at han fryser på ryggen over det han kaller omsorgen i «statsmatriarkatet» som for ham blir en slags skrekkvisjon i hvitt. Selv om forfatterne på ingen måte gir uttrykk for at de går god for kommentatorenes ulike oppfatninger, blir f.eks. ikke denne siste harde dommen over et mulig fremtidssamfunn med stor makt til kvinnene imøtegått.

I boka *Kan vi planlegge oss til likestilling i år 2010* gjør forfatterne rede for hva de vil med boka. Selv om det kan hevdes at de kanskje er noe blåøyde i forhold til hvilke krefter som rår i samfunnet, og hvilke maktkonstellasjoner som har innflytelse på

planleggingen, har de gitt oss et godt diskusjonsgrunnlag for fremtidige kvinnepolitiske fremstøt. Dessuten gjør de klart greie for hvor de har alle sine opplysninger og problemstillinger fra, slik at leserne vet hva de har å holde seg til.

I boka *Scenarier 2000* har forfatterne presentert sitt stoff på en usedvanlig leservennlig måte, men det gis ikke opplysninger om hvor de har hentet sitt kunnskapsgrunnlag fra. Heller ikke tar de standpunkt i forhold til de mange ganske provoserende fremstillingene i boka. Det kan hevdes at forfatterne av den førstnevnte boka må tas mer på alvor i forhold til forfatterne av den andre, i og med at den siste gruppen har helgardert seg på en måte som gjør at ethvert forsøk på å gå i diskusjon med dem, kan komme til å fremstå som både latterlig og formålsløst.

Forfatterne av *Scenarier 2000* gjør et likestilling vil male fanden på veggen slik at leserne forstår hvor alvorlig situasjonen er foran sekelskiftet, men som gode kvinneforskere vil de også vise vei i vellinga.

Forfatterne av «Scenarier 2000» gjør et elegant forsøk på å unngå å vise vei. For en kvinneforsker kjennes det likevel som om de er svært skremt av tanken på «statsmatriarkatet», uten at de helt vedstår seg dette. Det må bli en utfordring å ta opp «skrekkvisjonen i hvitt» til grundig drøfting. Det ville være synd om de mer eller mindre halvkvadede visene skulle bli stående uimotsagt.

Kari Skrede, Kristin Tornes (red.):
Kan vi planlegge oss til likestilling i år 2010?

Universitetsforlaget 1986

Andreas Hompland (red.):
Scenarier 2000

Universitetsforlaget 1987

Orientens kvinner: Sterke intensjoner – svakere gjennomføring

Ved Nita Kapoor

«Under arbeidet med stoffet har det selv-sagt vært nødvendig å foreta en rekke avgrensninger – regionale, historiske og tematiske. I vår sammenheng vil «Orientens kulturer» for det første omfatte Kina og Japan; i Sør-Asia er valget falt på India, i siste del rettes oppmerksomheten mot de islamske kulturene som vokste frem i Midt-østen og Nord-Afrika etter de arabiske erobringene på 600- og 700-tallet.»

Dette er et avsnitt som møter oss tidlig i forordet til boka *Orientens kvinner*. Her redegjør forfatterne for de begrensninger og valg som er gjort av redaktørene og de vel 30 forfattere som har bidratt til bokverket. Denne boka er tredje bind som følger opp tobindsverket *Kvinnenes kulturhistorie* fra 1985, som omhandlet kvinner og deres innsats i Europa.

Mer enn tekniske begrensninger

Boka tar mål av seg å utvide perspektivet fra bind I og II til å omfatte også «Orientens kulturer» og dermed «gi et nytt bilde av rikdommen og mangfoldet i kvinners kulturskapende innsats» (forordet). Bokas intensjoner er de beste. En får inntrykk av at begrensningene som er gjort primært har tekniske og redaksjonelle årsaker.

I den grad *Orientens kvinner* er beregnet på vestlige lesere, er det kanskje ikke til å undres over at så å si utelukkende vestlige forfattere er blitt bedt om å bidra til verket, eller at det har fått en så ukritisk positiv mottakelse i media.

Men sett ut fra perspektivet til en del av den verden som boka beskriver, favner dens begrensninger langt utover de tematiske, historiske og regionale. *Orientens kvinner* inneholder også alvorlige politiske begrensninger.

Svært leservennlig

På linje med de to første bindene, er *Orientens kvinner* bygget opp av kortere eller lengre kapitler som skildrer ulike sider av kvinners liv i de fire nevnte regionene. Hovedavsnittene om kvinners livskår i forskjellige historiske epoker – med et hovedskille før og etter år 1800 – er forsøkt framstilt kronologisk.

Disse avsnittene er brutt opp av kortere artikler (som ofte bryter kronologien): om enkeltkvinner, kunstformer, medisin, skikker osv. Bokas stil og layout er med dette i tråd med de første to bindene, og i så henseende et bevisst redaksjonelt valg, formodentlig for å understreke dynamikken og

variasjonen i kvinners deltakelse og innsats. Det er vel ingen grunn til å legge skjul på at formen som er valgt også er meget populær og leservennlig!

Men formen går tildels på bekostning av sak og innhold. Framstillingen kan virke hoppende, ofte usammenhengende, og valg av tema virker tidvis nokså tilfeldig. Under overskriften «Kvinneliv» presenteres enkelte sider av kvinners virkelighet i geografiske områder og epoker. Valget er ikke alltid begrunnet.

Eksotiske kuriosa

Ett kapittel om kvinner i det Han-kinesiske samfunnet beveger seg f.eks. fra skildring av kvinnelige politikere, til statsoverhoder, til prostituerte og kurtisaner, til soldater og strateger og til nonner... osv. (ispedd eksotiske fakta om seksuelliv og erotikk).

Utgangspunktet for skildringen – og forklaringen på kreativitet og mangfold, tross undertrykking – er en kort forklaring om konfusianismen, som har særpreget «kinesiske kvinners liv og virke opp gjennom historien» (s. 15).

Fra kapitlet «Kvinneliv i India i gammel tid» sies det: «Kanskje er det nettopp her, i mannens behov for å sikre forfedrene – og seg selv! – fra fortapelse, at vi kan finne forklaringen på kvinnens umyndige stilling.» (s. 140.)

Dette er eksempler som ganske gjennomgående preger de årsakssammenhengene som er antydte i boka. Med få unntak knyttes kvinnenens rammebetingelser primært til den rådende kulturelle, ideologiske virkelighet, framfor å bli satt i sterkere sammenheng med de materielle, sosio-økonomiske vilkår i samfunnene. Dermed blir skildringen til tider stående som summarisk og overfladisk. Framfor å skape større innsikt, kan boka lett bli en samling av interessante, imponerende, underholdende, eksotiske kuriosa.

Finkultur framfor grasrotkultur

De flotte fargebildene i boka har dessverre en tendens til å framheve så vel det eksotiske som det tilfeldige. Mange av bildene og billedtekstene har ingen sammenheng med kapitlenes innhold, men er i beste fall selvstendige illustrasjoner. Mer irriterende er det når bildene gir viktig informasjon som overhodet ikke blir fulgt opp nærmere.

En historisk gjennomgang fra India på 1800-tallet er illustrert med kvinnelige arbeidere fra dagens India, med følgende billedtekst: «Det blir mye tungarbeid for kvinner som arbeider i bygningsbransjen. Disse kvinnene bærer murstein til en boligkonstruksjon i Bombay.»

Nærmere beskrivelse av fattige kvinners kår – og ikke minst skapende innsats og motstandskultur – er oversett både under kapitlet og i boka for øvrig. Dette illustrerer en vesentlig svakhet ved boka. Bare i India (kapitlet som dette eksemplet er tatt fra) er det rike, levende overlevelsestradisjoner som har fått et speker av kulturelle uttrykksformer blant kvinner i lavere klasser og «på grasrota».

Men med få unntak er *Orientens kvinner* opptatt av de finkulturelle uttrykksformer som kvinner har bidratt med i den delen av verden.

Koloniherrene glimrer med sitt fravær

Hva så med imperialismens innvirkning på kvinneliv og kår? Det er nokså opprørende at kolonitidas åk, undertrykkelse, ødeleggelse, smerte og barbari så å si er utelatt i boka.

Koloniherrene er heller framstilt som velgjørerne! Dette fordi europeere eller amerikanere i sin tid forsøkte å fjerne en del undertrykkende skikker under eller etter utbyttingstida (det være seg konebrenning i

India eller den amerikanske okkupasjonsmaktens «forsøk på å demokratisere Japan», eller kvinners vei ut av streng segregasjon ved «utvidet kontakt formidlet gjennom europeiske kvinner i Egypt»... osv.)

Enhver historisk framstilling er nødvendigvis et *valg* av begivenheter. Men når denne boka spenner over et så mye større geografisk og kulturelt område i ett bind, enn de to første tilsammen, jo mer tilfeldig kan valget bli.

Frittstående – ikke likeverdig?

Denne bok III er langt mindre omfattende i innhold og type informasjon, og har heller ikke samme detaljrikdom som de to første bøkene. En langt større andel av artiklene enn i de tidligere bøkene, er dessuten skrevet av menn.

En rekke aspekter ved kvinners skapende innsats er bare så vidt nevnt eller totalt fraværende. Klesdrakter, moter, rettslig stilling, forleggere, kvinnetidsskrifter, en levende og variert kvinnebevegelse, aktiviteter i hverdagen, innsats i film, idrett, moderne design, arkitektur, muntlig formidlertradisjon, journalistikk, faglig kamp, klassekamp, filosofi, forskning, forretningsdrift og ledelse...for å gi noen spredte eksempler.

Orientalens kvinner er ikke blitt et likeverdig verk til de to første bindene. Men det påpekes flere steder at dette er et frittstående verk, så det har kanskje aldri vært meningen?

Tørr og saklig framfor medfølelse

Det som slår en sterkest er likevel den *sakligheten* som preger stilen. Med få unntak er dette en formidling av fakta framfor innsikt. Skildringen er nøytral og tørr. Medfø-

lelse og personlig forhold til stoffet savnes. (Det er for øvrig en tilnæringsmåte som en ofte opplever i sakprosa om den tredje verden, hvor vestlig målestokk i beste fall forsøkes unngått. Eller i verste fall forsøkes kamuflert. Blant gode intensjoner eller ytre begrensninger!)

Det hender at verdigrunnet kommer opp til overflaten. «Fra et vestlig synspunkt er mangelen på store, sentrale organisasjoner, som f.eks. Nyfeministene eller Kvinnefronten, det første som slår en. Det kan umiddelbart virke som om de forskjellige gruppene kunne ha mye å vinne på et nærmere samarbeid og koordinering seg imellom.» (s. 112) sies det f.eks. om dagens kvinnebevegelse i Japan!

Begrepsimperialisme

En vestlig leser vil kanskje neppe reagere på bokas tittel? Men for folk i og fra den såkalte tredje verden er selve betegnelsen «orient» en imperialistisk betegnelse.

«The orient was almost a European invention, and has been since antiquity a place of romance, exotic beings, haunting memories and landscapes, remarkable experiences (...) The relationship between occident and orient is a relationship of power, of domination, of varying degrees of a complex hegemony.» Dette har forfatteren Edward W. Said meget treffende beskrevet. (Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books 1979.)

Den tradisjon av «orientalisme» som han påpeker har utviklet seg i «vestens» dominans over «østen» og måten orienten er blitt brukt gjennom historien, understreker en måte å se og dele verden på: I «oss» kontra «dem». Den er blitt «a history and tradition of thought, imagery and vocabulary that has given it reality and presence in and for the West» (ibid). *Orientalens kvinner* inngår utmerket i denne tradisjonen.

Tilblivelsens arroganse

Når en ser på lista over de «mer enn 30 forfattere og eksperter (som) har bidratt med kapitler om sine spesialområder» (pressemelding til *OrienteNs kvinner*), blir en undrende til hvordan et verk som skulle belyse kvinners kulturskapende innsats likevel har klart å usynliggjøre den.

I Norge finnes det kvinner fra alle de deler av verden som boka skildrer. Men deres ressurser er ikke trukket inn i noe aspekt ved produksjonen av *OrienteNs kvin-*

ner. En skulle ha trodd at slikt ville være unngått i dag, etter lærdom fra historien og den langvarige dialog som har pågått mellom kvinner i og fra ulike deler av verden.

Tilblivelsens arroganse overskygger bokas gode intensjoner. Subjektet er objektgjort. Igjen...

Kari Vogt, Karin Gundersen og Sissel Lie (red):

OrienteNs kvinner

Kvinnenes kulturhistorie 3

Universitetsforlaget, Oslo 1988

Forskningsleder i medisinsk kvinneforskning

Av Berit Heløe

Siden det tverrvitenskapelige Sekretariatet for kvinneforskning startet sin virksomhet ved NAVF i 1982, har det vært ansatt en forskningsleder ved Sekretariatet. Stillingen var i de første årene knyttet til samfunnsvitenskapelig forskning og ble finansiert over Forbruker- og administrasjonsdepartementets budsjett. Senere overtok NAVF finansieringen inntil stillingen i 1987 ble overført til Universitetet i Oslo, Senter for kvinneforskning. I 1988 ble det besluttet at forskningslederstillingen ved Sekretariatet for kvinneforskning skulle gjenopprettes, men med endret faglig innhold. Andelen kvinner i medisinsk forskning er generelt lav. Enda lavere er andelen kvinner i medisinske toppstillinger innenfor fakultetene, mens kvinneandelen innenfor studiet stadig øker, og blant helsevesenets pasienter er kvinner i flertall. På denne bakgrunn er forskningslederstillingens faglige innhold nå knyttet til medisinske fag. Stillingen er foreløpig opprettet for to år. Den finansieres over Sosialdepartementets budsjett og kanaliseres gjennom programstyret som administrerer midlene til Helse-, miljø- og levekårsforskningen (HEMIL).

Dette programstyret er administrativt underlagt NAVFs råd for medisinsk forskning (RMF).

Jeg begynte i stillingen den 1. november. Jeg er utdannet som odontolog og har min forskningsmessige bakgrunn i tverrfaglig, klinisk samarbeid. Jeg vil forsøke å følge opp mine forgjengeres innsats i denne forskningslederstillingen ved å være et bindeledd til forskningsmiljøene og bidra til initiering til medisinsk kvinneforskning og rekruttering av kvinner til medisinsk forskning. Henvendelser om større og mindre forskningsproblemer mottas gjerne. Om de ikke straks kan løses, kan de i alle fall drøftes!

LITTERATUR-

KOMMENTARER

Women Challenge Technology

I november 1986 ble den første europeiske konferansen om kvinner, naturvitenskap og teknologi holdt i Elsinore i Danmark.

Konferansen var konsentrert om fire temaer:

1. Nye tanker i naturvitenskap og teknologi basert på menneskelige og kvinnelige verdier.
2. Hvordan få flere kvinner til å ta naturvitenskapelig og teknologisk utdanning?
3. Kvinners behov på arbeidsmarkedet – arbeidsmarkedets behov for kvinner.
4. Visjoner om et samfunn hvor naturvitenskap og teknologi inkluderer kvinners verdier og behov.

Det er utgitt fire bøker med papers og en konferanserapport.

Neste konferanse arrangeres i Holland i april 1989.

Women Challenge Technology, contributions and conference report

Institutt for elektroniske systemer,
Aalborg universitetssenter
Strandveien 19
DK 9000 Aalborg

Fagbevægelsen og ligestillingsretten i Norden

Ved Center for Samfundsvidenskabelig Kvindeforskning, Universitetet i København, er det utkommet et arbeidsnotat som er blitt til innenfor rammene av et nordisk forskningsprosjekt om fagbevægelsen og arbeidsretten i Norden.

Prosjektet utføres av Professor Niklas Bruun, Svenska Handelshögskolan i Helsingki, professor Boel Flodgren, Institutionen för Handelsrätt i Lund, universitetsstipendiat Marit Halvorsen, Institutt for Sjørett i Oslo, docent Håkan Hydén, Institutionen för Handelsrätt i Lund og lektor Ruth Nielsen, Institut for Erhvervsret i København. Det ventes å resultere i en avsluttende publisering i 1989 som dette arbeidsnotatet – evt. i revidert form – vil være en del av. Forfatterne er derfor meget interessert i å motta synspunkter og kritikk av det foreløpige arbeidet som blir presentert i notatet.

Henvendelser kan rettes til Marit Halvorsen, Nordisk institutt for Sjørett, Karl Johans gate 47, 0162 Oslo 1, tlf. (02) 42 90 10.

Ruth Nielsen og Marit Halvorsen:
Fagbevægelsen og ligestillingsretten i Norden

Arbeidsnotat 1/1988.

Center for Samfundsvidenskabelig
Kvindeforskning,
1366 København K.

MANDEN og hans dårlige samvittighed

Vår kultur er bygget på et patriarkalsk styrt samfunn, noe som også i dag kommer sterkt til uttrykk bl.a. ved forskjellige former for kapprustning og vold. Mange

mener at slik har det alltid vært, og noe annet er vel også vanskelig å bevise. Ett problem ligger i det at flere språk har samme ord for «menneske» og «mann», noe som gjør det vanskelig å vite om det er snakk om hele menneskeheten eller bare mannen. Dette kan tyde på at helt fra førhistorisk tid har mannen blitt ansett som det egentlige menneske og kvinnen hans tilbehør. Nyere forskning har imidlertid kastet nytt lys – ikke bare over kvinnens forhistorie – men også over mannens skiftende rolle.

Er mannens undertrykking av kvinnen bundet i usikkerhet og frykt, og dermed trang til konkurranse? Kan gamle overleveringer og skrifter gi oss svar på hvorfor og hvordan den førhistoriske mannen fikk overtaket på kvinnen?

Dette er blant de spørsmål kvinneforsker Ellen Nielsen stiller i sin nye bok *Manden og hans dårlige samvittighet*. Ut fra sine teorier presenterer hun her et nytt og spennende bilde av bakgrunnen for hvordan kjønnsrollene kan ha oppstått. På sin jakt etter «årsak og virkning» arbeider hun ut fra hypotesen om at kvinnen ikke alltid har vært undertrykt, men viser også en oppriktig interesse for mannen og hans skjebne.

Med utgangspunkt i moderne forskning – ikke minst fransk – av indo-europeiske gudemyter, helte-diktning og språkutvikling, søker hun å avdekke mulige årsaker til hvordan patriarkatet og volden kom inn i verden. Var det ved et «moder»-mord som ble begått en gang i fortiden at mannen tok makten i samfunnet og derved pådro seg en dårlig samvittighet?

I sin konklusjon oppfordrer forfatteren mannen til å legge den biologisk og historisk betingede skyldfølelsen bak seg, og henstiller samtidig til sine medsøstre å vise større forståelse for det annet kjønn.

Ellen Nielsen: *Manden og hans dårlige samvittighet*

Hvordan patriarkatet og volden kom ind i verden

Bogans forlag, Danmark 1987

Børn i familier med hustrumishandling

Else Christensen har i dette arbeidsnotatet fra Center for Samfundsvidenskabelig Kvindeforskning, København, utarbeidet et metodebilag til prosjektet «Børn i familier med hustrumishandling».

Prosjektet ble gjennomført i 1986 og 1987 og hadde som formål å komme fram til en bedre forståelse av hvordan barn overlever psykisk når de vokser opp i en familie der far mishandler mor. Spesielt var en ute etter å få vite hvilke strategier barna bruker for å beskytte seg mot den angst som erfaringene med mishandlingen kan medføre.

35 barn fra i alt 6 krisesentre for mishandlede kvinner deltok. Barna var 4, 5 og 6 år gamle, de var dansk-talende og de hadde en danskfødt mor.

Metodebilaget er først og fremst en redigjøreelse for bruken av «The London Play Technique». De som er mer interessert i de innholdsmessige resultatene av prosjektet, henvises til prosjektets hovedpublikasjon som kan fås ved skriftlig henvendelse til *Center for Samfundsvidenskabelig Kvindeforskning*.

Else Christensen:
Metodebilag til prosjektet *Børn i familier med hustrumishandling*

Arb. notat 2/88

Center for Samfundsvidenskabelig Kvindeforskning

Nansensgade 1, KLD.

1366 København K

Lov og liv Rapport fra IFIM

Rapporten tar for seg en sammenligning av permisjonsrettigheter for arbeidstakere ved svangerskap, fødsel og omsorg for små og syke barn, som har vært foretatt i de nordiske land. Forskjeller i lengde, stønad og permisjonenes design er systematisert og beskrevet. Til tross for store ulikheter, viser rapporten til likheter mellom landene når det gjelder utviklingstendensene.

Ved hjelp av intervjumateriale belyser undersøkelsen også hvordan rettighetene brukes. Hensikten har vært å beskrive variasjoner i bruken på tvers av landene, og etter dimensjonene arbeidsvilkår og kjønn. Undersøkelsen viser et mønster i bruken avhengig av hvilke arbeidsvilkår og hvilken stilling på arbeidsmarkedet mødrene har.

Hjørdis Kaul og Berit Brandth:

Lov og liv

En sammenligning av omsorgs-
permisjoner i Norden.

Rapport 1988:9

Institutt for industriell miljøforskning
7034 Trondheim

Nytt fra forskning om barn i Norge

Norsk senter for barneforskning (NOSEB) er nå en realitet. Senteret ble fra 1. april 1988 formelt overført fra NAVF til forskningsstiftelsen ALLFORSK ved Universitetet i Trondheim, AVH. Senterets formålsparagraf lyder slik:

«Senteret er et nasjonalt, tverrfaglig senter som gjennom grunnforskning skal framskaffe ny kunnskap om barn og innsikt i barns kår, og om hvordan disse virker inn på barns utvikling.»

Senteret for barneforskning vil som før i utstrakt grad drive utadrettet virksomhet

gjennom publikasjoner, kontaktmøter og konferanser. Senteret har som hovedmål å styrke norsk barneforskning generelt. Forskningsprogrammet vil i hovedsak bli organisert innen tre hovedområder: a) Oppvekst og sosialisering. b) Utvikling og mestring. c) Barn og kultur.

Senterets publikasjon nr. 1/1988 har følgende hovedoppslag:

Ellen Schrumf: *Vår gamle dager gode for barn?*

Gunnar Gjengset: *Barnebokbussen i Sør-Trøndelag*

Målfrid Grude Flekkøy: *Vedr. langtids-effekter av barnhageopphold*

BARN – Nytt fra forskning om barn i Norge, nr. 1/1988.

Norsk senter for barneforskning
Universitetet i Trondheim,
7055 Dragvoll

Kilde: *Barn*, nr. 1-1988

Kvinner og regional utvikling

En strategisk kvinneretting av den offentlige støtten til distriktsutbygging, reiser nye problemstillinger for planleggere og iverksettere. Blant annet er det behov for å vite mer om målgruppenes situasjon og preferanser. I et notat fra Industriøkonomisk Institutt i Bergen blir det redegjort for avsluttet og pågående forskning ved instituttet, som kan belyse deler av problemfeltet *kvinner og regional utvikling*.

Videre lanseres noen aktuelle forskningsbehov, som problemstillinger knyttet til kompetanseoverføring og differensiert arbeidsgiveravgift i forhold til menn og kvinners ulike livssituasjon. Notatets artikler er skrevet etter henvendelser fra bl.a. Distriktenes Utbyggingsfond.

Birgit H. Jevnaker:

Kvinner og regional utvikling

– kunnskaps- og forskningsbehov.

Notat nr. 2/88

Industriøkonomisk Institutt

Bergen, mai 1988.

Das Drachenei – Autorinnen aus Norwegen

Interesse og nysgjerrighet samt støtte gjennom kontoret for norsk litteratur i utlandet (NORLA) har gjort det mulig for det tyske tidsskriftet *Schreiben. Frauen – Literatur – Forum* å gi ut et temanummer med norske kvinnelige forfattere. Redaktørene har forsøkt å vise et bredt spektrum av dagens litteratur skrevet av kvinner. Vi finner stykker av Toril Brekke, Anne Karin Elstad, Cindy Haug, Torill Thorstad Hauger, Liv Køltzow, Cecilie Løveid, Karin Moe, Torborg

Nedreaas, Annok Sarri Nordrå og Mari Osmundsen.

Schreiben. Frauen – Literatur – Forum.
10. Jahrgang, nr. 31.

Das Drachenei. Autorinnen in Norwegen.
Zeichen und Spuren, Frauenliteraturverlag, Bremen, 1987

Rapport fra det III Nordiska seminariet i medisinsk kvinneforskning

Det tredje nordiske seminaret i medisinsk kvinneforskning fant sted på Hanaholmens kulturcentrum like utenfor Helsinki i dagene 13.-15. november 1986. Hundre og tjue deltakere hadde møtt frem. De største kontingentene kom fra Sverige og Finland. Danmark og Norge var representert med hhv. 13 og 8 deltakere. Foruten leger foreleste psykologer, sosiologer, sosialantropologer, historikere og filosofer. Hovedtemaene var: Kvinners stilling i helsevesenet, tverrvitenskapelige spørsmål i medisinsk kvinneforskning og betydningen av et kvinneperspektiv i utviklingen av helsevesenet. Seminaret inneholdt delvis hovedforedrag gitt i plenum og kortere forskningsrapporter som ble presentert i grupper.

Rapporten fra seminaret gjengir autorreferater fra samtlige bidragsytere.

I sin helhet gjengis forfatterne Märta Tikkanens og Birgitta Bouchts hilsninger til seminaret.

Annlis Söderholms innledningsforedrag, *Vad kan medicinsk kvinneforskning innebära?* tar bl.a. opp kløften mellom klinisk arbeid og det som i medisinen vanligvis kalles forskning. Etter den annen verdenskrig er denne kløften blitt særlig merkbar. Bakgrunnen for dette ligger bl.a. i den raske utviklingen innenfor spesialområder

som ikke har direkte tilknytning til behandlingen, som f.eks. røntgenologi, patologi og mikrobiologi. Samtidig økte vektleggingen av grunnforskningen og utviklingen av statistiske metoder. I 1970-årene så vi en oppblomstring av sosialmedisin, forståelsesforskning og interesse for tverrvitenskapelig arbeid, men mange prosjekter ble oppgitt. Flere forskere gjorde helomvendning og gikk over til en kald epidemiologi isteden. Det sosiale aspekt ble redusert til en platt variabel blant hundrevis av andre. Denne redueringen av det sosiale er ubegripelig for dem som arbeider i den medisinske kvinneforskningen. De sosiale aspektene danner det metodologiske utgangspunktet for forståelsen av friske og syke mennesker. Det er de som er målgruppen for den medisinske forskningen, hevder Annlis Söderholm.

Elianne Riskas tema var *Kvinnor och hälsa ur samhällsvetenskapligt kvinnoperspektiv*. Hun tok utgangspunkt i kvinnen som pasient og dermed passivt objekt i helsetesen og på den annen side kvinnen som produsent av helsetjenester og dermed aktivt subjekt i helsetesen. Hun ga en oversikt over forskjellige teorier om kvinners sykkelighet og mente vi savner et tilstrekkelig godt empirisk grunnlagsmateriale. Denne oppgaven har den medisinske kvinneforskningen hittil forsømt, mente hun.

Tvårvetenskapliga problem inom hälsoforskningen het Marja Jylhäs foredrag. Hun ga en oversikt over forskjellige samarbeidsformer i forskningen og mente at når mennesket tematiseres som subjekt, innebærer det et viktig skritt i retning av et psykologisk forståelsesmønster.

I foredraget *Vilka problem möter en sociolog inom ett tvårvetenskapligt projekt i samarbetet med läkare?* tok Dorthe Gannik for seg utforming av problemstillinger, teoriens rolle i forskningsprosessen, metodevalg, publikasjonsform og -regler og løs-

ningsforslag.

I tillegg til hovedforedragene er gjengitt kortreferater av samtlige foredrag og rapporter i denne utgivelsen på til sammen 162 sider.

Jämställdhetsrapporter, Serie D: Kvinneforskningsrapporter 1/1988. *Rapport från det III Nordiska seminariet om medicinsk kvinnoforskning*.

Social- och hälsovårdsministeriet
Finland

Kontaktperson: Liisa Husu,
Jämställdhetsdelegationen,
Box 267, SF - 00171 Helsingfors.

GASAT

Den fjerde internasjonale konferansen «Girls and Science and Technology» ble i juni 1987 arrangert i Ann Arbor, Michigan, USA.

156 deltakere fra 31 land var til stede.

GASAT-konferansene har etter hvert utviklet seg til å bli et internasjonalt forum hvor eksperter diskuterer temaets teoretiske basis og beskriver metoder for og resultater fra aktuelle forskningsprosjekter.

Den fjerde konferansen hadde som mål å få mer kunnskap om verdier og forskjeller i jenters og kvinners bidrag til naturvitenskap og teknologi og de underliggende årsakene til bidragene.

Proceedings and Contributions to The Fourth GASAT Conference

The University of Michigan
Women in Science Program

350 S. Thayer

Ann Arbor

MI 48104-1608

USA

Kvinnan i en teknisk verden

Kemisk-tekniska fakulteten, Kemistklubben og Institutet för kvinnoforskning ved Åbo Akademi arrangerte i april 1987 en endags-konferanse om kvinner, teknikk og naturvitenskap.

Konferansen besto av tre foredrag, en paneldebatt og gruppediskusjoner og samlet om lag 50 kvinner fra naturvitenskap og teknologi.

Lena Trojer snakket i sitt foredrag «Kvinner og naturvitenskap» bl.a. om hvordan naturvitenskapen i de siste århundrer har skapt vårt verdensbilde. Et verdensbilde som nesten uten unntak er skapt av menn og under innflytelse av et maskulint ideal.

I sitt foredrag om den skjulte ideologien, fortalte diplomingeniør *Satu Hassi* om de problemer kvinner møter i mansdominerte tekniske miljøer.

Annika Törn-Raiskila snakket om sine erfaringer som kvinne i industrien.

Foredragene og en oppsummering fra gruppediskusjonene er samlet i en rapport fra møtet.

Publikasjoner från

Institutet för kvinnoforskning

vid Åbo Akademi nr. 3, 1988:

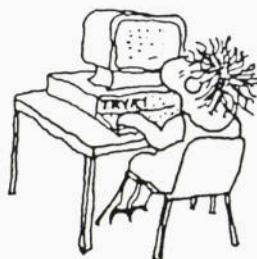
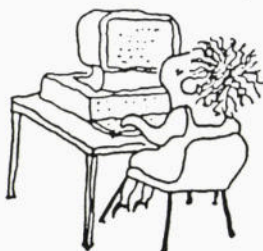
Kvinnan i en teknisk värld

Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi

Gezeliusg. 2A

SF-20500 Åbo, Finland

PAS NU PÅ, DU IKKE KOMMER TIL
AT SLETTE DET HELE! HA HA!

MØTER, SEMINARER

KONFERANSER

Gender and the Humanities

Salzburg 21. august – 3. september.

Vi var seks stykker fra Skandinavia som deltok i sesjon 271, «Gender and the Humanities», ved Salzburgseminaret 21. august til 3. september i år. Denne rapporten er en sammenstilling av inntrykk. Kirsten Gomard fra Center for Kvindeforskning i Aarhus forteller om opplegget for seminaret. Gro Hagemann, historiker fra Oslo, gir et referat av Joan Scotts forelesninger. Birgitta Ivarson, litteraturviter fra Uppsala, og Eva Maria Lassen, historiker fra Odense, rapporterer fra hver sin arbeidsgruppe. Til sist forsøker Birgitta Holm fra Centrum för kvinnliga forskare og kvinneforskning i Uppsala seg med et overgripende synspunkt. Vi håper at bitene til sammen kan formidle noe av det som foregikk på Schloss Leopoldskron i løpet av noen augustuker.

Amerikansk og internasjonalt
Organisation: The Salzburg Seminar, en amerikansk organisation, der siden 2. verdenskrig har satset på international forstå-

else og internasjonalt samarbejde mellem videnskabsfolk ved at arrangere efteruddannelses-kurser på højt plan.

Kulissen: et underskønt lille barokslot i

Salzburg med en have fuld af snørklede bede lige ned til en lille sø med åkander, ænder og foreller. I baggrunden bjerge med lidt sne på toppen.

Selskabet: ca. 50 forskere fra 27 nationer, flest kvinder.

Emnet: Videreuddannelse inden for temarammen «Køn og humanistisk videnskab».

Lærerne: forskere på internationalt niveau, der arbejder inden for emnet: Historie: Joan Scott, USA og Ida Blom, Norge. Litteraturvidenskab: Elaine Showalter, USA. Antropologi: James Boone, USA. Dans og æstetik: Alberta Arthurs, USA. Sexologi, maskulinitet: Jeffrey Weeks, England.

Programmet var bygget op af formiddagsforelæsninger ved lærerstaben med efterfølgende intense diskussioner i plenum. Disse forelæsninger, som var meget informative, spændte fra kvinde- og kønsforskningens udvikling inden for litteratur-

videnskab og historie over spørgsmålet om kvindeforskningens institutionalisering og konsolidering til kvinderne under den franske revolution, Dr. Jekyll og Mr. Hyde, moderne ballets iscenesættelse af køn og den kulturelle fortolkning af AIDS for nu at nævne lidt i flæng. Vi kom vidt omkring inden for de humanistiske områder både med oversigter og mere konkrete smagsprøver på hvad den teoretiske tilgang «gender» kan bruges til. Deltagerne var endvidere inddelt i studiekredse tilknyttet hver sin lærer.

Endnu mere spændende end det faglige var dog det internationale møde mellem lærere og deltagere fra store dele af verden, ikke blot de sædvanlige vestlige og skandinaviske sammenhænge, men også kvinder fra socialistiske lande og fra udviklingslande, fra steder, hvor kvindeforskning først overhovedet er ved at komme i gang og analysetilgangen «gender» nok opleves som rigelig abstrakt i forhold til det sted, man

På tur i slottets omgivelser. Kirsten Gomard, Danmark, Rapeepan Suwannatochote, Thailand, Arlene Brock, Canada og Bermuda og Ida Blom, Norge. Foto: Gro Hagemann.

selv står. Fra steder, hvor de alvorligste kvindeproblemer i dag er analfabetisme og fattigdom, til steder, hvor man begynder at overveje hvordan der kan laves krisecentre på en måde, der passer med lokale kulturelle forestillinger. Det skisma, man på nogle kvindekongresser har oplevet mellem kvinder fra u- og i-lande, opstod ikke her. Vi havde en gensidig fornemmelse af, at vi kunne bruge hinandens erfaringer og synspunkter, ikke blot fagligt i vore forskningssammenhænge, men også når det drejede sig om kampen for frigørelse/ligestilling.

Seminarets replik kom fra en jordansk kvinde, der sammenfattede sine erfaringer sådan (og det var positivt ment): Nu har jeg været til et oratorium af Mozart. Det blev sunget på italiensk, og fortællerteksten var tysk. Det handlede om Judith, en kvinde fra det gamle testamente. En kvinde med svensk som modersmål, som ikke kendte historien særlig godt, forsøgte på engelsk at

forklare mig, en araber, hvad det handlede om. Sådan var det hele vejen igennem.

Kirsten Gomard

Joan Scotts forelesninger

Diskussionen om socialt og kulturelt kønn blev preget af Joan Scott og hendes genderbegreb. Hun tok i sine forelesninger for sig kvinneforskningens forsøg på å synliggjøre og forklare kønnforskjell. Dette diskuterte hun i lys av det rettsteoretikeren Martha Minow har kalt forskjellighetens dilemma («dilemma of difference»). Feministisk forskning har synliggjort dette dilemmaet, og det er ifølge Scott et av kjernepunktene i feministisk forskning i dag. Dilemmaet framtrer på (minst) tre ulike måter:

1. Forskjellighet reproduseres både når den overses og når den erkjennes.
2. Forskjellighet som analytisk kategori er

Joan Scott foreleser. Foto: Gro Hagemann.

meningsfull bare som en sammenlikning, men blir ofte forvekslet med en beskrivelse av den fysiske virkeligheten.

3. Forskjellighet impliserer en norm og et synspunkt, men dette framstår som regel som ikke-formulerte forutsetninger.

De tre aspektene synliggjøres innenfor de ulike faglige posisjonene som kvinneforskere har inntatt. Innenfor den såkalte «herstory»-tradisjonen har kvinners erfaringer blitt oppvurdert og fokus er satt på kvinner som historiske subjekter. Dette har bragt fram ny kunnskap om kvinner som med hell er blitt brukt til å utfordre universelle generaliseringer om fortiden. Samtidig møter denne tradisjonen forskjellighetens dilemma i dets første framtoning. En dokumentering av kvinners erfaringer og fokusering på det som gjør dem forskjellig fra menns, innebærer også at kvinner isoleres, at kjønnene segregeres og dermed at kjønnsforskjellene forsterkes. Kjønnsblind forskning reproducerer kjønn. Men også ensidig fokusering på kvinners særegenhet og annerledeshet kan fungere på samme måte.

Sosialhistorisk integrert kvinnehistorie har fokusert på sosiale prosesser som industrialisering, modernisering og urbanisering. Her er kvinner satt på dagsorden som en av mange grupper som påvirkes av og handler innenfor rammer som settes av strukturer og endringsprosesser. Men sosialhistorien behandler sjelden forholdet mellom ulike grupper og den dynamikken som ligger i selve forskjellighetens dilemma. Kategorien kvinner framstår som om den skulle ha en selvstendig, uavhengig eksistens. Det som dermed overses, er den implisitte kontrasten til det mannlige som er bygget inn i selve begrepet «kvinne». Men «kvinne» er noe man er nett-

opp ved at man defineres/definerer seg i motsetning til det mannlige.

Den tredje kvinnehistoriske posisjonen er den Scott kaller kjønnspolitisk (gender and politics). Det sentrale i denne posisjonen er forholdet mellom kjønnene. Dette er en tilnærming som fokuserer på maktforhold og forskjellighet mellom grupper, både innenfor den formelle politiske arena og sosiale institusjoner. Dette innbefatter også striden om hvordan normative regler blir etablert og bevart. Heller ikke denne posisjonen unngår møtet med forskjellighetens dilemma. En enhetlig framstilling av virkeligheten impliserer visse maktaspekter, blant annet valg av ståsted og norm. Den etablerte historien definerer for eksempel seg selv som menneskehetens universelle historie, mens den i virkeligheten er basert på det mannlige som norm. Kvinner og det kvinnelige er definert som *det andre* (other). Kvinnehistoriens dilemma blir da hvordan man i det hele tatt kan addere kvinner til en slik historie. Oppgaven må snarere bli å dekonstruere den universelle historien og vise at den er en av mange versjoner. Kvinnehistorien viser at det også finnes andre versjoner, alternative fortolkninger, protest, konflikter, «roads not taken».

Forskjellighetens dilemma berører dermed også spørsmålet om hvordan kjønnsforskjeller oppstår, formuleres og endres innenfor selve *kunnskapsproduksjonen*. Hvordan kom alle de ulike versjonene til å bli kokt ned til en «*masterstory*», til en universalversjon? Historien om historievitenenskapen viser seg ved nærmere ettersyn å være bygd opp som en fortelling der protest og forskjellighet er blitt usynliggjort for å bli en enkel og enhetlig historie. Når vi skal gjeninnsette kvinnene i historien, må vi derfor ikke bare spørre etter hva kvinner gjorde i fortiden, men også om hvordan de ble uteglemt. Hvordan ble «the masterstory» til?

Joan Scott kallar selv sitt gender-begrep for poststrukturalistisk. Hun tar ikke sikte på å forstå kjønn som et fast system av sosiale relasjoner som gir en objektiv beskrivelse av den fysiske verden. Hennes begrep om kjønn er dermed av en annen type enn de fleste patriarkats- og kjønnssystemsbe- greper. For henne er kjønn mer en kulturell dimensjon som inngår i våre meningssammenhenger. I tråd med dette argumenterer hun heller ikke for historieskrivning som en beskrivelse av én objektiv virkelighet. Kjønn er ikke en *nødvendig* dimensjon i historikerens fortolkning, men en *mulig* dimensjon, en av flere mulige måter å for- tolke menneskesamfunnet på. Kjønn er dessuten bare en av de mange forskjellighe- tene som opererer i samfunnet og som gir opphav til liknende mønstre. Dermed kan kjønn forstås som en variant av en mer generell måte å ordne våre meningssam- menhenger på.

Gro Hagemann

Att läsa som kvinna och att läsa likt en man

Litteraturseminariet, *Reading gender*, som leddes av Elaine Showalter, ägnade sig under två veckor åt läsning av utvalda skön- litterära texter, som dels analyserades uti- från subjektiva läsupplevelser, dels behandlades i förhållande till teoribildnin- gar i uppsatser o.dyl.

Under rubriken: *The poetics of gender/écriture feminine* tog vi upp Ursula le Guins *She unnames them* och *The Mother Tongue* liksom Karen Blixens *The Blank Page*. Som utgångspunkt för diskus- sionerna hade vi artiklar av Monique Wit- tig, Susan Gubar och Ann R. Jones. *Gender* kom i detta sammanhang att uppfat- tas som kvinnligt, något som ytterligare

fokuserades i arbetet kring *Reading women*, där Charlotte Perkins Gilmans novell *The Yellow Wallpaper* och Susan Glaspells *A Jury of her Peers* bildade grund för artiklar av Annette Kolodny, Judith Fet- terley och Mary Jacobus.

Ny synvinkel på begreppet *gender* intogs, när vi läste Nathaniel Hawthornes *The Birth-mark* och Ernest Hemingways *Indian Camp*. I anslutning till Peter Schwengers *Phallic Critiques* gällde det att här skärskåda en manlig textualitet.

Betraktelser över en sådan gör Eve Sedg- wick i *Between Men*, där hon undersöker mäns relationer till varandra i litterära tex- ter. Seminariet utgick från Conan Doyles *The Case of Lady Sannox* och David Lea- vits *Territory*.

En illustration av *modersmål* respektive *fadersmål* lämnade Susan Minots *Hiding* (inledningskapitlet i romanen *Monkeys*) och vi var därmed återigen inne i en debatt som rörde olika teorier kring läsning genom rastret *gender*. J. Cullers *Reading as a Woman* ur *On Deconstruction* jämfördes med P. Schweikarts *Reading Ourselves: Towards a Feminist Theory of Reading* och R. Scholes *Reading like a Man*.

Den slutliga diskussionen behandlade *The politics of gender* med utgångspunkt från Stephen Heaths *Male Feminism* (i *Men in Feminism*).

Att vaska fram klara hållpunkter ur mate- rialet som studerades vid litteratursemina- riet är ännu inte möjligt. Där ventilerades personliga läsupplevelser och ifrågasattes teoribildningar utifrån de mest skiftande utgångspunkter, nationella och feministis- ka: idéer från en uvudsakligen europeisk seminariegrupp luftades med Elaine Sho- walters anglo-amerikanskt orienterade. Stor del av diskussionen gick åt till att reso- nera om manliga och kvinnliga kriterier på «god» litteratur och om processen hur en litterär kanon tar form.

Birgitta Ivarson

Mannlighet i forandring

De fem faste faculty-members havde hver deres seminar, der fandt sted de fleste af ugens dage. Følgende er et referat af diskussionerne fra den seminargruppe, der arbejdede med emnet: «Changings in masculinity», ledet af den engelske historiker og sociolog Jeffrey Weeks.

Følgende emner var det overordnede tema de forskellige dage: 1. Meanings of masculinity: What do we mean when we talk of masculinity? 2. The making of masculinity. 3. Masculinity and cultural difference: Race. Masculinity and sex. 4. Violence. 5. Men and parenting. 6. The future of masculinity. Seminargruppens deltagere kom fra Danmark, Iran, Israel, Jordan, Canada, Indien, Østrig, Ægypten, Irland, England og Polen. Omtrent 1/3 af deltagerne var mænd.

Et gennemgående spørgsmål var: Hvad menes med begrebet maskulinitet (og her taltes såvel om psykisk som fysisk maskulin fremtræden) og i forlængelse heraf: Hvad er det at være feminin?

Sammenkoblingen af maskulinitet, race og køn, hvor den patriarkalske familiestruktur overføres til den statslige sfære og også udøves over andre racer og andre stater, diskuteredes.

Baggrunden for vold, udøvet af mænd, blev diskuteret, især vold i hjemmet og den vold, som visse mænd nyder at se dyrket i hårde pornofilm.

Faderfiguren gennem tiderne blev gennemgået og i denne forbindelse blev det diskuteret, i hvilket omfang der i mennesket, mænd som kvinder, er et behov for en faderfigur (siden f.eks. så mange kvinder gifter sig med mænd, der er 20 år ældre eller mere, og siden så mange herskere har optrådt som fædrelandets fædre og frelsere og af mange blev elsket derfor).

Den «moderne» fader blev skitseret: det delte forældreskab, hvor faderen er meget nærmere barnet end tidligere, hvor han

tager sig ligeså meget af barnets fysiske såvel som psykiske behov som moderen, der til gengæld ikke længere i så udpræget grad kun har omsorgsfunktionen, men som også har fjernet sig lidt fra barnet, fordi hun har fået udearbejde. I denne forbindelse blev Freud og psykoanalysen inddraget. Freud bygger sin teori om barnets skabelse af en selvstændig identitet på den «fraværende» far. Tilstedeværelsen af denne faderfigur er ligefrem en forudsætning for, at barnet kan opnå selvstændighedsgørelse. Hvis det nye familiemønster (med 2-karrierefamilien og den fælles omsorg for barnet) bryder igennem, står vi overfor det fænomen, at faderen ikke længere er så fjern, og moderen ikke længere helt så nær. Hvad betyder det for de nye børns identitetsskabelse?

En holdning, der gennemsyrede alle diskussionerne, var den, at maskulinitet og femininitet er kulturelt skabte fænomener, hvorimod naturen kun har en yderst ringe andel i dannelsen af maskuline (f.eks. evnen til rationalitet og aktivitet) og feminine (f.eks. omsorgsfølelsen) karakteregenskaber. De – få – deltagere, der gav udtryk for, at en mand og en kvinde på nogle felter har forskellige medfødte egenskaber, mødte kraftig modstand hos flertallet af seminariedeltagerne. Denne modstand hang øjensynlig sammen med, at flertallet så en fare i et sådant standpunkt, fordi det netop er sådanne argumenter, der tidligere har ligget til grund for en diskriminering af kvinder.

Eva Maria Lassen

Gender versus skillnad – en latent konflikt på seminariet

Gender – genus – var det samlande begreppet för sessionen. I själva organiserandet av seminariet låg föreställningen att gender nu är det produktiva begreppet inom kvinnoforskningen, det mest framkomliga om

man vill uppnå teoribildning, generaliserbarhet, integrering i den vetenskapliga forskningen. I den mån som denna grundval ifrågasattes skedde det utefter två fronter.

Den ena kan kallas feministisk. Från feministiskt håll kan hävdas att termen gender riskerar att avleda från kvinnorna. Resultatet skulle kunna bli en ny fokusering av männen, en «tämning» av forskningen, en reträtt till traditionella ämnen och frågeställningar (politisk historia, manlig litterär kanon osv.)

Den andra fronten, som kan kallas postmodernistisk, var mindre tydlig. Joan Scott, initiativtagare till seminariet, hör till dem som anser sig förena fransk teori och amerikansk kvinnoforskning. Hon strävar efter att kombinera användningen av begreppet gender med en dekonstruktivistisk syn på motsatsparet manligt/kvinnligt. Fördelarna med Joan Scotts kompromiss kan tyckas uppenbara. Gender som analytisk kategori i historieforskningen kan användas för att studera hur genuskategorierna, hur manligt/kvinnligt har opererat i skilda historiska kontexter för att strukturera sociala relationer och legitimerade maktförhållanden. Samtidigt ska, hos historikern själv, finnas en medvetenhet om att binära oppositioner alltid är en illusion, att de är en konstruktion som vilar på förträngning av skillnader *inom* varje led.

Litet tillspetsat skulle man kunna säga att kompromissen vilar på att historikern laborerar med begreppet «skillnad» (mångfald) medan historien anses laborera med med begreppet «genus» (opposition). Historikern rör sig med heterogenitet medan historien rör sig med dikotomi. Vinsten skulle

vara att historien avlockas sina ordningssystem och förtrycksmekanismer samtidigt som historieskrivningen bidrar till att dekonstruera binära oppositioner och upphäva föreställningen om en fixerad könsidentitet.

Den risk jag ändå tycker mig se är att begreppet gender tar över. Om den binära oppositionen är en illusion skulle genus, som term för vår forskning, placera oss innanför denna illusion. Om binära oppositioner, som Joan Scott tycks mena, vilar på förträngning och förtryck av skillnader, om de är hierarkiska och om de döljer och förvanskar förhållandet av ömsesidigt beroende, då pekar begreppet genus ihärdigt mot just de tankestrukturerna.

Om det nu skulle vara så att hela det västerländska tänkandet och vår tradition av vetenskaplighet och förnuft vilar på binära oppositioner (subjekt-objekt, förnuft-känsla, aktiv-passiv etc.), då blir det kanske svårt att gå till angrepp mot denna tradition och hoppas på en radikal förnyelse eller ett nytt paradigm utifrån ett begrepp som i vår språkgemenskap utgår ifrån och är begripligt endast i förhållande till en uppdelning av kön i två kategorier.

Att å andra sidan kön är en möjlig och fruktbar dimension när man analyserar historiska sammanhang och kunskapens framväxt är oemotsägligt. Det problem som Joan Scott tacklar är ingenting mindre än att försöka förena poststrukturalism och empirisk historieskrivning, dekonstruktion och en politisk-historiserande hållning. Ett sådant försök ter sig högst lovligt och som en viktig utmaning för den feministiska forskningen.

Birgitta Holm

Seksualitet, infeksjon og teknologi

Det 4. nordiske seminar for medisinsk kvinneforskning ble avholdt i Helsingør 25.-27. august 1988. Tre norske medisinerstudenter deltok på seminaret og de refererer og reflekterer her over det som foregikk.

Lystfølelse og overgangsalder

Anne Køster, dansk psykiater som er knyttet til et stort undersøkelsesprosjekt om danskers helseforhold, tok på spørsmål omkring kvinner seksualitet belyst ut fra 40- og 50-årige kvinners svar på intervju-spørsmål.

Før i tiden regnet man med at 50-årige kvinner ikke hadde seksuelliv. Først for ca. 30 år siden begynte man å stille spørsmål om disse kvinner seksualitet. De funn man gjorde, tydet på at psykologisk helbred og sosiale vilkår var de viktigste faktorer når det gjaldt seksuell aktivitet i parforhold. Man fant også at kvinnens aktivitet fulgte mennens.

Undersøkelsene fra tidligere dreide seg imidlertid bare om opplevelse av orgasme og om samleiehyppighet. Kvinnens lyst har ikke tidligere vært gjenstand for systematiske undersøkelser, mente Anne Køster. Hun la selv frem resultater fra en longitudinell undersøkelse som nettopp hadde lyst og lystfrekvens som tema. I alt deltok de samme 473 kvinner i alle de tre undersøkelsene som ble foretatt i hhv. 1976, da kvinnene va 40 år gamle, i 1981 og i 1987 da de var blitt 51 år. (Dette er den gjennomsnittlige biologiske klimakterie-alder i den vestlige verden.)

Vedr. aldring og endring av lyst fant man:	
Ingen endring i lyst hos	59%
Nedsatt lyst hos	30%
Økt lyst hos	11%

På spørsmål om hvor ofte de følte seksuell lyst, svarte 51-åringene:

Ukentlig	39%
Månedlig	35%
Sjeldnere	21%
Aldri	5%

Det var ingen signifikant forskjell mellom pre- og postmenopausal periode når det gjaldt hyppighet av lyst. Det viste seg også at høystatus-kvinner hyppigere opplever seksuell lystfølelse enn kvinner i lavstatusmiljøer, at aktiviteten er større når man har en fast partner og at den som er seksuelt aktiv som 40-åring, også er det som 51-åring. Videre viste det seg at kvinnen opplevde at seksualiteten endret seg noe når hun antok at hun var i overgangsalderen, dvs. i «subjektiv overgangsalder». Derimot fant man lite samsvar mellom endringer i seksuell lyst og overgangsalderens biologisk påvisbare faseendringer.

Seksualmoralens historie

Hjørdis Levin tok utgangspunkt i sin bok *Testiklarnas Herravælde* og påviste at det i løpet av de siste hundre år er skjedd en seksuell revolusjon og at det samtidig hersker forskjellige meninger om hvordan endringene skal vurderes. F.eks. mener Kate Millet som i 1970 skrev boken *Seksualpolitikken*, at den seksuelle revolusjon omfatter

både kvinnefrigjøring og seksuell frigjøring. Hjørdis Levin mener forholdet mellom kvinnefrigjøring og seksuell frigjøring er mer komplisert enn det Kate Millet antyder. Etter Levins oppfatning har det stadig vært store motsetninger mellom feminister og sex-liberalister. Hun mener feminismen er et barn av opplysningsfilosofien. Foregangskvinnene fremholdt at kvinneundertrykkelsen var en følge av at kvinnen utelukkende ble behandlet som et kjønnsvesen, ikke som et fornuftsvesen. Kvinnens rett til sin egen kropp ble et viktig krav i løpet av forrige århundre.

Sex-liberalismen oppsto omkring 1880. Den ble ledet av menn og av enkelte kvinner, og passet det moderne patriarkatets fremvekst i industrisamfunnet. Dens grunntese er at seksualdriften ikke kan undertrykkes uten at individets fysiske og psykiske helse skades. Samleieplikten gis med dette en biologisk begrunnelse: Hvis kjønns-organene ikke brukes, forsvinner de og individet mister sin livskraft. Levin fremholdt at ideologien om seksuell frigjøring ble mannssamfunnets svar på kritikk. Kvinnebevegelsen hadde kritisert menns seksuelt dominerende atferd i parforhold, deres utnyttning av prostituerte, og påviste tydelige forbindelseslinjer mellom menns generelle seksualatferd og kvinneundertrykkelsen i samfunnet.

De viktigste motsetninger mellom feminister og sexliberalister gjelder *den kulturelle sadismens* ideologi og praktiske konsekvenser. Den kulturelle sadismen bygger bl.a. på den forestilling at kvinnen nyter å bli plaget og å underkaste seg, og at menn liker å dominere og plage. Levin mener pornografi bare er ett utslag av denne ideologien som i sitt kjøl vann også drar med seg prostitusjon, incest, voldtekt og andre seksuelle trakasserier. Hun mener de fordeler kvinner måtte ha vunnet, ikke er kommet på grunn av, men på tross av den seksuelle frigjøringen.

Seksuell tvang i ekteskapet

Berit Schei, norsk gynekolog, sa i sitt foredrag at seksuell tvang er enhver type seksuell handling som kvinnen tar del i mot sin vilje og at konsekvensene av seksuell tvang er like store i ekteskapet som når tvangsutøver er en fremmed. Hun har foretatt en intervju-undersøkelse av 111 gifte kvinner i Trondheim i aldersgruppen 20-50 år. Hun deler den seksuelle tvangen inn i fire grupper:

1) *Sosial tvang*: Kvinnen føler det slik at mannen mistror deres kjærlighet hvis hun ikke til enhver tid går med på hans ønsker. Illustrerende kommentarer fra kvinnene er f.eks.: «Dette er en av pliktene i ekteskapet» eller «Jeg synes han fortjener det».

2) *Interpersonell tvang*: Trusler av ikke-voldelig karakter (oppfattes ofte ikke som tvang).

3) *Trussel om voldsbruk*

4) *Fysisk vold knyttet til selve seksualakten*

92 av de 111 kvinnene oppga at de ikke hadde vært utsatt for seksuell tvang. Åtte kvinner følte at de hadde vært utsatt for interpersonell tvang. Fire hadde vært utsatt for trussel om voldsbruk, fire hadde opplevd vold under seksualakt og tre hadde vært utsatt for voldtekt.

Berit Schei kommenterte sine funn slik: Den sosiale tvangen er vanskelig å måle. Antakelig har noen av dem som oppgir at de ikke har vært utsatt for seksuelt misbruk opplevd press som andre har oppgitt som sosial tvang. Grensen mellom «sosial tvang» og «ikke tvang» er flytende.

De 19 kvinnene som oppga at de hadde vært utsatt for seksuell tvang, ville hun dele inn i to grupper etter typen av tvang:

Gruppe 1: *Tvang uten vold*: åtte kvinner (7%)

Gruppe 2: *Tvang med trussel om eller utøvelse av vold*: 11 kvinner (10%).

Konsekvenser av seksuell tvang med vold: Åtte av de 11 kvinnene som hadde vært utsatt for seksuell tvang med vold som en ingrediens, var plaget av kvalme og uvelhet. Flere av dem følte avsky for seksuell aktivitet i kortere eller lengre tid. Noen av dem hadde flere forhold/samliv bak seg. Forhold der vold inngår som en del av den mannlige partners seksualaktivitet, ser ut til å være av kortere varighet enn mange andre.

Berit Schei sa at av de typer overgrep kvinner utsettes for, er de seksuelle de som forekommer hyppigst. Virkeligheten er vond og vanskelig for den som utsettes for vold av sin partner. En følge av dette er at mange av disse problemene fornektes og forties. Dermed er de også vanskelige å forholde seg til for klinikerer, men de må ikke bagatelliseres.

Chlamydia og infertilitet

Mette Moen, spesialist i gynekologi ved Regionsykehuset i Trondheim, ga en oversikt over hva man i dag vet om Chlamydia-infeksjoner og mulige følger for reproduksjonsevnen. Det er nå 15 år siden man ble klar over at Chlamydia-infeksjoner utgjorde en del av det gynekologiske sykdomspanoramaet, at infeksjonen kunne være ubemerket tilstede og likevel gi senfølger. Man har målt antistoffer mot Chlamydia hos kvinner med tette eggledere, hos kvinner som har hatt svangerskap utenfor livmoren og hos kvinner som gjentatte ganger har gjennomgått spontane aborter. Det er påvist en klar statistisk sammenheng. Mette Moen avsluttet sitt foredrag slik: I arbeidet for å forebygge ufrivillig infertilitet er utbredelsen av Chlamydia-infeksjoner et viktig angrepspunkt.

«Er den obstetriske utvikling for obstetrikere eller for kvindene?»

Historikeren *Signild Vallgård*, Institutt for social medicin, København, stilte dette spørsmålet uten selv å ville besvare det. Hun fremsatte den påstand at obstetrikken (fødselslæren) er den medisinske spesialitet som i lavest grad har undersøkt sine metoder før de er blitt tatt i bruk. Hun ga eksempler på at ny teknologi stadig ble innført og nye spesialavdelinger ble opprettet uten at det var påvist behov for dem. Hun pekte også på at tilgjengelig viten ikke ble brukt. Eksempelvis vet man nå at én ultralyd-undersøkelse i løpet av svangerskapet var tilstrekkelig. Likevel foretas denne undersøkelsen rutinemessig flere ganger i svangerskapet ved flere klinikker.

Kvinder og reproduktionsteknologi

Tre foredragsholdere belyste etter tur dette temaet fra forskjellige synsvinkler: Historiker *Lene Koch* behandlet emnet *In vitro fertilisering (IVF)*, kvinnens integritet og kvinnens rolle i forplantningen i forhold til denne teknikken.

Hun mente den offentlige debatt til nå har vært fosterorientert og at den i større grad bør bli kvinne-orientert. Hun arbeider med en undersøkelse om disse spørsmålene og har til nå intervjuet 14 kvinner som har gjennomgått IVF ved Rigshospitalet i København. Hensikten med undersøkelsen er å skaffe grunnlagsmateriale for vurdering av denne teknikken ut fra kvinnenes erfaringer og interesser.

De fjorten kvinnene var alle «profesjonelle infertile», dvs. at de hadde prøvd alle

tilgjengelige muligheter uten resultat og hadde reagert med nytt håp da de første gang hørte om IVF. Forventningene var urealistisk store; enkelte hadde nærmest en magisk tro på suksess til tross for at de ved klinikken hadde fått informasjon om de reelt sett små sjansene for å lykkes. En undersøkelse som er foretatt i Nederland, har gitt tilsvarende funn: Selvom kvinnene får vite at sjansen for å bli gravid bare er på 2%, forsøker 60% av dem IVF-behandling.

Kochs konklusjon var klar: Informasjonen til kvinnene må bedres. Den må gis på kvinnenes premisser. Den må ikke, som nå, ta utgangspunkt i legens vitenskapelige begreper.

Videre søkte Koch å belyse konsekvensene for «den forplantningsmessige bevissthet». Under IVF-prosessen er kvinnen passiv. Legen avgjør og handler. Dette virker fremmedgjørende, – «det hele dreier seg om ultralydskjermen». Mange sliter med skyldfølelse når behandlingen ikke lykkes. Dette kommer i tillegg til skyldfølelsen over selve barnløsheten. Dessuten åpner IVF for tvil om selve moderskapet ved at man får et skille mellom «genetisk» og «fysiologisk» mor.

Docent *Elina Hemminki*, Socialmedicinsk institutt i Helsinki, informerte med utgangspunkt i en rekke epidemiologiske studier om reproduksjonsforhold i Finland. Hun nevnte også at Finland har innført rett til 3 års svangerskapspermisjon, noe som må tas som et uttrykk for sterke forventninger om at finske kvinner skal føde barn.

Johanne Sundby, forskningsstipendiat ved Statens institutt for folkehelse, diskuterte stadier i «det reproduktive liv»: Først kommer en midlertidig frivillig barnløshetsperiode. Den kan avløses av et bevisst reproduksjonsønske som følges av en erkjennelse av nedsatt eller manglende reproduksjonsevne. Hun ga en oversikt over årsakssammenhenger som man antar

eksisterer i forbindelse med in- og subfertilitet og en oversikt over kjente risikofaktorer.

Wendy Savage, spesiallege i gynekologi, London, kom med sine synspunkter på hvor vidt en «kvinnekarriere» er mulig i fagområdet gynekologi. Savage har møtt mye motstand. Hun har opplevd å bli sagt opp og senere gjeninnsatt ved dom. I motsetning til sine fire mannlige kolleger ved *The East End Branch of the London Hospital* gikk hun imot innføring av «hi-tech», imot sentralisert fødselshjelp og talte for å desentralisere svangerskapskontrollene for å spare gravide kvinner for lange avstander til sentralsykehus. Dessuten ga hun aktiv støtte til dem som arbeidet for muligheten for hjemmefødsler og var tilbakeholdende med å utføre keisersnitt uten tungtveiende grunner. Hennes oppfatning er at svangerskap og fødsel ikke er sykdom, men naturlige prosesser.

Suspensjonen av *Savage* førte til en bred debatt i Storbritannia om kvinners rettigheter i forbindelse med fødsel.

I England er det vanskelig å kvalifisere seg til overlegetillinger (*consultants*). Spesialiseringen skjer vanligvis i alderen 25-38 år. Det betyr at det er vanskelig å unngå å måtte velge mellom familie og karriere. Ironisk nok har ingen spesialitet dårligere kvinnerepresentasjon enn gynekologi og obstetikk. *Savage* slo fast at det er et klart behov for nytenkning og omstrukturering både når det gjelder rekrutteringen og spesialistutdannelsen hvis gynekologien skal bli mer kvinnevennlig.

Oversikter over kvinnerepresentasjonen i de nordiske land viser at forholdene er noe bedre inn i England, men også her er spesialiteten solid mannsdominert.

Responsen på *Savages* foredrag viste at flere av seminardeltakerne syntes det var inspirerende å møte en kvinnelig gynekolog som har talt «*the establishment*» midt imot, uten å la seg knekke av motstanden.

Screening var hovedtema siste dag

Mette Madsen er norsk statistiker. Hun belyste i sitt foredrag de epidemiologiske aspekter ved screening. Hun gjennomgikk først en del epidemiologiske begreper og deres betydning i forhold til screening. Et eksempel er «*lead-time*» (til norsk kan det oversettes med «slumretid»), som er den tiden som går fra et sykdomstegn finnes ved screening til sykdommens symptomer viser seg. «*Length biased sampling*» beskriver hvordan sykdommer med kortvarige forløp vil være underrepresentert i forhold til dem med langvarige forløp ved en undersøkelse på et bestemt tidspunkt. *Sensitivitet* er et uttrykk for hvor stor andel det er av dem som er syke i en gruppe som screenes, som får et testresultat som sier at de har sykdommen. Med andre ord er det et uttrykk for metodens følsomhet. *Spesifisitet* sier hvor stor andel av de friske det er som får riktig svar. Metodens *prediktive verdi* sier hvor godt en kan stole på den, mao. om de som testen sier har sykdommen, virkelig har den og om de som testen sier er friske, virkelig er det. Spesifisiteten får særlig stor betydning ved screening av «normalbefolkningen» der andelen syke er liten. Er spesifisiteten f.eks. 94% og man tester 10 000 kvinner, vil 600 av de friske kvinnene få det svar at de har sykdommen («falske positive») hvis vi har grunnlag for å tro at forekomsten av sykdommen i befolkningen (*prevalensen*) er 1%. Når det gjelder prediktiv verdi, *bør den være 100%*. Jo mer livstruende sykdommer eller fosterdefekter det dreier seg om, desto mer maktpåliggende er det at undersøkelsesmetodens prediktive verdi er høy.

De to neste foredragsholderne, *Inga Lunde* og *Gitte Delholm* utdypet dette

temaet. *Lunde* vurderte fordeler og ulemper ved mammografi-screening av friske kvinner og belyste problemene for de «falske positive» med illustrerende eksempler. *Delholm* tok utgangspunkt i en screening mht. mangel på et bestemt enzym hos barn. Medfødt mangel på dette bestemte enzymet får svære utviklingsmessige konsekvenser for barnet. Hun understreket det viktige i at helsepersonellet gir grundig informasjon i forbindelse med slike undersøkelser, at metodens prediktive verdi er høy, at det ikke går for lang tid fra testingen foretas til svar foreligger, og at de familiene som får vite at barnet har den alvorlige tilstanden, får god oppfølging, mulighet for hyppig kontakt med helsevesenet og at det er én bestemt lege som følger pasienten opp.

Avslutningsvis var det satt av tid til diskusjon om fremtidige oppgaver og visjoner på nordisk plan. *Jytte Willadsen* oppfordret til et oppgjør med Freuds forførelsesteorier og med de 23% av mannlige psykiatere som tror at små piker forfører voksne menn. Hun oppfordret også til at vi alle som helsearbeidere bevisst identifiserte oss med den kvinnelige pasient i oss selv. Dermed ble det også lettere å se problemene og spørsmålene fra våre pasienters side. *Kaja Sundström* tok til orde for å velge forskningsemner ut fra kvinneperspektiv og for et kritisk blick på aktuell forskning. *Eli Heiberg Endresen*, sosialantropolog, etterlyste gruppediskusjonene fra tidligere seminarer. Hun mente de ga mye informasjon om interessante forskningsprosjekter og dermed mer inspirasjon. Som ikke-medisiner mente hun å ha registrert at kvinnelige medisiner hadde et stort behov for å diskutere egen situasjon og at de trengte også andre innfallsvinkler som historiske og kulturelle perspektiver.

Personlig var vi skuffet over at vi var de eneste studentene på seminaret. Vi reiser

spørsmålet om man i de nordiske kvinneforskningsgruppene burde satse mer på markedsføring blant medisinerstudenter. Sikkert er det at kvinneperspektivet stort sett glimrer med sitt fravær i den tradisjonelle undervisningen.

*Monica Nyquist
Marit Rud
Oddveig Røsby
studenter
Det medisinske fakultet
Universitetet i Oslo*

Medisinsk kvinneforskning – nye perspektiver?

På Guriset fjellstue, Gol, møttes 25.-29. september vel tyve kvinnelige leger, inkludert to danske kolleger, to humanister, en samfunnsviter og en tannlege til seminar i regi av NAVFs sekretariat for kvinneforskning. «Metodevalg og metodeproblemer i forskning om kvinners psykiske og gynekologiske plager» var vår felles overskrift. Underordnet motto: Fra det konkrete til det allmenne – med et sideblikk eller tre...

Alle deltakere hadde forskningserfaring og diskuterte sine prosjekter med henblikk på valg av metode og metodeproblemer under seminaret.

Sekretariatet hadde valgt et meget trivelig sted hvor vi alle kunne nyte utmerket mat, slappe av på egne rom, ta en rask fjelltur og søke andres selskap etter behov.

Kurslederne Astrid Nøklebye Heiberg, Kirsti Malterud og Kitty Strand hadde lagt et meget godt strukturert og helhetlig program, og sørget for fullt faglig utbytte for hver enkelt.

Spesielt hyggelige bekjentskap ble den nye forskningsleder i Kvinneforskningssekretariatet, dr.odont. Berit Heløe og de to vitenskapsteoretiske hovedlærere: professor Harriet Holter, Universitetet i Oslo og førsteamanuensis Eva Lundgren, Universitetet i Bergen. Disse sørget for spenst og perspektiver som kunne virke overveldende på oss medisinerere: Så mye vi ikke hadde lært og forstått av det vi burde ha fått inn med morsmelken i vår medisinske oppvekst!

Vi må erkjenne at vi som medisinerere er oppvokst med kvantitative forskningsmetoder. Vi har mangelfull kunnskap om kvalitative metoder når vi skal beskrive kvinners liv og virkelighet.

Et felles utgangspunkt hadde vi: *Å lage en bedre verden for kvinner.*

Deltakernes egne prosjekter var i forskjellige stadier og hadde forskjellig metodisk vinkling. Mange interessefelt ble presentert: Arbeidsforhold for underordnede leger, kroniske underlivssmerters sammenheng med psykiske og sosiale vansker, familieproblemer ved kunstig inseminasjon, psykoterapi ved magesår, prevensjonsbruk og abortvalg, helseforhold i svangerskapet, omsorg for gravide, depresjon hos kvinner, overgangsalderens forløp og allmennpraktikerens møte med kvinnelige pasienter. Det ble diskutert mange metodiske problemer i en konstruktiv atmosfære med vel kvalifiserte lærere og veiledere.

Vi fordypet oss spesielt i metodeproblemer med utgangspunkt i tre forskningsarbeider:

1. Gynekolog Hanne Sundby arbeider med en epidemiologisk studie omkring ufrivillig barnløshet (infertilitet) som rammer 5-15% av norske par. Prosjektet vil gi mer kunnskap om forekomst av og risikofaktorer ved infertilitet. Hun tar i bruk tvillingsregisteret som er et unikt register i forskningsmessig sammenheng. Prosjektet vil utfylle den andre norske fruktbarhetsundersøkelsen som Statistisk Sentralbyrå planlegger, og andre undersøkelser om seksualvaner. Det kan gi økt kunnskap om årsaker til infertilitet for bedre planlegging av medisinske tilbud, og mulige forebyggende tiltak.

Med utgangspunkt i prosjektet så vi kritisk på de epidemiologiske metoders fordele og begrensninger. Ved å telle enkeltfaktorer kan man miste den helhetlige tolkningsmulighet og kanskje en total forståelse av fenomenet. Forskningstid og -penger begrenser i høy grad muligheten for helhetlig analyse av det komplekse problem infertilitet.

2. Psykiater Solveig Dahls pågående prosjekt «Voldtektsofre – psykososiale følger» gir innblikk i bruk av både epidemiologisk

og kvalitativ metode. Hun er en av initiativtakerne til akutt-tilbudet til voldtektsofre ved Oslo Legevakt. Hun utfører en prospektiv undersøkelse av kvinner i tre faser: 1. Primærundersøkelse i akutfasen. 2. Oppfølgingsundersøkelse etter tre måneder og 3. Etterundersøkelse ett år senere. Det blir gitt tilbud om støttesamtaler utover undersøkelsesintervjuene.

Hensikten med undersøkelsen er å framskaffe mer kunnskap om voldsofrene og deres reaksjoner på voldsopplevelsen, umiddelbart etterpå og på lengre sikt. Undersøkelsen tar også sikte på å vurdere hjelpeapparatets betydning og nettverksreaksjonens innvirkning på følgene av slike voldstraumer.

Forskeren reflekterer blant annet over vår kulturs holdninger til voldsofre. Hun mener at voldtektsofre blir møtt med den holdning at voldtekten er en skam, at ofrene selv er skyld i handlingen og at det beste er å skjule og glemme det. Slike holdninger er vanlige både innenfor ofrenes familie, det medisinske hjelpeapparat og politi/rettsvesen. Sentralt ved disse holdningene er at de hemmer mestring hos dem som rammes *Koden: Skjul det, gjem det og glem det* tjener som beskyttelse for den rammede i forhold til sosial stigmatisering, men den fremmer antakelig ikke den enkeltes mentale helse.

De sentrale opplevelsene for voldtektsofre blir: Trussel om vold og skade, kanskje utslettelse av liv, akutt utslettelse av menneskeverd og egne grenser. Det medfører tap av tillit og kontroll over eget liv, foruten usikkerhet omkring seksualitet. Solveig Dahl understreker den personlige følelsesmessige belastningen det er å arbeide med slik forskning over tid.

Hennes prosjekt tilbyr også ofrene behandling. Et av problemene blir å måle dette. Hvordan kan vi påvise behandlingseffekt ved slike psykiske traumer? Hvordan kan man overføre voldsopplevelser til tall?

Er det mulig uten å miste helhetsperspektivet?

Å forstå voldens vesen – fenomenets fenomenologi blir en sentral oppgave. Her vil humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskningsmetode komme oss medisinere til hjelp.

3. Psykiater Brit Haver gjennomgikk sitt helt ferske doktorgradsarbeid, som er en etterundersøkelse av unge kvinnelige alkoholikere. Hun viser hvordan kvantitativ forskning også kan brukes på relativt små grupper. Hennes forskning kan gi grunnlag for dannelsen av nye hypoteser om kvinnelige alkoholikeres prognose.

Med bakgrunn i denne undersøkelsen gjennomgikk vi generell teori og metodebetraktninger. Allmenpraktiker/amanuensis Åsa Rytter Evensen ledet gjennomgangen og lanserte utsagnet: «*Life is larger than logic*», godt supplert fra salen.

Hver dag var det altså medisinske problemstillinger som ble gjennomgått. Men Eva Lundgren og Harriet Holter maktet under hele seminaret på en imponerende måte å klargjøre problemstillinger og gi oss utfyllende kommentarer.

Eva Lundgren understreket at formålet med den forskning hun utfører, er å bringe fram skjult kunnskap og viten hos informanten. Da blir forskeren selv deltaker. Grundig forforståelse med lang kontaktfase før forskningsintervjuet er en av hennes forutsetninger for å framskaffe slik skjult viten. Interaksjonen med informanten blir en viktig del av analyseprosessen. Selvforståelse blir således ikke statisk. Dette er for henne et avgjørende metodisk poeng. Den *innsikt* som frambringes ved innlevelse og empati, er forutsetningen for den *utsikt* det gir oss når vi også kan se fenomenets virkning utenfra. Hun spør om det egentlig er subjektivitet den medisinske forskningstradisjon er redd for.

Et av hovedkravene til god vitenskap må uansett være at man redegjør åpent for sin

framgangsmåte for å finne fram til fenomenets vesen – enten vi gjør bruk av den ene eller andre metode. Men kvalitativ tradisjon støter kraftig sammen med eksperimentelle og epidemiologiske metoder hvor krav til objektivitet, kontroll og etterprøving blir helt avgjørende.

I løpet av seminardagene ble det stor grad av enighet om at kvalitative metoder bør anvendes mer i medisinsk kvinneforskning, blant annet til bruk i teoriutvikling. Som kvinner er vi godt egnet til å forske i psyko-sosiale forhold, og bør vel i større grad anvende denne forskningsmetode.

Men også Harriet Holter understreket at kvinneforskningen ikke må gi avkall på de tradisjonelle metodene. Vi får sørge for å utfylle hverandre og dra nytte av hverandres erfaringer!

Vi kan oppsummere resultatet av seminardagene slik: «Helheten er mer enn summen av delene.»

Gro Guttormsen
lege

Sentrum familiekontor
St. Olavs plass 5
0165 Oslo 1

Language, sex and society

Rapport frå eit internasjonalt symposium

Somme av dei kvinnelige lingvistane ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, har gjennom eit par års tid arbeidd saman i eit noko laust nettverk, samla kring problemstillingar om språk og kjønn. Eit første konkret resultat av dette samarbeidet kom til syne 7. og 8. oktober da instituttet var vertskap for eit internasjonalt

symposium om *Language, sex and society*. Åtte utanlandske forskarar var inviterte til å halde foredrag, mellom dei internasjonale kapasitetar som Cheris Kramarae frå USA og Deborah Cameron frå Storbritannia. I tillegg til dei inviterte gjestene deltok Tove Bull og Ernst Håkon Jahr frå nordiskseksjonen ved ISL med faglige bidrag på symposiet. Symposiet var ope for alle interesserte, og det vekte stor interesse på instituttet.

Vi som stod som arrangørar, Tove Bull og Toril Swan med god støtte frå Ingvild Broch, hadde lagt opp til at eitt hovudspørsmål skulle belysas frå ulike synsvinklar: Korleis *forklare* dei kjønnskilnadene i språk og språkbruk som er påviste av forskningsresultat frå mange land? Vi ønskte altså å legge hovudvekta på årsaker og verknader, stutt sagt på forklaring heller enn på beskriving. Behovet for å finne fram til eller utvikle metodar og teoriar for adekvate og gyldige forklaringar blei dermed påtrengande.

Det seier seg sjølv at symposiet ikkje kom fram til noko endegyldig svar på det overordna spørsmålet som blei stilt. Men frå ulike perspektiv, frå ulike ståstader og på ulikt vis tok alle foredragshaldarane opp spørsmålet vi hadde stilt. Det foredraget som mest eksplisitt hadde problemstillinga vår som utgangspunkt, var Deborah Camerons, og tittelsen på foredraget hennes antyder noko om svaret ho gav på spørsmålet: «The politics of explanation in research on sex and language: 'Not gender difference but the difference gender makes'». Andre titlar gjev på tilsvarande vis gode signal om

innhaldet i foredraga: «How to silence a minority: The case of women» (Adam Jaworski, Polen), «Explanations for gender variation in the Amsterdam vernacular» (Dédé Brouwer, Nederland), «Male and female conversational style» (Kerstin Nordenstam, Sverige) og «Middle-aged male syntax» (Ernst Håkon Jahr). Vi fekk dessutan høre om «The women's language movement in Denmark» (Ole Togeby, Danmark). Cheris Kramarae (USA) og Tove Bull såg på spørsmålet frå ein språknormeringssynsstad, Cheris Kramarae gjennom å studere ordbøker og leksikon som representantar for «the language by which we are spoken – and broken». Foredraga deires hadde titlane «The wrong side of the language» (Kramarae) og «Male power and language planning: The role of women in Norwegian language policy» (Bull).

Symposiet var det fjerde i rekkja av internasjonale symposium i lingvistikk ved ISL. Det blei finansiert over ein budsjettpost øyremerkt til slike symposium ved Universitetet i Tromsø og med eit større tilskott frå NAVF. Slike symposium er svært verdifulle tiltak, og i dette tilfellet blei det ein suksess sett frå både ein faglig, ein feministisk og ein sosial synsvinkel.

Vonlig vil det neste synlige resultat frå «språk og kjønn-gruppa» på ISL bli ei bok på eit internasjonalt forlag der alle foredraga frå symposiet i Tromsø er samla. Å få det til er den neste oppgåva vi har framfor oss.

*Tove Bull
Toril Swan*

 KOMMER

Feminist International Conference of Resistance to Reproductive and Genetic Engineering

Dhaka, Bangladesh, 19.-31. mars 1989

På konferansen skal kvinner fra hele verden utveksle erfaringer og diskutere motstandsstrategier for kampen mot gen- og reproduksjonsteknologi. Arrangør er FINRAGE (Feminist international network of resistance to reproductive and genetic engineering).

Mer informasjon fås ved henvendelse til: Deborah Steinberg, flat 4, 46 Woodstock, Moseley, Birmingham B13 9BN, England.

Frauen – Literatur – Revolution

4. Tagung von Frauen in Literaturwissenschaft, Osnabruck, BRD
11.-14. mai 1989

1989 ist das Jahr der 200. Widerkehr der

Französischen Revolution. Wir denken bei der Themenformulierungen an Revolutionen und Umbrüche im weiteren Sinne d.h. in soziopolitischen, individualgeschichtlichen und literaturhistorischen Bereichen.

Mer informasjon fås ved henvendelse til: Universität Osnabruch: Fachbereich 7: Magdalene Heuser, Postfach 4469, Neuer Graben 40, 4500 Osnabruck, BRD.

Menopause: Passage into the second half of life

University of Kentucky, USA
19.-20. mai 1989

The conference will address the medical/physiological aspects of menopause, as well as the personal and social meaning of menopause and its impact on women's lives.

Mer informasjon fås ved henvendelse til Carolyn S. Bratt, Alumni, Professor of Law, University of Kentucky, College of Law, Lexington, KY 40506-0048.

Teknologi og menneskelige verdier

Kultur- og vitenskapsdepartementet ga i 1987 NAVF ved Råder for humanistisk forskning (RHF) i oppdrag å etablere et senter for teknologi og menneskelige verdier, bl.a. på grunnlag av en utredning av et utvalg under Vitenskapsakademiet. Dr. Erling Christophersen har stått sentralt i dette arbeidet og i oppfølgingen av det senere.

RHF vedtok å opprette senteret i desember 1987. Det oppnevnte styret for senteret hadde sitt konstituerende møte 16.03.88. Styret valgte professor Sejersted som arbeidende styreleder. Han er samtidig senterets faglige leder. Styret har ellers disse faste medlemmene: *rektor Inge Lønning, Universitetet i Oslo, førsteamanuensis Gudrun Eckblad, Universitetet i Oslo, forsker Håkon With Andersen, Universitetet i Trondheim, førsteamanuensis Kari Martinsen, Universitetet i Bergen, siv.ing. Bjørn Slungaard, professor Knut Erik Tranøy, Universitetet i Oslo og adm.dir. Arni Hole, FOSFOR.*

Senteret er fysisk etablert i FOSFORs lokaler i Sporveisgata 35, og skal etter planen i Gaustadbekkdalen når bygget her står ferdig.

Dr.agric. Magni Martens tiltrådte 1. august 1988 som senterets daglige leder.

Senteret har i 1988 en grunnbevilgning på vel 1 mill. kroner, som dekker de administrative basiskostnadene samt faglige tiltak. Styret drøfter for tiden sine arbeidsformer. En vil først og fremst ta sikte på, som det heter i senterets foreløpige statutter, «å danne rammen for et levende, tverrfaglig miljø som stimulerer til faglig nyskaping og til debatt i vitenskapelige miljøer og i samfunnet generelt». Denne miljøbyggingen skal bl.a. skje ved at forskere og andre knyttes mer og mindre fast til senteret for kortere og lengre tid. For å unngå mulige misforståelser, vil vi presisere at senteret ikke vil utlyse prosjektmidler på den måten dette skjer f.eks. ved ordinære NAVF-programmer.

Senterets faglige interessefelter er; «teknologiens kulturelle og kulturhistoriske betydning, teknologiens konsekvenser for levekår og miljø, utviklingsproblemer i historisk perspektiv, etiske problemer

knyttet til forskning og teknologisk utvikling, og verdier og holdninger i samfunnet i dag» (fra de foreløpige statuttene).

Nytt tidsskrift fra USA

Genders heter et nytt tidsskrift som utgis av The University of Texas Press og kommer med tre nummer i året.

Tidsskriftet publiserer artikler om kunst, litteratur, film og historie som fokuserer på kjønn og seksualitet. Redaksjonen er spesielt interessert i artikler som tar for seg spørsmål der kjønn og seksualitet er relatert til sosiale, politiske, rasemessige og økonomiske forhold.

Genders

University of Texas Press
Journals Department
Box 7819
Austin, Texas 78713
USA

Pris til Harriet Holter

Harriet Holter er ved Det samfunnsvitenskapelige fakultets 25-års jubileum, Universitetet i Oslo, tildelt fakultetets jubileumspris for hennes betydning for norsk

kvinneforskning og for hennes tverrfaglige innsats.

Ved utdelingen påpekte priskomiteén at kvinneforskningen med Harriet Holter i spissen vil ruve når norsk forskningshistorie de siste 25 år skal skrives. I komitéén satt fakultetssekretær Kirsten Kjøllesdal og professorene Ottar Hellevik og Sverre Lysgaard.

Nytt om kvinneforskning gratulerer!

Harriet Holter (foto: Sjøwall)

Tegning: Sverre Kalmar

Nytt fra likestillingsutvalgene

Møre og Romsdal distriktshøgskole Likestillingsutvalgets årsmelding 1987/88

Likestillingsutvalget ble opprettet for en prøveperiode på ett år f.o.m. 1.6.87. Ved opprettelsen fikk LU fylldig mandat på i alt 19 punkt med oppgaver innen undervisning, forskning, personalpolitikk, utdrettet virksomhet og opptakpolitikk. Her skal nevnes noen av saksområdene likestillingsutvalget har engasjert seg i:

1. Ved opprettelsen ble det tatt *kontakt* med andre likestillingsutvalg og NAVFs sekretariat for kvinneforskning. LU har nå også kontakt med KUVs koordinator for

likestillingsspørsmål. Utvalget begynner å komme med i det nettverk som arbeider med likestillingsspørsmål ved universitet og høyskoler. DH Molde har fått invitasjon til Felleskonferansen for likestillingsutvalg ved universitet og høyskoler i Bodø 9. og 10. juni 1988.

2. Ifølge mandatet skal LU medvirke til at likestillingsperspektiv blir trekt inn i undervisninga ved høyskolen. LU kunne i september gi fagseksjonene utarbeidd liste over tema som kan være aktuelle å belyse innenfor våre fag gjennom f.eks. gjesteforelesninger. Listen gir navnene på ca. 60 forskere og fagfolk som har arbeidet med problemstillinger innenfor temaene. LU oppfordret lærerne i brev om å få bedre kjønnsmessig fordeling ved tilkalling av

gjesteforelesere og ved forslag til sensorer.

3. LU har prøvd å synliggjøre for skolens ledelse hvor viktig et virkemiddel *barnehagebygging* er når ønsket er å fremme likestilling innen utdanning og forskning.

LU har vist til Stortingsmeldinger og departementale uttalelser, beskrevet barnehagebygging ved andre distriktshøgskoler og påvist lokale behov. Status er nå at barnehage er innarbeidet i arealplanen for bygging av distriktshøgskole på Kvam, - og KUV ber institusjonene «redegjøre for de behov de måtte ha for midler til tilsattes barnehager i forbindelse med budsjettforslagene for 1989».

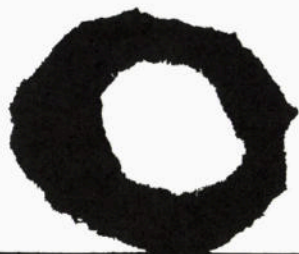
4. Etter LUs oppmoding har AU gjort vedtak som kan ha betydning for *sterkere kvinnerepresentasjon* blant høgskolens tilsatte. Kvinner blir nå oppfordret til å søke stillinger i stillingsgrupper der de er underrepresentert. LU skal ha uttalerett ved saker som gjelder ansettelser, permisjoner og avansement; og når det er søkere av begge kjønn som konkurrerer om en stilling, skal så vidt mulig begge kjønn være representert i bedømmelseskomiteen.

5. LU har gitt uttale ved to *personalsaker*. Den ene gjaldt permisjon til kvinnelig forsker, den andre ansettelse av administrativt personale.

6. 1987 var året da høgskolen utarbeidet sin første strategiske plan og handlingsplan for virksomheten. I skyggen har LU drøftet *handlingsplan for likestilling* ved DH Molde. - Det er et mål at disse handlingsplanene blir integrert.

Med utgangspunkt i St.meld. nr. 69 (1984-85) har alle departement utarbeidd handlingsprogrammer med sikte på å integrere likestillingsperspektivet i sin virksomhet. Kultur- og vitenskapsdepartementet påla 11.01.88 institusjonene under universitets- og høgskoleavdelingen å utarbeide lokale handlingsplaner for likestilling, og i tillegg å lage årlige rapporter om hvordan de ligger an i forhold til målsettingen.

Her ved DH Molde har likestillingsutvalget bistått administrasjonen med utarbeidelse av handlingsplan. Ferdig utkast ventes å foreligge omkring 1. juni.

ÅPEN LINJE

Den gravide arbeider – en «syk» arbeider?

Vi har i vår kultur et ambivalent forhold til svangerskap. På den ene siden oppfattes den gravide som «normal» og «frisk», hun skal fortsette som før med jobb, hjemmearbeid og sosialt liv. Denne oppfatningen deles av den gravide selv, og strevet fører ofte til syndromet «den utslitte svangre» der kvinnen i tillegg til å være trøtt helt inn til marginen, har dårlig samvittighet fordi hun er så «svak» at hun ikke greier alt. Og når symptomene viser seg, som ryggplager, kvelds- kvalme og søvnproblemer, tolkes de ikke som «naturlig» for graviditeten, men som tegn på at nå er hun «syk» og dermed et kasus for helsestellet. Jeg ser på graviditeten som en *egen* tilstand, ikke «frisk» eller «syk» i forhold til den ikke-gravide, men som en *ny normaltilstand* som krever særskilt tilpasning. Denne nye normaltilstanden har som formål å produsere en ny verdensborger. Jeg vil derfor definere svangerskapet som *arbeid* – et arbeid som tren-

ger plass og tid imellom alt det andre arbeidet kvinner har å gjøre i denne perioden. Denne artikkelen ser på noen av de problemene en slik synsmåte reiser i forhold til de gravidens plass i yrkeslivet.

Janne er gravid

La meg presentere Janne.¹ Hun er i midten av tyveårene og gravid med sitt første barn. Janne arbeider som hjelpepleier i full turnus ved en sengepost på en medisinsk avdeling. Arbeidet innebærer mange løft og mye tung fysisk pleie i løpet av en arbeidssøkt i tillegg til trøst, oppmerksomhet og samtaler: det er et arbeid som krever sin kvinne fullt ut. Men Janne er ung og frisk og arbeidsmiljøet er preget av god organisering, faglig stolthet og gjensidig respekt, så Janne trives.

Graviditeten blir godt mottatt av arbeidskameratene. De gleder seg med Janne, og setter i sving de mulighetene for tilrettelegging som dette uformelle nettverket rår over: hun flytter fra den tyngste pleien, beskyttes mot akutt-arbeid i matpausene og blir ikke spurt om å steppe inn i ekstravakter når plutselig fravær oppstår.

Til tross for dette, får Janne stigende problemer med å klare arbeidet. Et stykke ut i graviditeten er hun så trøtt og verker sånn i korsrygg og legger etter arbeidsdagens (nattens) slutt, at hun bare har lyst til å grine og sove når hun kommer hjem. Av og til er det *for* tungt å gå på jobb, og Janne blir hjemme på egenmelding. Det gir hvile, men også dårlig samvittighet, for da må arbeidskameratene gjøre jobben hennes. Og det er tydelig i arbeidsmiljøet at nå er grensen nådd, de andre har mer enn nok å gjøre fra før, det er lite slingringsmonn for å ha en i gruppa som ikke kan yte fullt.

Jannes graviditet går ikke med jobben

Hva slags *formelle* rettigheter har Janne om hun ønsker å bli på arbeidsplassen sin? Hun kan be om ytterligere fritak fra særlig vanskelige arbeidsoppgaver og hun kan søke om endringer i den tiden hun må være på jobb, som for eksempel å gå fra skift til bare dagarbeid eller reduksjon i vaktens lengde.²

I dette tilfellet er slike tilrettelegginger problematiske både for Janne og for arbeidskameratene:

- den eventuelt reduserte eller omlagte arbeidstiden gis uten bibeholdning av lønn, og Janne har ikke råd til å gå ned i lønn. Den vordende familien har kjøpt leilighet med plass for barn, og begge arbeidsinntekter er pinlig nødvendig for å få det til å gå rundt.

- en del av disse tiltakene fører ikke til at det blir satt inn vikar på arbeidsteden som kan overta det Janne ikke gjør. Dermed blir det Jannes «skyld» at de andre må jobbe enda hardere – det er *hun* som blir problemet, eller rettere sagt: graviditeten er noe herk som ikke bør befinne seg på arbeidsplassen. Dette gjør Janne uhyre sårbar i forhold til å utnytte de rettigheter hun faktisk har i henhold til Arbeidsmiljøloven, og er et tydelig eksempel på hvordan formelle rettigheter kan bli ubrukelige og stigmatiserende.³

Janne må ut av jobben

Om det ikke går an for Janne å være på sin gamle arbeidsplass med tilrettelegginger, hvilke muligheter har hun så? Hun kan be om omplassering til et arbeid hun kan klare – dersom det er mulig på arbeidsteden. Men det vrirler ikke med alternativt arbeid for hjelpepleiere på sykehuset, og verken personalavdelingen eller fagforeningen har rutiner som setter dem istand til aktivt å løse Jannes problem. Nok en gang blir Janne et hår i suppa – og får beskjed om at dersom hun ikke kan klare jobben, må hun melde seg arbeidsledig eller klare seg gjennom jobben til hun har tre måneder igjen av svangerskapet, for da kan hun ta ut barselpermisjonen sin (4).

Begge alternativer synes like umulige for Janne, og oppleves som dypt urettferdige. Hun *har* jo en jobb, hun er slett ikke arbeidsledig. Dessuten blir dette igjen et spørsmål om økonomi – arbeidsledighetspengene er mindre enn lønn. Og å bruke 12 av de 22 ukenes barselpermisjon på forhånd står for hennes som absurd – skulle ikke de ukene brukes sammen med det nyfødte barnet? Janne tar med seg hele ryggsekken med problemer til legen ved svangerskapskontrollen – og blir sykemeldt.

Hvem er syk?

Tilsynelatende er en slik sykemelding helt kurant. Janne er midlertidig ute av stand til å utføre et arbeid hun ellers er fysisk og psykisk skikket til. I så måte kan tilstanden sammenlignes med febersyndrom eller beinbrudd. Men det er flere problematiske sider ved sykemelding av gravide:

–For det første har gravide arbeidstakere *innskrenkede* rettigheter når det gjelder sykemelding. I regelverket heter det at «...et normalt svangerskap anses ikke som sykdom i lovens forstand og gir derfor ikke rett til sykepenge».⁵ (Min understreking). Nå gis det ikke noen absolutt entydige definisjoner på hva som er «normalt» eller ikke i graden av svangerskapsbesvær. Jannes lege kan med en viss rett skyte seg inn under at Janne har uttalte «graviditetsplager» og derfor beholder retten til sykemelding. Men det skal ikke mye fantasi til for å forestille seg hvordan et slikt regelverk åpner for grassat ulikebehandling leger og trygdekontorer imellom. I verste fall kan Janne oppleve at trygdekontoret underkjenner sykemeldingen, og trekker sykemeldingens periode fra barselpermisjonstiden.

–For det andre reiser denne sykemeldingen et strategisk problem for kvinneaktivister: er Janne syk eller rett og slett gravid? Feminister har med rette slåss mot medikalisering og sykeliggjøring av svangerskap, og hevdet at graviditeten er en normal tilstand. Noe den er. Men det er viktig å presisere at den er en *ny* normalt tilstand, *ulik* den ikke-gravide. Svangerskap innebærer ikke bare at livmoren gror – *hele* kvinnens fysiologi forandrer seg. Noen av disse forandringene innebærer at det *blir* vanskelig å utføre en del av det alminnelige «kvinne»arbeidet: rengjøring, pleie, ekspedering osv. Det er et kvinnefrigjøringsproblem hvordan kravene skal stilles til arbeidslivet om hvordan graviditeten skal få

plass som det den er: noe nytt. Jeg synes det er ytterst utilfredsstillende å bare godta at en stor mengde normale gravide stemples som syke. Og det leder over til neste punkt.

–For det tredje tilslører sykemeldingen at det er jobbens struktur og organisering, samt de haltende rettigheter for gravide, som presser Janne ut. Med betaling for nedsatt/endret arbeidstid, vikar inn den tomme tiden og til overtaking av arbeidet den gravide ikke kan utføre, ville flere kunne være i jobben sin. Hjørdis Kaul har gjort et spennende arbeid som viser hvordan stramt organiserte, marginalt «bemannede» arbeidsplasser, øker vanskene med å integrere gravide og småbarnsmødre.⁶ Men siden det er vanskelig å sykemelde de gravidens arbeidsmiljø, sykemeldes isteden kvinnene.

Det vanskelige særvernet

Janne er ikke alene. Hun er en av mange tusen hvert år.⁷ Dette har ført til forslag om at fire uker av barselpermisjonen obligatorisk skal tas ut *før* fødselen. Men dette løser ikke de gravidens problemer i arbeidssituasjonen: deres behov for fleksible løsninger (fordi jobbene er forskjellige og de gravide er forskjellige) som *samtidig* iverksettes uten at den gravide må oppfatte det som et privat problem for seg.

Dette er ikke enkelt. Det finnes et sunt vett bak krav om at arbeidsmiljøer skal være slik at *alle* kan arbeide der. Å kreve særvern stigmatiserer gruppen som skal vernes, gjør dem lite attraktive på arbeidsmarkedet og hemmer dem i bruken av egne rettigheter. Dessuten: et arbeidsmiljø (fysisk, psykisk, organisatorisk) som er bra for den gravide, er høyst sannsynlig ypperlig også for de ikke-gravide. Og det er jo ikke så dumt å trakte etter.

Samtidig holder ikke dette. Jeg har forsøkt å vise at den gravide er i en midlertidig

ny tilstand som ofte krever særegen tilpassing. Og den gravide utfører et (reproduksjons-)arbeid som trenger sin egen plass. Derfor tror jeg det er viktig å arbeide strategisk for en anerkjennning av svangerskapenes plass i arbeidslivet, mot dagens rådende tilstand der graviditeten plasseres som en privatsak.

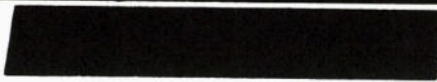
Kitty Strand
lege og forsker
Institutt for forebyggende medisin
Universitetet i Oslo

Noter

1. «Janne» er selvfølgelig en fiktiv person. Jeg har med vilje valgt et «vanlig» kvinneyrke som illustrasjon. Dette fordi mitt ærend i denne artikkelen ikke er de fosterfarlige arbeidsmiljøer og hvordan vi skal hankses med den, men tvert om *kvinnens* plassering som gravid i arbeidslivet.
2. Disse rettighetene har gravide i forhold til flere av paragrafene i Arbeidsmiljøloven. De er ikke absolutte – dersom omplassering/tilrettelegging er umulig på arbeidsplassen, kan den gravide bli permittert.
3. Les Karin Widerbergs artikkel «Världens bästa reformer – en fråga om perspektiv? Den svenska föräldraledighetslagstiftningen i lampljuset» i *Tidsskrift för rättsosologi*, Vol 2 1985 nr. 2. Den er en glimrende gjennomgang av hvordan gode formelle rettigheter kan være ubrukelige for dem de gjelder.
4. I henhold til regelverket, er det bare seks av barselpermisjonens uker som *må* tas av kvinnen etter fødselen. Dette har ført til en tolkning som åpner for at arbeidsgiver kan kreve tolv uker tatt ut på forhånd, om den gravide ikke kan utføre sitt arbeid tilfredsstillende.
5. Den gravide *kan* sykemeldes for sykdommer som ikke har noe med graviditeten å gjøre, eller for *komplikasjoner* i svangerskapet. I siste kategori er det noen tilstander som helt klart må betegnes som komplikasjoner: blødninger, utvikling av svangerskapsforgiftning, truende for tidlig fødsel. Men det finnes også omstridte områder: svangerskapskvalme i uttalt grad, tvillingsgraviditet, bekkenløsning. *Tendensen* går i retning av at tilstander som truer *fosteret* lettere aksepteres som komplikasjoner, enn tilstander som er plagsomme for kvinnen, men som ikke skader fosteret.
6. Se f.eks. Hjördis Kaul: «Når fravær er nærvær. Småbarnsforeldres bruk av omsorgspermisjon». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1982, bind 23, 559-580.
7. Ingrid Hauge Lundby fant at 50% av de gravide i Bærum i 1985 var sykemeldt en eller flere ganger i graviditeten (Ingrid Hauge Lundby, Gunnar Tellnes, Babill Stray-Pedersen: Graviditet og sykemelding. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, nr. 27, 1988; 108:2291-4). Sammen med sosialantropologen Eli Heiberg Endresen og yrkesmedisineren Ebba Wergerland gjennomfører jeg nå en undersøkelse «Graviditet og arbeidsforhold». I forundersøkelsen våren 1988, fant vi enda høyere tall enn Lundby – over 2/3 av de gravide hadde vært sykemeldt en eller flere ganger. Dette betyr at spørsmålet angår rundt regnet 25-35.000 kvinner – hvert år. Og de aller fleste av disse kvinnene vil oppfatte at det er mindre personlig det er noe i veien med.

PUBLIKASJONER

Bøker

Christiane Collange:
Mange barn gir mye glede.
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1988.

Wera Sæther:
Berøring forbudt.
To prostituerte forteller.
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1988.

Merete Alfsen (red.):
I min fars hus.
Fjorten døtre forteller.
Pax Forlag A/S, Oslo 1988.

Eva Isaksson:
Women and the military system.
Harvester-Wheatsheaf, London 1988.

Ida Blom:
Den haarde Dyst.
Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år.
J.W. Cappelens Forlag A/S, Oslo 1988.

Tidsskrifter

Genders, No. 2/Summer 1988.

Häftan för kritiska studier, nr. 3/1988.

Nordisk Sexologi, nr. 4/1988.

Syn & Segn, Hefte 3/1988.

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 3/1988.

Instraw news, No. 10-Spring/Summer 1988.

Women at Work, No. 1/1988.

Kvinnovetenskaplig tidsskrift, nr. 3/1988.

Voice of Eritrean Women, Fall 1988.

«Women of Europe: 10 years»
Women of Europe supplements, No. 27,
June 1988.

«Women and Television in Europe»
Women of Europe supplements, No. 28,
Sept. 1988.

«Women of Europe», No. 55 –
June/July/August 1988.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Kristin Robberstad, Beate Gangås:
Juridisk rådgivning for kvinner. Årsrapport 1987.

Det Hvite Båndes kurheimvirksomhet
gjennom 75 år, 1913-1988.
En årsberetning.

«Interdependence Between Women and
Man».
Rapport fra «Third International Working
Seminar», Salzburg 1987
Institute for Study in Salzburg.

Camilla Cedercreutz:

«Moderskapet som kroppslig erfaring og det spesifikke vetendet som dæri ligger».

Kvinnoforskningsrapport nr. 3/1988.

Social- og hælsovårdsministeriet, Finland.

«Arbeidsuke for 8. klasse jenter. Gjennomføring og erfaringer», NTH, februar 1988.
Likestillingsutvalget, NTH, Trondheim.

«Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen 1986».

Kandidater fra de regionale høgskolene. NAVFs utredningsinstitutt, notat 7/1988.

Lisbet Berg: «Studiemotivasjon». Delrapport fra prosjektet: Yrkesretting – retorikk eller realitet? NAVFs utredningsinstitutt, notat 8/1988.

Terje Bruen Olsen: «Doktorgrader i Norge». En kvantitativ oversikt. NAVFs utredningsinstitutt, notat 9/1988.

«Kvinnovetenskapligt Forum informerar», 1988:2

«Humanistiske Data», nr. 2/1988. NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning, Univ. i Bergen.

Institutt for samfunnsforskning: Sammendragsserie nr. 3/1988.

«Det er nå eller for sent!» NAVFs handlingsplan for forskerrekuttering 1989-1993. Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

«BARN», Nytt fra forskning om barn i Norge, nr. 3/1988.

Norsk senter for barneforskning.

Vivi Ringnes:

«Perodesystemet og Grunnstoffnavnene». Senter for realfagsundervisning, skriftserie nr. 7, juli 1988.

Hilde Harnæs og Ragni Piene:

«Jenter i datafag og matematikk». Senter for realfagsundervisning, skriftserie nr. 8, august 1988.

Carita Peltonen (red.):

«Kvinnan i en teknisk värld». Rapport fra et seminar ved Åbo Akademi, april 1987.

Institutet för kvinnoforskning, Åbo 1988.

«Jentedominerte utdanninger» Utredning fra en arbeidsgruppe utpekt av Kirke- og undervisningsdep. i samarbeid med RVO og Rådet for fagopplæring i arbeidslivet. Utredningen avgitt januar 1988.

«Kvinner til ledelse» Prosjektrapport nr. 1, Statens personaldirektorat 1987.

«Kvinner til ledelse» Prosjektrapport nr. 2, Statens personaldirektorat 1988.

«Jenter i Skogbruket» Årsmelding 24.08.1987 – 01.09.1988.

«Programme activities of INSTRAW 1988/1989» United Nations International Research and Training Institute For the Advancement of Women.

«Survey on the Representation of Women in Higher Education, Research, Educational Planning, Administration and Management»
UNESCO, mars 1987.

«Measures to Promote the Equality of Opportunity for Girls and Women in Vocational Education in the German Democratic Republic»
UNESCO, september 1987.

«Women, Water supply and Sanitation» – a national training seminar – Nairobi, Kenya, 9-13 Nov. 1987.
United Nations International Research and Training Institute For the Advancement of Women.

«Women, Water supply and Sanitation» – a national training seminar – Addis Abeba, Ethiopia, 23-28 Nov. 1987.
United Nations International Research and Training Institute For the Advancement of Women.

«Women, Water supply and Sanitation» – a national training seminar – Kadugli, Sudan, 16-21 Jan. 1988.
United Nations International Research and Training Institute For the Advancement of Women.

«Women, Water supply and Sanitation» – a national training seminar – Mogadiscio, Somalia, 13-18 Feb. 1988.
United Nations International Research and Training Institute For the Advancement of Women.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986. *Opptrykk*.

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:
1. norske seminar i medisinsk kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 1/88:
Rekruttering av kvinner til forskning innen informasjonsteknologi og informatikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 2/88:
Nye bilder – ny virkelighet. Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse. Rapport fra et 10-årsjubileum.

Arbeidsnotat nr. 3/88:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 4/88:
Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 5/88:
Kvinner i forskning, medisin, naturvitenskap og teknologi. Personoversikt. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 6/88:
Rekruttering av kvinner til forskning innen matematikk og fysikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas:
På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken.
1988. *Kr 85,-*.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

Brosjyre om NAVFs sekretariat for kvinneforskning på engelsk. Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet og om NAVFs arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene. Høvikodden, mars 1986. *Rapport.*

Informasjonsbrosjyre for medisinere

fra Sekretariatet, utarbeidet i samarbeid med Rådet for medisinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning. Naturvitenskap og teknologi.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Helga og Aasta Stenes forskningsfond

Stipend for 1989

Helga og Aasta Stenes forskningsfond yter økonomisk støtte til prosjekter innenfor *kvinneforskning* og *fredsforskning*. Det kan også ytes bidrag til forskning som bevarer og videreutvikler stedlige håndverkstradisjoner, spesielt i *utviklingsland*, og da fortrinnsvis til en av landets beboere. Tilskudd kan dessuten gis til *informasjonstiltak* om ovennevnte emner.

Ved valg av prosjekt som skal få midler, blir det lagt vekt på om prosjektet kan få betydning for mange mennesker, om prosjektet vanskelig kan finansieres fra andre kilder og om midler fra fondet kan tjene som startkapital og eventuelt få støtte fra andre kilder senere.

Midlene fra forskningsfondet kan tildeles samme prosjekt for inntil tre år, når dette anses nødvendig for å belyse et emne.

Tildeling skjer fra *15. september*.

Stønadsbeløpet fra fondet utgjør i 1989 mellom *kr. 20 000* og *kr. 25.000* og kan eventuelt deles på flere prosjekter.

Rapport må sendes fondets styre etter avsluttet prosjektet.

Det er åpent for alle å søke.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Siri Tønseth eller Aina Schiøtz, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, tlf. 02/15 70 12.

Skriftlig søknad sendes innen 15. mai 1989 til fondets styre, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4 .

FORSKNINGSPROGRAMMET "KVINNER OG UTVIKLING"

Med bevilgning fra Departementet for utviklingshjelp administrerer NORAS forskningsprogrammet "Kvinner og utvikling".

Programmet inviterte ved starten til forskningsinnsats innen tre relativt åpne temaområder:

- Produksjon, arbeid, økonomi
- Politikk, makt, kontroll
- Kultur, kunnskap, livsforståelse

I siste fase (1989-90) ønsker NORAS å utvide programmet med kvinnerelatert forskning særlig innen fagdisipliner som økonomi, statsvitenskap, sammenlignende politikk og historie. Det er avsatt ca. 2 mill. kr. til nye tiltak i denne perioden.

Søknadsfrist: 1. mars 1989.

Søknadsskjema, programnotat og nærmere opplysninger fås ved henvendelse til NORAS.

Sandakerveien 99
N 0483 Oslo 4
Telefon: (02) 15 82 80
Norges råd for
anvendt samfunnsforskning

Nytt om kvinneforskning

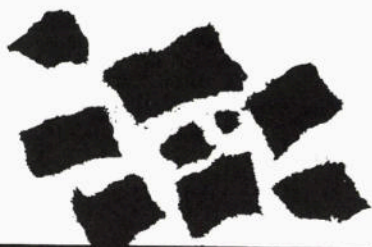
Husk å fornye ditt abonnement for 1989 i tide!

Benytt deg av innbetalingsblanketten som følger i bladet, eller kontakt oss i Kvinneforskningssekretariatet, Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4.
Tlf. 02-15 70 12.

Abonnementsprisen vil for 1989 være

kr 125,- for hele årgangen
kr 35,- for enkeltnumre.

BIDRAGSYTERE

Aslaug Andreassen, cand.paed., Frysjeveien 59 A, 0883 Oslo 8. Tlf. (02) 23 79 03.

Tamar Bermann, sosiolog, forsker, Arbeidsforskningsinstituttet, Postboks 8171 Dep, 0034 Oslo 1. Tlf. (02) 46 16 70.

Tone Bratteteig, cand.real., vitenskapelig assistent, Institutt for informatikk, Universitetet i Oslo, Gaustadalléen 23, 0317 Oslo 3. Tlf. (02) 45 34 31.

Birgit Cold, professor, arkitektavdelingen, NTH, Gløshaugen, 7034 Trondheim. Tlf. (07) 59 50 54.

Marianne Gullestad, sosialantropolog, forsker, Senter for samfunnsforskning, Universitetet i Trondheim. P.t. Drexel Avenue, Chicago, Illinois 60637, USA.

Nita Kapoor, informasjonskonsulent, Foreign Women's Group, Postboks 1749 Vika, 0121 Oslo 1. Tlf. (02) 42 63 51.

Kitty Strand, lege og forsker, Institutt for forebyggende medisin, Universitetet i Oslo. P.t. Amalievej 16 C, stue, 1875 Frederiksborg, Danmark. Tlf. Kbh. (01) 23 97 88.

Hildur Ve, førsteamanuensis, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, Hans Holmboes gt. 22/24, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 21 95.

Guri Verne, cand.real., stipendiat, Matematisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1053 Blindern, 0316 Oslo 3. Tlf. (02) 45 59 54.

Karin Widerberg, Fil.dr., forskningsleder, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 43 70.

OVERSIKT OVER
HUMANISTISK FORSKNING
OM KVINNER

Litteratur og prosjekter

Arbeidsnotat 4/88

NAVFs sekretariat
for kvinneforskning

OVERSIKT OVER
SAMFUNNSVITENSKAPELIG
FORSKNING OM KVINNER

Litteratur og prosjekter

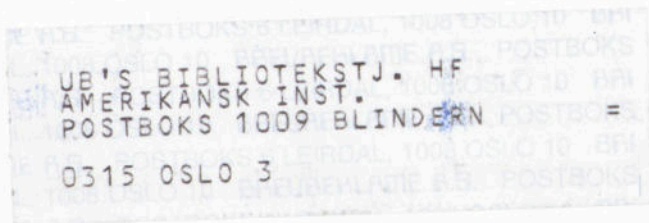
Arbeidsnotat 3/88

NAVFs sekretariat for
kvinneforskning

Pris kr 40,-. Fås kjøpt ved henvendelse
til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Adresse:

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
Sandakerveien 99
0483 OSLO 4

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas:

På kvinners vis - med kvinners råd *Nye perspektiver på forskningspolitikken*

Boka ser med kvinneøyne på den forskningspolitiske utviklingen i Norge og er en kritisk gjennomgang av de prioriteringer som er foretatt. De åtte innsatsområdene settes i fokus. Slik de utformes i dag kommer de etter forfatterne mening i liten grad den kvinnelige del av befolkningen til gode. I boka skisseres mulige omformuleringer, omprioriteringer og tilleggsområder, og den trekker spesielt fram kvinneforskningen som et område å trekke lærdom av. Den kan gi nye impulser, faglig og organisatorisk.

Forfatterne stiller også spørsmål ved forskningsverdenens egentlige vilje til forandring. Drastiske tiltak må settes i verk om vi skal oppnå hva alle synes å være formelt enige om: et forskningssystem og en forskning som tjener alle grupper i samfunnet.

*Boka koster kr. 85,- og fås kjøpt ved henvendelse til
NAVFs sekretariat for kvinneforskning*

Nytt om kvinneforskning nr. 5/88